

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İŞÇİ SINIFININ YENİ-SAĞ
POLİTİKALARA EĞİLİMİ:
KOCAELİ
PIRELLİ LASTİK FABRİKASI
ÖRNEĞİ**

DEMET PARLAK

065235003

**ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
BİLİM DALI : SİYASET ve SOSYAL BİLİMLER**

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. GÜVEN BAKIREZER

KOCAELİ-2009
T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İŞÇİ SINIFININ YENİ-SAĞ
POLİTİKALARA EĞİLİMİ: KOCAELİ
PİRELLİ LASTİK FABRİKASI
ÖRNEĞİ

DEMET PARLAK

065235003

ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
BİLİM DALI: SİYASET ve SOSYAL BİLİMLER

KOCAELİ-2009
T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

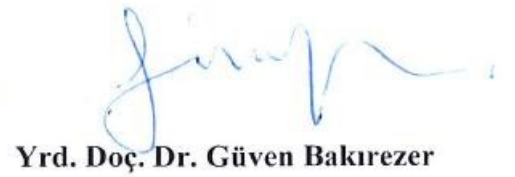
İŞÇİ SINIFININ YENİ-SAĞ POLİTİKALARA EĞİLİMİ:
KOCAELİ PIRELLİ LASTİK FABRİKASI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Demet PARLAK
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarihi ve No: 01.07.2009–
2009/16


Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu

Doç. Dr. Yılmaz Bingöl


Yrd. Doç. Dr. Güven Bakirezer

KOCAELİ-2009

Önsöz

Fordist üretim ve birikim rejimi ile Keynesyen iktisat politikalarının işbirliği neticesinde meydana gelen sosyal refah devletinin 1970'li yılların sonunda girdiği tikanıklık, Neo-Liberalizm ve Yeni-Sağın kurduğu ittifakla aşılmaya çalışılmıştır. Bu durum planlama, korumacılık, istikrar, müdahalecilik, sosyal demokrasi, uzlaşma gibi kavramların yerini serbest piyasa, rekabet, risk, kuralsızlaşma, özelleştirme, esnek üretim gibi olguların almasına yol açmıştır.

Söz konusu bu toplumsal gerçekliğin diğer toplumsal sınıflarda olduğu gibi işçi sınıfında yarattığı sağcılaşma eğilimi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kocaeli Pirelli Lastik Fabrikası'nda yapılan alan araştırmasının sonuçlarına dayanarak; çalışmada Neo-Liberal politikaların ve buna paralel olarak Yeni-Sağ değerlerin işçi sınıfı arasında, daha özeldede kadrolu-taşeron işçiler arasında, ne derece yaygınlık kazandığı, siyasal tutum ve tercihleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışmamda, eleştirileri ve katkıları ile çalışmanın zenginleşmesini sağlayan tez danışmanın Sayın Yrd. Doç. Dr. Güven Bakırezer'e, tez konusunun belirlenmesine yardımcı olan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Betül Urhan'a, anket sorularının oluşumuna ve istatistiksel verilerin analizine katkıda bulunan Sayın Yrd. Doç. Dr. Kenan Göçer'e, anketin uygulanmasında ve işçilerle yapılan mülakatlarda olanaklarından ve tecrübelerinden yararlandığım Lastik-iş sendikası Kocaeli şubesine saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Demet Parlak
İstanbul, Mayıs 2009

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar.....	vii
GİRİŞ.....	1
I BÖLÜM:	3
NEO-LİBERALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ VE TÜRKİYE’NİN NEO-LİBERAL DENEYİMİ.....	3
I.1 NEO-LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
I.1.1 Genel Olarak Neo-Liberalizm.....	4
I.1.2 Neo-Liberalizmin Tarihsel Gelişimi: İktisadi Durgunluk ve Krizin Ardından Sermayenin Yeniden Yapılanması.....	6
I.2 NEO-LİBERALİZM SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER.....	9
I.2.1 Ekonomik Sistemde ve Emek Piyasasında Yaşanan Değişimler.....	9
I.2.1.1 İktisat Biliminin Değişen Paradigması: Keynesçilikten Neo-Liberalizme.....	9
I.2.1.2 Kitlesele Üretimden Esnek Üretime: Fordizm-Post-Fordizm.....	13
I.2.1.3 Emek Piyasasının Değişimi ve İşsizlik.....	20
I.2.2 Siyasi ve Sosyal Yapıda Yaşanan Değişimler.....	24
I.2.2.1 Neo-Liberalizmin İdeolojik Söylemi: Küreselleşme.....	24
I.2.2.2 Neo-Liberalizm, Yeni-Sağ Siyasi, İktisadi ve Toplumsal Değerler.....	27
I.3 TÜRKİYE’NİN NEO-LİBERAL DENEYİMİ VE TOPLUMSAL SINIFLARIN YÜKSELEN YENİ-SAĞ DEĞERLERE EĞİLİMİ	33
I.3.1 Türkiye’nin Neo-Liberal Deneyimi.....	33
I.3.2 Yeni-Sağ Değerlerin Yükselişi ve Toplumsal Sınıfların Yeni-Sağ Değerlere Eğilimi.....	38
I.3.3 AKP’nin Neo-Liberal ve Hayırsever Devlet Anlayışı.....	43
II BÖLÜM:	48
ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	48
II.1 ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	49
II.1.1 ARAŞTIRMANIN AMACI.....	49
II.1.2 ARAŞTIRMANIN ALANI VE KÜTLESİ.....	50
II.1.3 SINIRLILIKLAR.....	52
II.1.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ANKETİN UYGULANMASI.....	52
II.2 TOPLUMSAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLER.....	55
II.2.1 Demografik Özellikler	55
II.2.2 Geçim Koşulları.....	60
II.3 SINIFSALE VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLER.....	62
II.3.1 İşçilik Deneyimi.....	62
II.3.2 Toplumsal Değerler ve Kimlik.....	63
II.3.3 Toplumsal Hoşgörü ve Demokratik Değerler.....	69
II.3.4 Bilgi Edinme Kaynağı Olarak Gazete	72
II.4 ÜLKE SORUNLARINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER.....	75
II.4.1 Türkiye’deki Karşıtlıklara İlişkin Düşünceler.....	75

II.4.2 Düşünce Özgürlüğü ve Laikliğe İlişkin Tutumlar.....	76
II.4.3 Devletçiliğe ve Özel Sektöre İlişkin Düşünceler.....	77
II.4.4 Küreselleşme, Özelleştirme ve Esnek Üretime İlişkin Düşünceler...	78
II.4.5 TÜSİAD'a, MÜSİAD'a ve Sendikal Haklara İlişkin Düşünceler.....	80
II.4.6 IMF/Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'ne Katılıma İlişkin Düşünceler.....	81
II.5 SİYASAL TUTUM VE DAVRANIŞLAR.....	82
II.5.1 Siyasal Parti Tercihleri.....	82
II.5.2 Siyasi Tercihi Etkileyen Unsurlar.....	89
II.5.3 AKP İktidarının Performansına İlişkin Tutum	95
SONUÇ.....	99
EK 1: Diğer Tablolar.....	102
EK2: Anket Formu.....	105
KAYNAKÇA.....	114
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÖZET

Bu çalışmada işçi sınıfının ekonomik olarak serbest-piyasaya dayalı, siyasal olarak otoriter, kültürel olarak gelenekçi Yeni-Sağ politikalara eğilimi konu edilmiştir. Kocaeli Pirelli Lastik Fabrikası'nda yapılan alan araştırması doğrultusunda, sosyo-ekonomik seviyesi daha yüksek olan, sendikalı kadrolu işçilere kıyasla; Post-Fordist döneme özgü esnek üretimin ortaya çıkardığı zayıf sınıfsal bilince sahip, örgütsüz, iş güvencesinden yoksun taşeron işçi tipinin Yeni-Sağ tutum ve politikalara daha yatkın olduğu sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

This study explores the tendency of the working class to the New-Right policies, which are economically based on free-market, politically authoritarian, culturally traditionalist. Based on the field research at the Kocaeli Pirelli Tire Factory, it's concluded that in comparison to regular union member workers with a higher socio-economic level, non-unionized sub-contracted workers without job security and with weak class consciousness, emerged as the result of the flexibility of Post-Fordist accumulation regime, are more prone to the New-Right attitudes and policies.

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ANAP: Anavatan Partisi

DB: Dünya Bankası

DSP: Demokratik Sol Parti

DYP: Doğru Yol Partisi

FP: Fazilet Partisi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

RP: Refah Partisi

SHP: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SP: Saadet Partisi

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DTP: Demokratik Toplum Partisi

TEFE: Toptan Eşya Fiyatları

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

LASTİK-İŞ: Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik Sanayii İşçileri Sendikası

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

İİS: İthal İkameci Sanayileşme

TABLolar

Tablo 1: Statü ve Yaş'a Göre Dağılım.....	55
Tablo 2: 2007 Genel Seçimlerindeki Tercihlere, Statü ve Yaş'a Göre Dağılım.....	56
Tablo 3: Yaş ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım.....	57
Tablo 4: Statü ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılım.....	58
Tablo 5: Eğitim Durumuna ve Siyasal Tercihlere Göre Dağılım.....	59
Tablo 6: Statü ve Baba Mesleğine Göre Dağılım.....	60
Tablo 7: Statü ve Aylık Gelirine Göre Dağılım.....	60
Tablo 8: Siyasal Tercih ve Gelire Göre Dağılım.....	61
Tablo 9: Statü ve Çalışma Yılına Göre Dağılım.....	62
Tablo 10: Statü ve Kadınların Çalışmaları Hakkındaki Düşüncelere Göre Dağılım.....	63
Tablo 11: Statü ve Kimlik Tanımına Göre Dağılım.....	64
Tablo 12: Kimlik Tanımı ve Siyasal Tercihe Göre Dağılım.....	65
Tablo 13: Statü ve Siyasal Kimliğe Göre Dağılım.....	65
Tablo 14: Yaş ve Siyasal Kimliğe Göre Dağılım.....	66
Tablo 15: Siyasal Kimliğe ve Siyasi Tercihe Göre Dağılım.....	68
Tablo 16: Statü ve Farklı Gruplarla Birlikte Çalışmak İstememe Durumuna Göre Dağılım.....	69
Tablo 17: Statüye Göre Ordu Yönetimi Hakkındaki Düşünce.....	70
Tablo 18: Statüye Göre Güçlü Lider Yönetimi Hakkındaki Düşünce.....	70
Tablo 19: Statüye Göre Uzman Yönetimi Hakkındaki Düşünce.....	71
Tablo 20: Statüye Göre %10 Seçim Barajı Hakkındaki Düşünce.....	71
Tablo 21: Statü ve Gazete Okuma Alışkanlıklarına Göre Dağılım.....	72
Tablo 22: Siyasi Tercihlerine ve Gazete Alma Alışkanlıklarına Göre Dağılım.....	73
Tablo 23: Statü ve Okunan Gazete Türlerine Göre Dağılım.....	73
Tablo 24: Siyasi Tercihlere ve Okunan Gazete Çeşidine Göre Dağılım.....	74
Tablo 25: Statüye ve Türkiye'de En Önemli Görülen Karşıtlığa Göre Dağılım.....	75
Tablo 26: Statüye ve Türkiye'de İkinci Önemli Görülen Karşıtlığa Göre Dağılım.....	75
Tablo 27: Statü ve Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Tutuma Göre Dağılım.....	76
Tablo 28: Statü ve Laikliğe İlişkin Tutuma Göre Dağılım.....	76
Tablo 29: Statü ve Devletçiliğe İlişkin Tutuma Göre Dağılım.....	77
Tablo 30: Statü ve Özel Sektöre İlişkin Tutuma Göre Dağılım.....	77
Tablo 31: Statü ve Küreselleşmeye İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	78
Tablo 32: Statü ve Özelleştirmeye İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	79
Tablo 33: Statü ve Esnek Üretime İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	79
Tablo 34: Statü ve TÜSİAD'a İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	80
Tablo 35: Statü ve MÜSİAD'a İlişkin Düşüncelerine Göre Dağılım.....	80
Tablo 36: Statü ve Sendikal Haklara İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	81
Tablo 37: Statü ve IMF/Dünya Bankasına İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	81
Tablo 38: Statü ve Avrupa Birliği'ne Katılıma İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	82
Tablo 39: Statü ve 1999 Seçimlerindeki Tercihlere Göre Dağılım.....	83
Tablo 40: Statü ve 2002 Seçimlerindeki Tercihlere Göre Dağılım.....	84
Tablo 41: Statü ve 2007 Seçimlerindeki Tercihlere Göre Dağılım.....	85
Tablo 42: Statü ve 2004 Yerel Seçimlerindeki Tercihlere Göre Dağılım.....	85
Tablo 43: Statü ve Sosyal Yardımı Destekleme Konumlarına Göre Dağılım.....	87
Tablo 44: Statü ve Sosyal Yardımda Bulunulmasına Göre Dağılım.....	88
Tablo 45: Statüye Göre Oy Verilmeyecek Parti.....	88

Tablo 46: Statü ve Oy Tercihini Etkileyen Faktöre Göre Dağılım.....	89
Tablo 47: Statü ve En Önemli Soruna İlişkin Dağılım.....	90
Tablo 48: Siyasal Tercih ve En Önemli Soruna İlişkin Dağılım.....	91
Tablo 49: Statü ve İkinci Dereceden Önemli Olan Soruna İlişkin Dağılım.....	92
Tablo 50: Siyasal Tercihlere ve Tercihlerdeki En Önemli Sebebe Göre Dağılım.....	93
Tablo 51: Statü ve En Çok İlgilenilen Konuya Göre Dağılım.....	94
Tablo 52: Statü ve İşsizliğe İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	95
Tablo 53: Statü ve Yoksulluğa İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	96
Tablo 54: Statü ve Geçim Sıkıntısına İlişkin Düşünceye Göre Dağılım.....	96
Tablo 55: Statü ve Terör Politikasına İlişkin Tutumlara Göre Dağılım.....	97
Tablo 56: Statü ve Sağlık Politikalarına İlişkin Tutumlara Göre Dağılım.....	97
Tablo 57: Statü ve Eğitim Politikalarına İlişkin Tutumlara Göre Dağılım.....	97
Tablo 58: Statü ve Türban/İmam-Hatip Konusundaki Politikalara İlişkin Tutumlara Göre Dağılım.....	98
Tablo 59: Statü ve Çalışma Hayatındaki Sorunlar Hususunda İzlenen Politikalara İlişkin Tutumlara Göre Dağılım.....	98

Ek Tablo 1: Ek Gelirlere Göre Dağılım.....	102
Ek Tablo 2: Ev Sahipliğine Göre Dağılım.....	102
Ek Tablo 3: Kira Miktarına Göre Dağılım.....	102
Ek Tablo 4: Memlekete Göre Dağılım.....	102
Ek Tablo 5: Statü ve Köyde Toprak sahibi Olma Durumuna Göre Dağılım.....	103
Ek Tablo 6: Memleket Bağlantısına Göre Dağılım.....	103
Ek Tablo 7: Statü ve 1999 Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım.....	104
Ek Tablo 8: Statü ve 2002 Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım.....	104
Ek Tablo 9: Statü ve 2007 Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım.....	104
Ek Tablo 10: Statü ve 2004 Yerel Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım.....	104

GİRİŞ

Keynesyen politikaların ve refah devleti anlayışının tıkanıdığı 20. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik, sosyal ve siyasal bir dönüşümün gerekliliği vurgulanır hale gelmiştir. 1974 kriziyle derinleşen bu sürece bulunan çözüm; serbest piyasa anlayışının benimsendiği, sosyal harcamaların kısıldığı, devletin sahip olduğu rollerin küçültülerek salt düzenleyici/denetleyici bir konuma yerleştirilmek istendiği Neo-Liberal bir dönüşümdür.

1970'lerin sonlarından itibaren Yeni-Sağın önde gelen temsilcileri İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan yönetimleriyle dünya konjonktürüne küreselleşme serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, devletin küçültülmesi, esnek iş örgütlenmesi olguları nüfuz etmeye başlamıştır. Salt ekonomik bir dönüşümle açıklanamayacak olan bu dönem bireylerin gerek siyasal gerekse sosyal yaşantılarında da etkili olmuş, yüceltilen sağ değerler topluma yayılmaya başlamıştır.

Dünya konjonktürüne paralel olarak; Türkiye'de de benzer olgular 24 Ocak Kararları'nın ardından gelen 1980 askeri darbesiyle gündeme gelmiş; I. ve II. ANAP hükümetleri döneminde de Neo-Liberal politikalara hızla entegre olunmuştur. İhracata dayalı ekonomik büyüme modeliyle uygulanan Neo-Liberal politikalar ekonomik alana hâkim olurken; kırdan kente hızlanan göç dalgası, gecekondulaşma, yoksulluk gibi sorunlar toplumsal yaşamı etkisi altına almıştır.

Yaklaşık otuz yıldır sürdürülen Neo-Liberal politikaların ve baskılanan sol siyasetin etkisiyle giderek muhafazakârlaşan toplumsal sınıfların, özelde ise işçi sınıfının Kocaeli Pirelli Lastik Fabrikası'nda yapılan saha çalışmasından hareketle sağcılaşma eğilimi incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma, iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde, Neo-Liberalizm kavramından ve gelişim sürecinden yola çıkılarak dünya konjonktürde Neo-Liberal algıyla yaşanan değişimler, özelde ise Türkiye'nin Neo-Liberal deneyimi araştırmaya dayanak oluşturabilecek şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde sosyal refah devleti anlayışında yaşanan dönüşüme, Fordist üretim ve birikim rejiminden Post-

Fordist rejime geçişle ortaya çıkan esnek ettime ve emek piyasasındaki farklılaşmaya değinilmiştir. Küreselleşmeye yapılan vurgu ve bu bağlamda artan bir şekilde Yeni-Sağ değerlerin yükselişe geçmesi de yine bu bölümün kapsamındadır.

Aynı şekilde, birinci bölümde irdelenen değışim süreçleri Türkiye özelinde ele alınmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin Neo-Liberalizmle entegrasyonu, bunun toplumsal sınıflar üzerindeki etkisi ve nihayet 2002 yılından beri bu politikaların destekleyicisi ve yürütücüsü olan AKP ile ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal alanda yaşadığı dönüşüm incelenmeye çalışılmıştır.

Saha çalışmasının sonuçlarının değerlendirildiği ikinci bölümde ise; araştırmanın alanı, kütlesi, amacı ve sınırlılıklarıyla araştırma için metodolojik altyapı oluşturulurken; araştırmanın yöntemi ve anketin uygulama tekniği temelinde ana hatları ile işçilerin toplumsal kökenlerine, geçim koşullarına, işçilik deneyimlerine, toplumsal değerlerine, kimlik algılarına, demokratik değerlerine, ülke sorunlarına ilişkin düşüncelerine ve 1999, 2002, 2007 genel seçimlerindeki siyasal tutum ve davranışlarına ilişkin veriler ile bu verilere ilişkin değerlendirmeler sunulmuştur.

.I BÖLÜM:

**NEO-LİBERALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ VE
TÜRKİYE’NİN NEO-LİBERAL DENEYİMİ**

I.1 NEO-LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

I.1.1 Genel Olarak Neo-Liberalizm

Kapitalizmin belli bir olgunluğa eriştiği bir evrede, temelinde serbest piyasa ve değişmez rasyonel insan doğası varsayımıyla toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama iddiasındaki iktisat bilimi; farklılaşan dünya kapitalizmi karşısında değişik çehrelere bürünmektedir.

Aristo'nun insan doğasına aykırı bulduğu kâr için üretim 19. yüzyılda yerini geçimlik üretimden üretim araçlarına el koyan sınıfın hâkimiyetindeki ücretli emeğe dayalı meta üretimine bırakmış ve toplumsal ilişkilerden bağımsız, kendi kurallarına göre işleyen bir ekonomik yapı geliştirmiştir.¹ Ortaya çıkan piyasa ekonomisi 'Klasik Liberal Okul'un *laissez-faire* ideolojisi ve "görünmeyen el" öğretisiyle bilimsel bir dayanak kazanmıştır. Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği*'ni yayınlanmasının (1776) sembolik başlangıç tarihi olarak kabul edildiği klasik liberalizm öğretisi, kapitalizmin ortaya çıktığı ilk yıllarda Avrupa'da yaşanan bir dizi iktisadi ve politik değişimi bütünlükten kopuk, kısmi bir gerçeklik olarak soyutlamaktadır.² Klasik liberalizmin araştırma konusunu oluşturan serbest piyasa ütopyasına (*laissez-faire*) göre, piyasanın devletin askeri ve siyasi gücü ile korunması talep edilmekteydi. Polanyi'nin dile getirdiği gibi *laissez-faire* ekonominin temel yasası değil devlet tarafından uygulanan bir politikadır.³

İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin yarattığı klasik liberalizm, yükselen kapitalist sınıfın ideolojisi olarak bireyciliğin faydalarını, iktisadi özgürlüğü ve devletin müdahalesinin minimuma indirilmesini savunmaktadır. Genel olarak, iktisadi liberalizm üretim araçlarının özel mülkiyetinin sağlanmasını ve devamlılığını hedeflemiştir. Polanyi'nin de dile getirdiği gibi liberalizm, kapitalizmi basit bir takas ekonomisine indirgeyerek iktisat paradigmasını tesis etmiştir. İktisadi liberalizmin piyasa sisteminde yaptığı düzenlemeyle emek adı altında insanı, toprak adı altında

¹ Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, (çev. Ayşe Buğra), 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 99.

² Ahmet H. Köse ve Ahmet Öncü, "İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi", Köse, Şenses ve Yeldan (der.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 94.

³ Polanyi, a.g.e., s. 115.

doğayı meta haline getiren bir toplumsal düzen inşa edilmiştir. Hızla maddi hayattan kopan ve günlük hayatın kapitalist mantığa tâbi olarak örgütlendiği piyasa ekonomisinde, Marx'a göre, sermayenin en soyut biçimi olan paranın bir araçtan çok amaç haline gelişiyle, kapitalizm toplumun bütünü üzerinde egemenlik kurmuştur. Marx ve Engels'in ileri sürdüğü gibi kapitalist üretimin mutlak amacı sermaye birikiminin devamlılığını ve artışını sağlamaktır.

Toplumsal hayatı emeğin meta haline getirilmesiyle yeniden üreten sermaye birikim süreci, toplumu sürekli olarak dönüştüren dinamik bir yapıya sahiptir.⁴ Sermayenin dinamik yapısının ve toplum üzerinde yarattığı etkinin bir örneği olarak; 1973–74 petrol krizinin mevcut sermaye birikim modelinde ortaya çıkardığı tıkanıklık ve değişen kapitalist ilişkilerin 1980'li yılların başından itibaren Neo-Liberalizm doktrini ile aşılması bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Neo-Liberalizm öğretisi, liberalizmin önüne getirilen “neo” kavramının sözlük anlamına uygun olarak hem klasik liberalizmin devamı hem de ondan farklı, yeni bir paradigma olarak değerlendirilmektedir. 19. yüzyıl liberalizminin halefi olan Neo-Liberalizm, sendikaların yasallaşması, işyeri koşullarının iyileştirilmesi, çalışma saatlerinin sınırlanması gibi uygulamalarla reforme edilen klasik liberalizmden dahi arkaik bir doktrindir.⁵ Sanayi kapitalizminin başlangıcına tanıklık eden klasik iktisatçıların üçlü sınıf yapısını veri almasına karşın, Neo-Liberaller kişisel faydayı temel alarak toplumu sınıflı yapısının ötesinde tek tek rasyonel bireylerden ve firmalardan oluşan bir topluluk olarak kabul etmiştir.⁶ İktisat politikalarını piyasa deregülasyonu ve özelleştirme öğretileri üzerine kuran çağdaş Neo-Liberalizm; Milton Friedman, Ronald Coase ve Gary Becker gibi isimlerin öncülüğünü yaptığı Chicago İktisat Okulu'yla düşünsel bağlara sahiptir. *Laissez-faire* iktisadını benimsemesiyle klasik okulun ideolojik devamı olan muhafazakâr iktisat felsefesi Neo-Liberalizm; son yirmi beş yıldır yönetici sınıfların sermayeyle yaptığı ittifak sonucu kurulan yeni sosyal düzenin adıdır. Geniş bir sosyo-ekonomik politika üzerinde yükselen Neo-Liberalizm, bir kuramsal ilkeler dizisi olduğu kadar

⁴ David Harvey, *The Condition Of Postmodernity: An Enquiry Into The Origins Of Cultural Change*, Hoboken: Wiley-Blackwell, 1989, s. 343.

⁵ Oya Köymen, *Sermaye Birikirken Osmanlı Türkiye Dünya*, İstanbul: Yordam Yayınları, 2007, s. 49.

⁶ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce*, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999, s. 109.

toplumsal-siyasal uygulamaların da toplamıdır. 19. yüzyılda İngiltere'nin hegemonyasındaki sanayi kapitalizmi döneminin klasik liberalizm olarak adlandırılmasına karşın; 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve ABD egemenliği altında devam eden küresel kapitalizm de Neo-Liberalizm şeklinde tanımlanmaktadır.⁷

I.1.2 Neo-Liberalizmin Tarihsel Gelişimi: İktisadi Durgunluk ve Krizin Ardından Sermayenin Yeniden Yapılanması

Sermaye birikimin altın-çağı olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yirmi beş yıl boyunca yoğun (Fordist) sermaye birikimi, tekelci düzenleme tarzı ve Keynesyen iktisat paradigması arasında sağlanan uzlaşma 1970'li yılların ortalarından itibaren çözülmeye başlamıştır.⁸ Sermayenin aşırı yoğunlaşmasının yarattığı tikanıklık, kâr oranlarının düşmesi ve ulusal temele dayalı olan ekonomik büyümenin yavaşlaması “yapısal” bir krize yol açmıştır. Reel ücret ve enerji fiyatlarındaki artışlar sonucunda 1965'ten itibaren öncelikle ABD'de başlayan ve Batı Avrupa ülkelerinde de gözlenen kâr oranlarındaki düşüş aşırı birikim krizine neden olmuştur.⁹

1965'te Vietnam'a yapılan müdahale sonucu giderek artan silah sanayine aktarılan kaynak ve savaşın finansmanı ABD ekonomisinde bütçe açığına ve enflasyona sebep olmuştur. Büyümenin yavaşlaması ve Vietnam yenilgisi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1960'lı yılların ortalarına kadar kapitalist hegemonyanın tek aktörü olan ABD'nin, Japonya ve Almanya karşısındaki rekabet gücünü zayıflatmıştır. 1950–73 arası ABD'nin dünya ihracatındaki payı %32'den %20'ye ve 20 milyar dolarlık altın rezervi 1971'de 10 milyar dolara inmiştir.¹⁰ Dış ticaret ve ödemeler dengesindeki açığın tedirgin edici boyutlara varması sonucu ABD, tek taraflı olarak altın standardına ve sabit kur sistemine dayalı olan Bretton Woods¹¹ anlaşmasından 1971'de çekildiğini beyan etmiştir.

⁷ Gerard Duménil ve Dominique Lévy, “Neoliberal (Karşı) Devrim”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 25.

⁸ Sinan Sönmez, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İstanbul: İmge Kitabevi, 1998, s. 114.

⁹ Giovanni Arrighi, “The Global Market, Journal of World System Research”, vol v, 2, 1999 summer, s. 236, <http://jwsr.ucr.edu/volumes/vol5/Arrighi-v5n2.pdf>, (erişim 20.03.2009).

¹⁰ Sönmez, a.g.e., s. 152.

Bütün dünyaya yayılan enflasyon neticesinde OPEC tarafından ham petrol fiyatlarının arttırılmasının enerji fiyatlarında yarattığı artış iddia edildiği gibi krizin nedeni değil, sonucu niteliğindedir.¹² Ortalama üretkenlik artışının gerilediği bir süreçte Keynesçi uzlaşmanın etkisiyle artan işçi sınıfının pazarlık gücüyle ücretlerin bölüşüm içindeki payının genişlemesi ise maliyet artışını meydana getirmiştir. Büyüme oranlarının azalmasına karşın işsizlik ve enflasyon oranlarının giderek artması; OECD ülkelerinde tüketici piyasalarının durağanlaşması ve sabit sermaye yatırım alanlarının daralması krizin temel bileşenleri olarak sıralanmaktadır.¹³ 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan bu krizde durgunluk ile enflasyonun bir arada gözlemlendiği stagflasyon durumuna tanık olunmuştur.

Güçlenen Alman ve Japon şirketleri karşısında rekabet kaybı ve dolar üzerindeki siyasi gücünün zayıflaması neticesinde ABD, soğuk savaş sonrasında izlediği dünya genelinde kapitalist toplum yaratma projesinden ve Keynesyen politiklardan vazgeçmiş; başka ülkelere yayılmış Amerikan sermayesini kendi ülkesine geri çağırarak ulusal ekonomisini güçlendirmeyi amaçlamıştır.¹⁴ Dünya parası üzerindeki zayıflayan gücü devletin mali sermayeyle ittifakına neden olmuştur.¹⁵ 1971’de altın-dolar sisteminin son bulmasının ardından dalgalı döviz kuru sistemine geçilmesiyle ABD para sermayesi üzerinde yeni bir kontrol aracı elde etmiş ve 1974’ten itibaren sermaye akışlarının serbestleşmesini sağlayarak yeni bir bileşene öncülük etmiştir. Bu politikayı 1979’da İngiltere’nin ardından diğer Batı Avrupa ülkeleri de benimsemiştir.

Parasal ilişkilerin kontrol altına alınmasıyla yalnızca ekonomik işleyişi değil, aynı zamanda sosyal hizmetleri de üstlenerek toplumsal hayatı düzenlemek amacıyla

¹¹ 1944’te ABD’nin New Hampshire bölgesindeki Bretton Woods kentinde düzenlenen Uluslararası Konferansta doların sabit bir kurdan altına konvertibilitesini sağlamak amacıyla imzalanan anlaşmadır. Sönmez, a.g.e., s. 305.

¹² Köymen, a.g.e., s. 49.

¹³ Harry Shutt, *The Trouble with Capitalism: An Enquiry into The Causes of Global Economic Failure*, London: Zed Books, 1998, s. 35.

¹⁴ Köse ve Öncü, a.g.m., s. 128-129.

¹⁵ Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, çev: Recep Boztemur, Ankara: İmge Yayınları, 2000, s. 464.

devlete aktif bir rol biçen ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1970'lerin ortalarına kadar uygulanan Keynesçi makro iktisat politikaları yoğun durgunluk (resesyon) karşısında başarılı olamamıştır. Devletin rasyonel müdahalesinin büyümeyi ve tam istihdamı gerçekleştireceği yönündeki evrensel Keynesçi stratejinin çözülüşü yeni ortodoks politikaların söz sahibi olmasını kolaylaştırmıştır. Para arzının sıkı kontrolü ilkesine ve fiyat istikrarı ile denk bütçe hedefine dayanan Neo-Liberal görüşler yükselişe geçmiştir. Marx'ın "Kapitalist Birikimin Genel Yasası"nda ortaya koyduğu gibi sermaye birikiminin çelişkili yapısının ürettiği kriz dönemlerinde kapitalizmin kendisini yeniden yapılandırmasının¹⁶ gereği olarak; başta Amerika ve İngiltere olmak üzere tüm dünya genelinde serbest piyasa anlayışına dayalı Neo-Liberal ilkeler hayata geçirilmiştir. Sermayeye kurulan siyasal ve ekonomik ittifakın doğrudan sonucu olarak uygulanan sıkı para politikasıyla Keynesçi tam istihdam hedefinin yerini, sermaye sahiplerinin çıkar ve gelirin korunması hedefi almıştır.¹⁷ Sermayenin gittiği her yerde aynı dili konuşmak istemesi sonucunda, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde deregülasyona dayalı bu Neo-Liberal politikalar yasal düzenlemeler yoluyla ulusal hükümetlerce gerçekleştirilmiştir. Tüm dünyada giderek yaygınlaşan Neo-Liberalizmin uygulayıcısı olan devlet; Keynesyen öğretilerdeki sosyal devlet özelliğini terk etmiştir. 1970 öncesinde Amerika'daki en zengin %1'lik kesimin toplam servetten aldığı pay %35 düzeyindeyken, 1970'lerde kârlardaki hızlı düşüş nedeniyle bu oran %20'lere gerilemiş; fakat sonraki on yıllık dönemde yeniden yükselişe geçmiştir.¹⁸ Bu durum Neo-Liberal politikalarla yeniden biçimlenen sermayenin en zengin kesiminin gelir ve servetlerinde meydana gelen aşınmayı telafi ettiğinin göstergesi şeklinde değerlendirilebilir.

Periyodik krizlerin aksine yapısal krizler sınıf yapılarını ve devletin sınıflara yönelik yaklaşımlarını yeniden tanımlayarak, sermayenin emek üzerindeki denetimini restore etmesini mümkün kılmaktadır.¹⁹ Bu kuramsal yaklaşıma göre;

¹⁶ Karl Marx, *Kapital*, 1. Cilt, (çev. Alaattin Bilgi), 3. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1986, s. 550–555.

¹⁷ Duménil ve Lévy, a.g.m., s. 31.

¹⁸ Duménil ve Lévy, a.g.m., s. 29.

¹⁹ James O'Connor, *Birikim Bunalımı: Yeni Bireycilik, Sınıf Mücadelesi ve Çağdaş Kapitalizm*, (çev. Ali Çarkoğlu), İstanbul: Belge Yayınları, 1995, s. 78–90.

70’li yılların ortalarında başlayan resesyondan ardından inşa edilen kapitalizmin Neo-Liberal biçimi iktidar ilişkilerinin yeniden belirlendiği bir sermaye projesi olarak tanımlanmaktadır.²⁰

I.2 NEO-LİBERALİZM SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER

I.2.1 Ekonomik Sistemde ve Emek Piyasasında Yaşanan Değişimler

I.2.1.1 İktisat Biliminin Değişen Paradigması: Keynesçilikten Neo-Liberalizme

1929 Büyük Buhranı’nın yarattığı koşullar altında önemli boyutlara varan işsizlik ve etkilerinin tüm dünyaya yayıldığı döneme tanıklık eden liberal iktisatçı Keynes (1883–1946) ünlü yapıtı *The General Theory of Employment, Interest and Money*’de klasik liberalizmin “kendiliğinden tam istihdam dengesi”ne karşı çıkmıştır.²¹ Muhafazakâr Parti’nin iktisat politikalarına karşı çıkararak kapitalizmin sürekliliğinin tam istihdamı gerçekleştirmekle sağlanacağını ileri süren iktisatçı, “Genel Teori”de devletin ekonomiye müdahale etmesinin gerekliliğini savunmuştur.

1929 Büyük Buhranı’nın sosyo-ekonomik hayatta yarattığı depresyon klasik liberalizmin *laissez-faire* itikadının sona ermesine neden olmuştur. Faşist diktatörlüklerce yönetilen İtalya ve Almanya 1933 yılında işsizlikle mücadele için devletin piyasaya müdahalesini benimseyerek belli bir başarı düzeyi yakalamıştır. Aynı yıl ABD başkanı Roosevelt kamu harcamalarını ve ücretleri yükseltip, sermayeyi baskı altına alarak devletin ekonomiye güçlü müdahalesini içeren *New Deal* programını hayata geçirmiştir.²² Ortodoks iktisat politikalarının takipçisi olan Batı demokrasilerinin sıkıntıya düştüğü dönemde (1927–1937) kolektif mülkiyet ve merkezi planlama temeline dayanan sosyalist modelin uygulayıcısı Sovyetler Birliği’nin yakaladığı muazzam başarı, devletin rolünün yeniden düzenlenmesini mümkün kılmıştır. Ortodoks politikaların muvaffak olmamasına bir tepki olarak

²⁰ Tülin Öngen, “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, Köse, Şenses ve Yeldan (der.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004 s. 165.

²¹ Dudley Dillard, *The Economics of John Maynard Keynes: The Theory of Monetary Economy*, Montana: Kessinger Publishing, 2005, s. 13–15.

²² Shutt, a.g.e., s. 15.

ortaya çıkan devletin düzenleyici ve denetleyici rolü vasıtasıyla İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden 25 yıl boyunca Keynesyen iktisat egemen paradigma haline gelmiştir.²³ Bu paradigma kapitalistler, işçiler ve devlet arasındaki siyasi-iktisadi ilişkilerin düzenlenmesiyle ideal bir toplumun kurulacağı varsayımında bulunmuştur.²⁴

Keynesyen teori, tasarrufları karşılayacak yatırımların olmaması durumunda elde edilecek bireysel faydaya karşılık toplumun zarara uğrayacağını savunarak, geleneksel iktisadın bireyle toplumun çıkarını özdeş kılan tezini çürütmüştür.²⁵ İşsizlik ve bölüşüm sorunlarını esas alan Keynesyen iktisat, tam istihdamın gerçekleştirilmesi için faiz oranlarının denetimini öngören modern para politikası ve hükümet harcamaları ile vergilerin denetimini olanaklı kılan maliye politikası araçlarını geliştirmiştir.²⁶ Temel ideolojik bir dönüşüm yaratmanın ötesinde kapitalizmi yeniden inşa eden bu anlayış, devletin denetleme yetkisi aracılığıyla elinde bulundurduğu para siyasal bir güce dönüşmüştür.²⁷ Bu dönemde, ekonomik bir aktör olarak toplumsal uzlaşmayı sağlamasının yanı sıra; eğitimden ulaşım kadar geniş bir yelpazede sosyal hizmet sunmakla yükümlü olan devlet “Keynesyen Refah Devleti” olarak adlandırılmıştır. 1930’ların kitlelere yaşattığı aşırı yoksulluk ve güvensizliğin ardından devletler istikrarlı bir istihdam düzeyinin sağlanması sorumluluğunu üstlenmenin yanı sıra; işsizlik sigortası, parasız eğitim ve sağlık gibi hizmetler de sunmuştur. Wood’a göre, Keynesci Refah Devleti pratikte Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere ve Almanya, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1950–75 arasında Batı Avrupa ve İskandinav ülkeleri gibi dar bir coğrafyada, dar bir zamanda ve farklı ideolojik profilleri olan ulusal hükümetlerce (Batı Almanya’da Hristiyan Demokratlar, İngiltere’de İşçi Partisi v.b.) yaşama geçirilmiştir.²⁸ Söz konusu refah devleti uygulamaları, iktisat ve siyaset arasında sağladığı uyum ile hem

²³ Thomas I. Palley, “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 44.

²⁴ Köse ve Öncü, a.g.m., s. 122.

²⁵ Nilgün Baş, “Emek Piyasası İle İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye’de Emek Piyasası”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, 2002), s. 31.

²⁶ Palley, a.g.e., s. 44-45.

²⁷ Arrighi, a.g.e., s. 413-415.

²⁸ Ellen M. Wood, *The Empire of Capital*, Brooklyn: Verso, 2005.

ekonomik büyümenin hem de temsili demokrasi ve sosyal demokrasinin altın çağını yaşamasını olanaklı kılmıştır.²⁹

Kapitalizmin 1970’lerde karşılaştığı resesyon içinde enflasyon ve işsizlik sorunlarına karşı etkin bir çözüm geliştiremeyen Keynesyen modelin yerini Neo-Liberal öğretisi almıştır. 1980’lerin başında makro-iktisat politikası kararları alanlar “serbest piyasa” retoriğini yeniden yapılandıran M. Friedman öncülüğündeki Chicago Okulu’nun görüşlerini hayata geçirmiştir. Politik kararlarla iktisat teorisini bir araya getiren Keynesçi yaklaşıma karşılık; Friedman ve halefleri siyasetten bağımsız olarak ekonomiyi, yalnızca iktisadi birimlerin toplamı olarak kabul etmiştir. Sosyal Darvinci bir yaklaşımla sadece en etkin olan firmaların ayakta kalabileceğini ifade eden Friedman; rasyonel bireylerin ve şirketlerin yer aldığı bağımsız piyasanın rekabet koşulları altında ideal toplum düzeninin kendi kurallarına göre işlemesi halinde oluşacağını ileri sürmektedir.³⁰ Bunun anlamı, piyasa ekonomisinin ancak piyasa toplumu içerisinde işleyebileceğidir.³¹ *Laissez-faire* retoriğine sahip çıkan Friedman ve takipçileri devletin istihdamı arttırmak amacıyla piyasaya yaptığı müdahalelerin ve yüksek kamu harcamalarının enflasyona neden olduğu; öte yandan yapılan sosyal hizmetlerin işçilerin çalışma isteğini yok ederek işsizliğe yol açtığı argümanlarıyla Keynesyen doktrine karşı çıkmaktadır.³² Sınıf ilişkilerini yeniden düzenleyen Neo-Liberal yaklaşım, sermayenin yeniden üretiminde aktif bir rol biçtiği devleti “refah devleti”nden “rekabet devleti”ne dönüştürmüştür.³³ Mevcut sermaye birikimi koşullarında Kalkınmacı Refah Devleti’nin sınıf ilişkilerinin ve politikalarının geçerliliğini yitirmesi sonucu, kalkınma modelinin esas aktörü olan devlet, “hakem” rolünü yadsıyarak “piyasa oyuncusu” haline gelmiştir.³⁴ 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ekonomiye ilişkin devlet desteği ve korumasının kaldırılmasına yönelik sistematik çabalar ve yasal düzenlemeler bugünün kapitalizmi

²⁹ Öngen, “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, s. 167.

³⁰ Köymen, a.g.e., s. 50.

³¹ Polanyi, a.g.e., s. 101.

³² Palley, a.g.m., s. 48.

³³ Ronaldo Munck, “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 111–112.

³⁴ Munck, a.g.m., s. 112-113.

açısından devletin etkin rolünün değişmediğinin,³⁵ aksine piyasa ile devletin birbirini tamamlayan unsurlar olduğunun göstergesi niteliğindedir.

Bu bağlamda, özel sektör vergilerinin indirimiyle düşen maliyetlerin yatırımları arttırıcı etkisi sonucu işsizliğin azalacağı ve artan mal-hizmet arzının fiyatları düşürerek enflasyonu önleyeceği öngörüsünde bulunmaktadır. Neo-Liberal iktisadın arz yönlü politikasıyla; finansal sektörün ve dış ticaretin serbestleştirilmesi, kamu harcamalarının ciddi bir biçimde daraltılması ve ekonominin yabancı sermayeye açılımı hedeflenmektedir.³⁶ Piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesi gerektiği inancını taşıyan Neo-Liberal ütopya; finansal deregülasyon politikasıyla gerçekleştirilmiştir.³⁷ Özetle, 1970’li yılların sonunda Neo-Liberal iktisadın etkisi altında olan dünya ekonomisindeki genel eğilimler; dış ödemelerde açık, dalgalanan döviz kurları, değişken faiz hadleri, hammadde ve enerjiden tasarruf etmek gayesiyle üretimde yeni teknoloji kullanımı, erken kapitalistleşmiş ülkelerde kısıtlayıcı bütçe politikaları olarak sıralanmaktadır.

Liberalizasyona geçişin artan yatırımlar ve düşen enflasyon oranıyla ilk yıllarda yarattığı olumlu hava 1989–90 arasında yeniden meydana gelen enflasyonist tehdit ve yükselen özel sektör borçları dolayısıyla yerini resesyona bırakmıştır. 1990–95 arasında OECD ülkelerinde yeniden artan işsizlik ve ortalama büyüme oranlarının 1980’lerin dahi altına inmiş olması bu olumsuz gelişmeleri doğrular niteliktedir.³⁸

1.2.1.2 Kitlese Üretimden Esnek Üretime: Fordizm-Post-Fordizm

19. yüzyılın son çeyreğinden 1960’lara kadar üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu ortaya çıkan kapitalizmin tekeli evresinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra egemen olan üretim ve birikim rejimi Fordizm olarak adlandırılmaktadır. 1930’lu yıllardaki aşırı birikim ya da eksik tüketim krizine çare

³⁵ Ellen M. Wood, *The Empire of Capital*, s. 14.

³⁶ Sönmez, a.g.e., s. 330-361.

³⁷ Piere Bourdieu, “The Essence of Neoliberalism”, *Le Monde Diplomatique*, 1998, <http://www.analitica.com/Bitblo/bourdieu/neoliberalism.asp>, (erişim 22.03.2009).

³⁸ Shutt, a.g.e., s. 56-57.

olarak ortaya çıkan ve yüksek talep ile istikrarlı pazarın oluşmasına katkıda bulunan Keynesyen makro-iktisat politikaları ve Keynesyen refah devleti; kitle üretimine olduğu kadar kitle tüketimine de dayalı olan Fordizm'in ideolojik araçlarını oluşturmaktadır.

Dar anlamıyla Fordizm; mekanik bir hat üzerinde aşırı işbölümü ve katı olan iş tanımlarına bağlı olarak kafa ile kol emeğinin Taylorist modele uygun biçimde ayrıldığı kitlesel üretime ve kitlesel tüketime dayalı üretim biçimidir.³⁹ Gramsci'nin yaptığı kapsamlı tanımlamaya göre, Amerikanizm ya da Fordizm; muazzam bir hızla hayatın en mahrem alanlarına müdahale ederek kapitalizmdeki “yeni tür çalışma ve üretim sürecine uygun” özgün bir işçi/insan tipi yaratmak amacıyla, yalnızca montaj hattı ile sınırlı kalmayan en büyük kolektif girişimdir.⁴⁰ Fransız Düzenleme Okulu ise Fordizm'i, belli bir tarihsel dönemde tüm çelişkilerine karşın kapitalist üretimde, ekonomik büyümede ve toplam tüketimde istikrar sağlayan “birikim rejimi ve düzenleme tarzı” şeklinde değerlendirmektedir. Sermaye birikim sürecinin incelenmesini kapitalist gelişim dinamiklerinin araştırılmasının ön koşulu kabul eden Düzenleme Okulu; birikim rejimini toplumsal ürünün tüketimi ve üretimi arasındaki paylaşımın uzun bir vade boyunca istikrar kazanması şeklinde kavramlaştırmaktadır. Ayrıca bu terminolojiye göre; birikim rejiminin devamlılığını mümkün kılmak için geliştirilen normlar, alışkanlıklar, yasalar gibi içselleşmiş kurallar ve sosyal ilişkiler bütününe ‘düzenleme tarzı’ adı verilmektedir.⁴¹ Bu kuramsal yaklaşım, 1945–73 yılları arasında yaşanan kapitalist altın çağın; işgücünün denetim biçimi, tüketim alışkanlıkları, teknolojik bileşim gibi temel niteliklerini birikim rejimi ve düzenleme tarzı bakımından Fordist-Keynesçi sistem içinde değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Düzenleme Okulu kuramcılarında Aglietta ise, yoğun sermaye birikim modeli olan Fordizm'i yarı otomatik montaj hattı üretimi olarak adlandırırken; bilimsel yönetimi ise üretim aşamasındaki sınıf mücadelelerine karşı “ilk kapitalist cevap” olarak nitelemektedir.⁴²

³⁹Alirıza Saklı, “Kapitalist Gelişme Sürecinde Fordizm ve Post Fordizm”, 2007, <http://www.ses.org.tr/images/dokuman/fordizmpostfordizm.pdf>, (erişim 07. 01. 2009), s. 3.

⁴⁰ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, (çev. Adnan Cemgil), 5. Baskı, İstanbul: Belge yayınları, 2003.

⁴¹ Erol Taymaz, “Kriz ve Teknoloji”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 56–61, 1993, s. 18.

⁴² Michel Aglietta, *A Theory Of Capitalist Regulation: The US Experience*, Brooklyn: Verso, 2000, s. 114–117.

Fordizmin temsili örneği olarak, Michigan’ın Dearborn kentindeki otomobil montaj hattında çalışan işçilere sekiz saatlik çalışma karşılığında beş dolar ücret ödenmesine dayalı Henry Ford’un iş örgütlemesi;⁴³ aslında Taylorist bilimsel yöntemin ayrıntılı bir uygulamasından ibarettir. Taylor, üretimin doğasından kaynaklanan sorunların ayrıntılı işbölümü, katı olan iş tanımı, işçinin mutlak itaati ve standart üretime bağlı “Bilimsel Yönetim” ilkeleriyle insanın inisiyatifinden bağımsızlaştırılarak giderilebileceğini savunmaktadır.⁴⁴ Taylorist üretim örgütlenmesi, mekanik bir üretim hattı üzerinde özel amaçlı makine ile niteliksiz, eğitimsiz işgücü arasında kurulan ilişkiye bağlı olarak gelişmiştir.⁴⁵ İşçinin doğasının tembel olduğu varsayımından hareket eden Taylorizm;⁴⁶ azami mutlak artı değer sağlamak için kafa ile kol emeği arasındaki uçuruma dayalı işgücünün yoğun mekanizasyonu ile sermayenin emek üzerindeki hegemonyasını derinleştirmiştir. Taylorist emek rejimi, Marx’ın emeğin ürettiği nesnenin yine emeğin karşısına yabancı bir şey, bağımsız bir güç olarak çıkması şeklinde tanımladığı “yabancılaşma”⁴⁷ nosyonunun en çarpıcı örneği olarak yorumlanabilir. Etkin işleme standart tüketim alışkanlıklarına ve geniş, stabilize pazarlara bağlı olan Fordist sistemde; üretim öncesi ve sonrası aşamaların birbirinde ayrılmasıyla işçinin üretim üzerindeki kontrolü ve karar verme yetisi elinden almıştır. Ödenen yüksek ücretlerle de işçinin bu koşullara uyumu amaçlanmıştır. Bu bağlamda Fordizm, Taylorizm’in iktisadi yaşamla sınırlı doğasına toplumsal ve ideolojik bir boyut kazandırarak Taylorizmi daha da derinleştirmiştir.⁴⁸

⁴³ Henry Ford, *My Life and Work*, New York: Cosimo, 2007, s. 55.

⁴⁴ Frederick W. Taylor, *Scientific Management*, Newyork: Harper International Student Reprint, 1947, s. 38.

⁴⁵ Nurhan Yentürk, “Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 56–61, 1993, s. 43.

⁴⁶ Gökhan Gököz, “Post-Fordist Üretim Yapılanmasının İşçiler/Çalışanlar/Emek Üzerindeki Sosyo-Kültürel Yansımaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 2007), s. 19.

⁴⁷ Karl Marx, *1844 Felsefe Yazıları*, (çev. Murat Belge), 2. Baskı, İstanbul: Payel Yayınları, 1975, s. 67.

⁴⁸ Aglietta, a.g.e., s. 118.

Sermayenin, aynı ürünün bol miktarda ve ucuz üretimi kadar kitlesel tüketimi için de gündelik hayatında gelirini uygun bir biçimde harcayacak rasyonel, sağduyulu, dürüst ve iyi bir aile yaşantısına sahip insan/işçi tipine duyduğu gereksinimin bilincinde olan Ford; bu amaçla işçilerin evlerine sosyal hizmetliler göndermekten kaçınmamıştır.⁴⁹ Üretim sürecinde Taylorizm ve Fordizmle sağlanan kitlesel üretimin gelişimiyle başlayan yoğun birikim rejimi ve 19. yüzyıldan kalma rekabetçi düzenleme tarzı arasındaki uyumsuzluğun sonuculan 1930'lardaki eksik tüketim krizi;⁵⁰ Henry Ford'un tek başına yapmaya çalıştığından daha kapsamlı bir düzenleme tarzının yaratılmasını gerekli kılmıştır.⁵¹ Efektif talebi arttırmak amacıyla İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yoğun birikim rejimine uygun olarak biçimlenen tekelci düzenleme tarzı; belli bir düzeyde devletin müdahalesine olanak tanıyan toplu sözleşme, işsizlik sigortası, sosyal sigorta gibi araçlara sahip Keynesçi Refah Devleti'nin doğmasına yol açmıştır. Böylece işgücü yalnızca üretim ve tüketim sürecinde değil yaşamın tümünde sermayenin denetimi altına ve uzlaşma zeminine çekilmiştir.⁵² Bu dönem boyunca, yaşam standartları yükselmiş, sınıf mücadelesi kurumsallaşmış, istikrarlı büyüme hızlarına ulaşılmış ve kitle demokrasisi gelişmiştir.⁵³ Bu bağlamda, Fordizm toplumsal sınıflar arasında kurulan denge aracılığıyla işleyen kitlesel ekonomik demokrasi normuna dayanmaktadır.

1974'ün petrol şokuyla derinleşen stagflasyon, sermayenin aşırı merkezileşmesinin yarattığı tıkanıklık, düşen kâr oranlarına rağmen artan kamu harcamaları ve azalan talep gibi faktörler Fordizm'in ve Keynesçiliğin kapitalizmin kaotik yapısını denetim altında tutmalarını zorlaştırmıştır. Niteliği ve niceliği değişen talebin karşılanamaması, tek ve özel amaçlı üretim araçlarının teknolojik değişimin hızına ayak uyduramaması temelde katı bir yapıya sahip olan Fordist sistemin krizine sebep olmuştur.⁵⁴ Fordist rejimin verimsizleşmesinde, yüksek stok miktarının

⁴⁹ Harvey, a.g.e., s. 125-126.

⁵⁰ Taymaz, "Kriz ve Teknoloji", s. 20-21.

⁵¹ Harvey, a.g.e, s. 130.

⁵² Tülin Öngen, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*, 2. Baskı, İstanbul: Alan Yayınları, 1996, s. 124

⁵³ Harvey, a.g.e., s. 130.

⁵⁴ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı*, I.Cilt, (Ağ Toplumunun Yükselişi), (çev. Ebru Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 211.

arttırdığı depolama giderleri, kalite ve standart denetiminin farklı işçilerce yapılmasının neden olduğu fazlalaşan hatalı ürün miktarı gibi unsurlar etkili olmuştur. Gelişen üretici güçlerin emekten tasarrufa yol açması neticesinde yüksek düzeyde işten ayrılmaların, kaytarmaların, grevlerin (1968–72 yılları arasındaki grev dalgası) meydana gelmesi Fordist rejimdeki çatışmaları şiddetlendirmiştir.⁵⁵ Dolayısıyla Fordizm’in krizi; herhangi bir ülkedeki büyümenin yavaşlaması, sınıf mücadelesi, borçluluk gibi faktörlerden kaynaklandığı kadar, kapitalizmin temel çelişkilerine de dayanmaktadır.

Mikro-elektronik, mikro-biyolojik ve internet teknolojilerine dayalı olan Üçüncü Endüstri Devrimi’nin üretim ve tüketim sürecinde yarattığı gelişmeler de Fordist rejimin sınırına ulaştığını göstermektedir. İlk iki endüstri devriminde olduğu gibi Üçüncü Endüstri Devrimi de sermayeyi ve emeği yeniden biçimlendirerek birikim sorununa çare bulmaya uğraşmıştır. Söz konusu bu koşullar yepyeni bir birikim rejimini ve bununla bağlantılı yeni bir düzenleme tarzını zorunlu kılmıştır. Mandel “Uzun Dalgalar Kuramı”nda açıkça ifade ettiği gibi; sermayenin geri dönüşüm oranının azalması sonucunda, artık değer miktarındaki düşüşün birikim rejiminde yarattığı tıkanıklık dönemleri üretim sürecinde köklü değişimleri tetiklemektedir.⁵⁶

Post-Fordizm, farklılaşan tüketici talepleriyle ve yeni teknolojiyle uyumlu küçük ölçekli üretime ve nitelikli işgücüne bağlı yeni organizasyon yapısını ve yeni iş sürecini içeren üretim ve birikim rejimidir. Tekno-ekonomik paradigmaya göre Post-Fordizm, Piore ile Sabel’in kontrol altına almaya gerek duyulmadan, daimi değişime ayak uydurabilen üretim biçimi olarak kavramlaştırdığı “esnek uzmanlaşmayı” temel almaktadır.⁵⁷ Esnek uzmanlaşma, genel amaçlı teçhizatla nitelikli, eğitilmiş işçiler tarafından çok çeşitli ürünlerin küçük ölçekli üretimi anlamına gelmektedir.⁵⁸ Düzenleme Okulu ise Post-Fordizmi; yeni üretici güçlerin otomasyona dayalı emek sürecinde sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda tekrar

⁵⁵ Öngen, *Prometheus’un Sönmeyen Ateşi*, s. 125.

⁵⁶ Ernest Mandel, *Kapitalist Gelişimin Uzun Dalgaları*, (çev. Doğan Işık), İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1986, s. 27–28.

⁵⁷ Piore ve Sabel’den aktaran Castells, *Enformasyon Çağı*, s. 211.

⁵⁸ Taymaz, “Kriz ve Teknoloji”, s. 8.

örgütlenmesini içeren ve sosyal/siyasal etkilere bağlı olan Fordizm'in krizden çıkışına yönelik bir evrim şeklinde tanımlamıştır.⁵⁹ 1970'lerin ortalarından itibaren üretim ve piyasaların örgütlenmesi bakımından önceki dönemle büyük bir kopuşu temsil eden Post-Fordizm, yeni bilgi ve iletişim teknolojileri, esnek üretim, esnek uzmanlaşma ve esnek birikim fenomenleri üzerinden şekillenen bir yapılanmaya sahiptir. İşgücü piyasasının, üretim ve tüketim alışkanlıklarının katı formlarından arındırılmasına dayalı esnek birikim rejimiyle Fordizmin kendi içsel işleyiş sürecindeki katılığın aşılması amaçlanmıştır. Bu durum bir yandan bilgi ve iletişim teknolojilerine bağlı olarak endüstrileşen hizmet sektöründe istihdamı yükseltirken; diğer yandan da az gelişmiş bölgelerde yeni sınaî alanlarının doğmasını sağlamıştır. Harvey'in zaman-mekân sıkışması formülasyonuna göre; esneklik karar alma sürecini zaman açısından kısaltırken, iletişim ve ulaşım maliyetlerindeki düşüş bu kararların genişleyen ve çeşitlenen bir mekâna ivedilikle uygulamasını olanaklı hale getirmiştir.⁶⁰

1970'lerdeki krizde merkez ülkelerin iktisadi göstergelerinin düşüşe geçtiği dönemde, yüksek kâr oranları sağlayan Japonya'daki yeni yönetim biçimi olan Toyotizm ve "Üçüncü İtalya"⁶¹ olarak adlandırılan bölgedeki küçük firma ve atölyelerden oluşan gevşek ağ tipi üretim modeli yeniden yapılanan sermayenin dikkatini çeken örneklerdir.⁶²

Henry Ford'un otomobil fabrikasındaki organizasyon modelinin Fordizm'in sembolü olarak kabulü gibi, başka bir otomobil şirketi olan Japon Toyota'daki üretim modeli de Post-Fordizm'in temsili niteliğindedir. Toyotizm olarak formüle edilen esnek üretim biçiminin temel özellikleri; istenen ürünün talep miktarı kadar üretimi ilkesine de dayanan "Tam Zamanlı Üretim" (*Just-in-time*) sistemi, iş sürecindeki hataları sıfıra düşürmek için kullanılan "Toplam Kalite Kontrolü", stoklamanın düşürülmesiyle azalan maliyetler, işçilerin karar alma aşamalarına

⁵⁹ Taymaz, "Kriz ve Teknoloji", s. 23–24.

⁶⁰ Harvey, a.g.e., s. 148.

⁶¹ Üçüncü İtalya, İtalya'nın kitlesel üretim yapan gelişmiş kuzeyinden ve az gelişmiş güneyinden farklı özelliklere sahip olan ülkeleri içine alan bölümü için Piore ve Sabel'in verdiği isimdir.

⁶² Fuat Ercan, "Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik", '95-'96 *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 687.

katılımı ve hiyerarşinin kaldırılması şeklinde sıralanabilir.⁶³ Metalarda sıfır hata, sıfır stok, sıfır gecikme, sıfır bürokrasi ve üretim araçlarında sıfır hatayı hedefleyen Toyotizm; işçiler ile yönetim arasında kurulan dayanışmayla Japon sermayesinin krizden galip çıkmasını sağlamıştır.⁶⁴ Üçüncü İtalya'daki her biri farklı ürünlerde uzmanlaşmış küçük atölyeler, verilen siparişleri birlikte karşılamaları sonucu kurdukları işbirliği ve sahip oldukları esneklik sayesinde önemli kâr hadleri elde etmişlerdir. Bu yeni üretim organizasyonunda üretim, çekirdek firmalar ile bu firmalara girdi sağlayan birçok küçük şirket tarafından üstlenilmiştir. Fakat bu gelişmeler doğrultusunda küçük ve orta ölçekli firmaların enformasyon teknolojisine daha kolay adapte olmasının büyük işletmeleri ortadan kaldırdığı gibi hatalı bir sonuca ulaşılmamalıdır. Castells'e göre; bu küçük işletmeler genellikle büyük firmaların yaptıkları sözleşmelerin veya onların teknolojik/mali üstünlüğünün denetimi altındadırlar.⁶⁵ Örneğin Tayvan'ın ihracatı büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli girişimlere dayanmasına karşın; aracılar geleneksel Japon şirketleridir. Büyük şirketlerden farklı olarak küçük ölçekli firmalarda iş süreci tarihsel olarak kazanılmış haklardan yoksun enformel yapıya sahiptir.⁶⁶ Mekânsal açıdan üretimin parçalanmasıyla ortaya çıkan esneklik, üretken sermayenin küresel ölçekte yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda, mekânsal esneklik uygulamaları büyük sermayenin üretimini sendikal örgütlenmenin gelişmediği, işgücünün ucuz olduğu coğrafyalara kaydırması anlamına gelmektedir.

Fordizmin krizini emek maliyetlerinin ve kamu harcamalarının yüksekliğine bağlayan Neo-Liberalizm, savunduğu serbest piyasa miti doğrultusunda sermayenin hareket alanını genişleterek esnek bir yapıya kavuşmasına uygun olarak, emek sürecinin ve emek piyasasının esnekleştirilmesini savunmaktadır. Neo-Liberal paradigma makro düzeyde deregülasyona, korumacı politikaların kaldırılmasına dayalı esnekliği; mikro düzeyde ise esnek üretimi ve yeni teknolojileri zorunlu kılmıştır.⁶⁷

⁶³ Castells, *Enformasyon Çağı*, s. 214.

⁶⁴ Castells, *Enformasyon Çağı*, s. 215.

⁶⁵ Castells, *Enformasyon Çağı*, s. 218–219.

⁶⁶ Ercan, "Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik", s. 688.

⁶⁷ Ercan, "Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik", s. 686.

Ulusal ölçekli ekonomiden pazar ilişkilerinin evrenselleştiği, işbölümünün uluslararasılaştığı küresel ekonomiye geçişle birlikte; Fordizm'in Keynesyen Refah Devleti anlayışı, Post-Fordist dönemde ekonominin arz yönüne müdahale ederek rekabet gücünü arttırmak, üretimde ve işgücü piyasasında esnekliği sağlamak için politikalar üretmekle yükümlü çalışma devletine dönüşmüştür.⁶⁸

1970'li yıllarda kapitalizmin içine düştüğü yapısal krizin kapitalist ilişkilerde neden olduğu nesnel ve öznel değişiklikler aslında siyasi ve iktisadi iktidarın merkezileşmiş denetimini devam ettiren mekanizmaları ortaya çıkarmıştır.⁶⁹

⁶⁸ Saklı, a.g.m., s. 9.

⁶⁹ David Harvey, "Esneklik: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 56-61, 1993, s. 89.

I.2.1.3 Emek Piyasasının Değişimi ve İşsizlik

1970’lerde sermayenin artık değer üretiminde karşılaştığı zorlukları ekonominin liberalizasyonu yoluyla çözüme girişiminin son aşaması, “esneklik” kavramı çerçevesinde işgücü piyasasını serbestleştirmek/kuralsızlaştırmak olmuştur. Boyer’ın terminolojisiyle esneklik; üretim organizasyonunun uyarlanabilirliği, işçilerin bir işten diğerine geçebilme yeteneği, emeğin yasal kazanımlarının gevşetilmesi, ücretlerin sınırlandırılması ve işletmelerin sosyal/finansal sorumluluklarının azaltılması gibi beş farklı aşamayı içermektedir.⁷⁰ Sermayenin uygun zamanda uygun yerde olabileceği ve en kârlı yatırım alanlarına kolaylıkla akabileceği biçimde esnekleşmesi makro düzeyde uygulanan deregülasyonun yanı sıra; mikro ölçekte de emek sürecinin ve emek piyasasının esnekleşmesini zorunlu kılar.

Artık değeri çoğaltmak adına çalışma sürelerinin uzatılması, emeğin verimliliğinin artırılması için geliştirilen yöntemler ve çalışma koşullarının ağırlaştırılması gibi politikalar kapitalizm tarihinde üretimin ve emeğin esnekleştirilmesinin kökenlerine işaret etmektedir.⁷¹ Fordist birikim rejiminin sermayenin artık değer üretmesini engelleyen bir aşamaya varmasıyla ortaya çıkan Post-Fordist birikim rejiminin telkin ettiği esneklik ilkesi, daha önceki esneklik uygulamalarından farklı olarak; kitlesel üretimi talebe göre üretime dönüştüren, üretimi ve yönetimi adem-i merkezileştiren, bilgi ve teknolojiyi iktidarın tekeline veren, emeği örgütsüz/zayıf kılan bir yapıya sahiptir.⁷² Maliyeti dış piyasa fiyatından düşük olan bir ürünü farklı pazarlara satabilme kabiliyeti anlamına gelen “uluslararası rekabet gücü” Neo-Liberal emek piyasasının “esneklik” paradigmasının temel argümanıdır. Bilgiye hâkim olma yetisi; değişen döviz kurlarına, moda ve zevklere anında ayak uydurabilme kapasitesine göre belirlenen rekabet yeteneği dolayısıyla firmanın rekabet gücünü artırması ve maliyetleri düşürmek için ücretleri aşağı çekmesi birbiriyle uyumlu olgulardır. Aynı zamanda bağımsız rekabet

⁷⁰ Boyer’den aktaran Hacer Ansal, “Esneklik: Fordizmden Post-Fordizme Dönüşümün Anahtarı”, ’95-’96 *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 649.

⁷¹ Ercan, “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik”, s. 669.

⁷² Tülin Öngen, “Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik”, ’95-’96 *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 831–832.

koşullarında hızla genişleyen/gelişen sermayenin, zayıf sermayeyi egemenliği altına alması olarak tanımlanan “sermayenin merkezileşmesi” de kapitalin esnekliği talep etmesinin nedenleri arasındadır.

Esneklik nosyonu ücret ve istihdamın değişen koşullara göre düzenlenmesi açısından pasif anlamda; iş güvenliğinin tasfiye edilmesi, sendikal hakların budanması ve ücretlerin baskı altına alınmasını kapsarken; mevcut koşulların yeni teknolojiye göre dönüştürülmesi bakımından aktif manada, esnek teknoloji kullanımıyla hızlı değişen teknolojik yenilikleri takip edebilme kabiliyetini içermektedir.⁷³ Dolayısıyla bu iki strateji kapitalist ilişkileri taşeron/fason ilişki biçimine dönüştürmüştür.

Fordist rejimdeki tek ve standart emek piyasasının aksine Post-Fordist organizasyonda işgücü piyasası ve esneklik uygulamaları ülkeden ülkeye hatta sektörden sektöre farklılaşmaktadır. Bu bağlamda emeğin esnekliği sayısal esneklik, işlevsel esneklik, işletme dışına çıkarma ve ücret esnekliği olmak üzere dört ayrı uygulamaya dayanmaktadır.⁷⁴ Sayısal esneklik, firmanın çekirdek işgücüsüyle birlikte ihtiyaç duyduğu zamanda ve miktarda çevre işgücü istihdam etmesi anlamına gelirken; işlevsel esneklik ise çekirdek işgücünün verimliliğini arttırmaya yönelik politikaları kapsamaktadır.⁷⁵ Öte yandan, büyük şirketlerin üretimlerinin bazı aşamalarını farklı ülkelere ya da firmalara taşımaları anlamında “işletme dışına çıkarma” ve performansa dayalı esnek ücret uygulamaları Post-Fordist süreçte emek piyasasını dönüştüren, yaygın esneklik uygulamaları olarak kabul edilmektedir. Firmaların dışarıya iş vermesi, küçük ölçekli işletmelerin oluşturduğu üretim ağı, büyük işletmelerin iş sürecinin bazı aşamalarını taşeronlara yaptırması gibi uygulamalar işgücü piyasasında iki katmanlı bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Merkez firmada sosyal ve sendikal haklara, nispi iş güvencesine ve kariyer imkânına sahip olarak yüksek ücretle daha iyi işlerde çalışan işçiler birincil katmanda yer

⁷³ Erol Taymaz, “Esnek Üretime Dayalı Bir Rekabet Stratejisi Geliştirilebilir mi? Türkiye’de Fason Üretim”, *’95-’96 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 712.

⁷⁴ Meryem Koray, “Esneklik ya da Emek Piyasasının Küreselleşmesi”, *’95-’96 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 755.

⁷⁵ Koray, “Esneklik ya da Emek Piyasasının Küreselleşmesi”, s. 755–757.

alırken;⁷⁶ çevre firmada yarı zamanlı veya sözleşmeli olarak düşük ücretle kötü koşullarda çalışan işçiler ise ikincil katmanı oluşturmaktadır.⁷⁷ Bu iki katmanlı yapının ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri ise, istihdam yapısını tam zamanlıdan yarı zamanlı ya da taşeron türü istihdama doğru değiştirilmesidir. Ayrıca sermaye ile mekân arasındaki bağımlılık ilişkisinin çözülmesi hem büyük şirketlerin üretimlerinin belirli aşamalarını düşük maliyetli işgücünün bulunduğu coğrafyalara kaydırmalarına hem de geç kapitalistleşmiş ülkelerden kapitalist ülkelere ucuz işgücü göçüne yol açmıştır.⁷⁸

İşletme düzeyindeki esneklik uygulamalarının sonucu olan “kalite kontrol çemberleri” ve “toplam kalite” stratejisi ise Taylorist bilimsel yöntemden farklı olarak; işçinin fiziksel potansiyelini olduğu kadar zihinsel potansiyelini de üretime katmasını gerektirmektedir. Bu uygulamalar işçileri iş sürecinde daha fazla söz sahibi yaparken; işyerindeki hiyerarşinin dışında karşılıklı görüş alış-verişine dayalı organizasyon yapısı işçiye yalnızca “aynı gemideyiz” izlenimi vermekte, mülkiyet ilişkilerinden kaynaklı sermaye-emek çatışmasını ortadan kaldırmamaktadır. Üretim sürecinde işlevsel olarak esnekleştirilmiş sorumluluklar, tamamlanmak zorunda olan üretim kotaları ve mesai dışı kalite çemberi toplantıları sendikal mücadelenin kazanımı olan sekiz saatlik iş günü uygulamasının yerine uzun çalışma saatlerini koymuştur.⁷⁹ Ayrıca esnek üretimin, çoğunlukla kalifiye ücretli emeğe ihtiyaç duymasına rağmen, çevre işçiler için olduğu kadar merkez firmada yer alan çekirdek işçiler için de iş güvencesi işletmenin kâr hadlerine bağlanmaktadır.

“Toyotizm”, “yalın üretim”, “tam zamanında üretim” gibi kavramlarla formüle edilen esnek üretim; enformasyon teknolojisine dayalı araştırma, üretim ve finans faaliyetlerinin birleştiği, genelde nitelikli işgücünün istihdam edildiği organizasyon modeli olarak sermaye ve emek açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Sermaye, liberalizasyonun yarattığı koşullar, enformasyon

⁷⁶ Hacer Ansal, “Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar”, Birleşik Metal-İş Sendikası Bülteni, <http://members.tripod.com/~metalworkers/yayin/esnek0.htm>, (erişim 25.03.2009).

⁷⁷ Fuat Ercan ve Şemsa Özer, “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 86, 2000, s. 45.

⁷⁸ Gökgez, a.g.e., s. 40.

⁷⁹ Hacer Ansal, “Esneklik: Fordizmden Post-Fordizme Dönüşümün Anahtarı”, ‘95-’96 *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 725.

teknolojisinin ve küresel finans ağlarının yardımıyla serbestçe dolaşırken; işgücü hâlâ kurumların, devletlerin ve zenofobinin baskısı altındadır.

Görüldüğü gibi, her değişen üretim ve birikim rejimi yalnızca emek sürecindeki örgütlenmeyi değil; aynı zamanda toplumsal sınıflar arasındaki sosyal ilişkileri de yeniden kurgular.⁸⁰ Yeni toplumsal ve ekonomik örgütlenme emeğin bireyselleşmesi, yönetimin merkezileşmesi ve piyasaların bağımsızlaşması yoluyla parçalı/bölünmüş bir toplum yaratmaktadır.⁸¹ Bu bağlamda Fordizmden Post-Fordizme, kitlesel üretimden esnek üretime geçiş süreci sermayenin emek üzerindeki hegemonyasını arttırarak küresel düzeyde üretimi ve işgücü kullanımını kolaylaştırmıştır. Ancak yürürlükteki Neo-Liberal politikalar yalnızca ekonomik ve teknik boyutuyla değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik örgütlenmesiyle “kendi için sınıf” niteliğine sahip emeği “kendinde sınıf” biçimine dönüştürerek;⁸² çalışma süresinin uzamasına, düşük ücretlerle kötü çalışma koşullarına, sendikasılaşmaya, iş yoğunluğunun artmasına, düşük yaşam standartlarına, enformelleşmeye ve taşeronlaşmaya teslim etmiştir. Enformasyon teknolojisine bağlı olarak gelişen teknolojinin, üretici sermayenin değer yitirmesi ve özelleştirmenin etkisiyle işçi sınıfının bir kesimini yoğun çalışmaya diğer kesimini ise işsizliğe mahkûm eden yedek sanayi ordusunun genişlemesi;⁸³ emek piyasasının bölünmesine, çalışma koşullarının kötüleşmesine, ücret düzeylerinin düşmesine ve emeğin pazarlık gücünün zayıflamasına sebep olmuştur.

Açıktır ki, Neo-Liberal yönelimli emek piyasası çekirdek işgücünün sayısının azaldığı ve hızla işe alınabildiği gibi, masrafsızca işten çıkarılabilen kayıtdışı, örgütsüz taşeron/çevre işçilere dayanması; işçi sınıfını iki uç kutba ayırmaktadır. Bir uçta pahalı, kalifiye, tam zamanlı emek; diğer uçta ucuz, niteliksiz ve kısmi süreli emek yer almaktadır. Bu kutuplaşma sınıfsal dayanışmanın parçalanmasıyla atomize

⁸⁰ Öngen, “Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik”, s. 829.

⁸¹ Castells, *Enformasyon Çağı*, s. 357.

⁸² Marksist terminolojiye göre, sınıfların salt üretim sürecindeki konumlarına göre tanımlanması “kendinde sınıf” anlamına gelirken; “kendi için sınıf” sınıfsal bilince sahip ve nesnel sınıf çıkarlarına dayanarak politik bir nitelik kazanmış olan sınıfsal yapıdır.

⁸³ Marx, *Kapital*, s. 548.

hale gelen emeğin pazarlık gücünün, örgütlü hareketinin, tarihsel kazanımlarının ve işçi sınıfının politizasyonunun toplumsal dayanağını ortadan kaldırmaktadır.

I.2.2 Siyasi ve Sosyal Yapıda Yaşanan Değişimler

I.2.2.1 Neo-Liberalizmin İdeolojik Söylemi: Küreselleşme

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren siyasal, sosyal, kültürel ve iktisadi yaşama egemen olan sistem “küreselleşme” şeklinde nitelendirilmektedir. Neo-Liberalizmin; enformasyon teknolojisi devriminin ortaya çıkardığı koşulların zorunlu sonucu olarak⁸⁴ yalnızca mal ve hizmetlerin değil; sermaye akışının, finansal kaynaklarının ve paranın uluslararası alanda dolaşımı şeklinde tanımladığı küreselleşme kavramı Neo-Liberalizmin ideolojik söylemini oluşturmaktadır.⁸⁵ Devletin müdahale alanından çıkarılarak; kendi nesnel yasalarına göre ve kaçınılmaz olarak işleyen kapitalist piyasanın küreselleşmesi Neo-Liberal paradigmanın temel hipotezini oluşturmaktadır.

Ekonomi, kültür, teknoloji, iletişim ve gündelik hayat gibi birden fazla boyutta çağdaşlaşmanın ve ilerlemenin indeksi olarak gösterilen küreselleşme sürecinde, daha çok piyasanın hatta sermayenin küreselleşmesine tanıklık edilmektedir. Bu tanıma göre, sermaye birikiminin dünya ölçeğinde genişlemesi küreselleşmenin iktisadi boyutuna tekabül etmektedir.⁸⁶ 1970’lerde dünya döviz piyasası işlemleri günlük 190 milyar dolar iken; bu oran 1990’ların başında 1,2 trilyon dolara ulaşmıştır.⁸⁷ 20. yüzyılın sonlarında gelişen enformasyon ve iletişim teknolojilerinin sağladığı altyapı olanaklarıyla hukuki zeminin dışında kuralsız ve denetimsiz olarak küreselleşen sermaye, gerçekte her şeyin küreselleştiği anlamına gelmemektedir. Mali sermaye enformasyon sistemleri aracılığıyla global düzeyde serbestçe hareket ederken; üretici/endüstriyel sermaye daha az hareket etme eğilimi

⁸⁴ Robert W. McChesney, “Küresel İletişimin Politik Ekonomisi”, McChesney, Wood ve Foster (der.), (çev. Nil S. Çınga, v.d.), *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı* içinde, Ankara: EposYayımları, 2003, s.7.

⁸⁵ Erinç Yeldan, “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, Köse, Şenses ve Yeldan (der.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 428.

⁸⁶ Castells, *Enformasyon Çağı*, s. 127.

⁸⁷ Yeldan, “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, s. 430.

göstermektedir. Dünya sanayi üretiminin %85'i yerel anonim şirketler tarafından gerçekleştirilirken; bu üretimin yalnızca %15'ini çok uluslu firmalar üstlenmektedir.⁸⁸ Öte yandan, 1990–98 yılları arasında tüm kalkınmakta olan ülkelere toplam net 1.313.4 milyar dolarlık sermaye girişi yapılmıştır.⁸⁹ Ekonomik rasyonalite aracılığıyla kâr maksimizasyonuna dayalı piyasa ekonomisi savunucuları, modern ulus-devleti sosyal sorumluluklarından soyutlayarak; kârı arttıran ve “serbest ve eşit” mübadelenin yeniden üretimini güvence altına alan bir yapıya dönüşümü talep etmektedir.⁹⁰ Merkez bankalarının özerkliğinin ilân edilmesinin gösterdiği gibi globalleşme sürecinde iktisadi düzeyde hareket alanı daralan devletler ulusal pazarlarını uluslararası sermayeye açmak amacıyla gerekli yapısal reformları gerçekleştirme gayreti içerisinde.⁹¹ Braudel'in dile getirdiği gibi, kapitalizm ancak siyasal otoriteye egemen olduğunda ve devletle bütünleştiği takdirde büyümekte ve toplumsal niteliğe bürünmektedir.⁹² Sermayenin yapısal sorunlarına verilen politik bir çözüm olarak küreselleşme; finansal ve ticari serbestleştirme, özelleştirme ve doğrudan yabancı yatırımlara yönelik ekonomik ilkelerin uygulayıcısı olan devletlerin önderliğinde egemen sınıfların lehine yapılan siyasi bir proje olarak değerlendirilmektedir.⁹³ Fakat bu ideolojik projenin hâkim oyuncularını birkaç bin çok uluslu şirket ve uluslararası finans kuruluşlarıdır. Kamu harcamalarının daraltılması, vergi indirimi, ihracatın teşvik edilmesi ve özelleştirme gibi istikrar politikalarını geç kapitalistleşen ülkelere dayatan Uluslararası Para Fonu (IMF), 1994'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Dünya Bankası gibi global ölçekte faaliyet gösteren kuruluşlar Neo-Liberal küreselleşmenin siyasi ve iktisadi araçlarıdır.⁹⁴

⁸⁸ Ellen M. Wood, “Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm”, McChesney, Wood ve Foster (der.), (çev. Nil S. Çingir, v.d), *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı* içinde, Ankara: EposYayıncıları, 2003, s. 57.

⁸⁹ Yeldan, “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, s. 440.

⁹⁰ Alenjandro Colas, “Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, 2008, s. 130.

⁹¹ Çağlar Keyder, “Globalleşme ve Devlet”, <http://www.bilgininadresi.net>, (erişim 25.03.2009), 2007.

⁹² Fernard Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century: The Wheels of Commerce*, California: University of California Press, 1992, s. 234–237.

⁹³ Colas, a.g.m., s. 124.

⁹⁴ Meryem Koray, “Reel Küreselleşme veya Küreselleşmenin Realitesi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 7, 2005, s. 34.

1970 sonrası piyasaların küreselleşmesi hem yeni hem de önceden var olan toplumsal, politik ve ekonomik hiyerarşileri yeniden üreterek; bazıları için özgürlük, ekonomik yarar, kâr, büyüme bazıları için ise; zorunluluk, zarar, işsizlik ve yoksulluk yaratan eşitsiz bir süreçtir. Bu eğilim kaçınılmaz olarak bir çelişkiler ve ikilemler dizisi yaratmaktadır. Örneğin bir yandan ticaret hadleri, finansal akışkanlık oranları yükselirken; diğer yandan işgücünün ortalama reel ücreti %25 oranında gerilemekte, kalkınmakta olan ülkelerde çalışanların yarısından fazlası enformel sektörde istihdam edilmekte ve gizli işsizler ordusu 700 milyona ulaşmaktadır.⁹⁵ Ayrıca, 1998 Ticaret ve Kalkınma Raporu'na göre, dünya genelinde gelir eşitsizliğini ölçen Gini katsayısının 1965'te 0,66, 1980'de 0,68, 1990'da 0,74'e ulaşması en zengin ve en yoksul grupların milli gelirden aldıkları payla birlikte düşünüldüğünde zengin ile fakir arasındaki ayrımın derinleştiğini ifade etmektedir.⁹⁶ Dünya Bankası 2003 verilerine göre yüksek gelir grubunda bulunan ülkelerin nüfus payı %15,6 ve gelirden aldıkları pay ise %80,7'dir. Diğer taraftan dünya nüfusunun %84,4'ünü oluşturan düşük ve orta gelir grubunda yer alanlar dünya gelirin yalnızca %19,3'üne sahiptir.⁹⁷

Küreselleşme, yaklaşık 160 yıl önce Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'da dile getirdiklerine paralel olarak; tüm bağlarından kopan sermayenin evrenselleştiği ve tek bir dünya pazarının kurulduğu, kapitalizmin olgunluk evresine denk düşmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme sermayenin yapısal sorunlarına yönelik üretilen politik bir cevap olarak; kapitalizmin toplumsal ilişkilerini, hareket yasalarını ve çelişkilerini içeren iç mantığının evrenselleşmesinden ibarettir.⁹⁸ Kapitalizmin küreselleşmesi teknolojik determinizmin ötesinde; rekabet koşulları altında piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, siyasal otoritenin Neo-Liberal doktrin çerçevesinde biçimlendirdiği politik tercihlerin bir sonucudur. Nitekim ulus devletlerin devam eden küreselleşme sürecinin gelişimini örgütleme ve yarattığı çatışmaları giderebilme yönünde hâlâ en kuvvetli aktörler olmasına karşın;

⁹⁵ Yeldan, "Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme", s. 436-441.

⁹⁶ Yeldan, "Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme", s. 435.

⁹⁷ Ufuk Dumlu ve Özlem Aydın, "Ekonometrik Modellerle Türkiye için 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2008, s. 375.

⁹⁸ Wood, "Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm", s. 56.

devletlerin küresel kapitalizme entegre olma ve sosyal refaha dayalı fonksiyonlarını terk etme eğilimi de toplumların parçalanma tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır.⁹⁹

I.2.2.2 Neo-Liberalizm, Yeni-Sağ Siyasi, İktisadi ve Toplumsal Değerler

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda yaygın üretim biçimine dönüşen Fordizm ile Keynesçi Refah Devleti'nin "toplam talep" üzerinden kurduğu işbirliği sermaye-emek mutabakatını mümkün kılmıştır. 1960'lı yılların ortalarında elde edilen yüksek kârların emekçi sınıflarla paylaşılması yalnızca mevcut üretim ve birikim rejiminin kendiliğinden ortaya çıkardığı bir durum değil; aynı zamanda 1945 sonrası kapitalist sistemde devletin üstlendiği başat rolle ve bir önceki yüzyıl işçi hareketinin gösterdiği etkin mücadeleyle de ilişkilidir.

19. yüzyıldan itibaren derinleşen sınıf çatışmasının ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu olan Sosyal Refah Devleti; toplumsal sınıflar arasındaki derin eşitsizlikleri ve yoksulluğu tam istihdam, asgari ücret, eğitim, sağlık, emekli aylığı, gibi sosyal güvenlik politikalarıyla herkese asgari bir yaşam düzeyi sağlayarak çözmeyi amaç edinmiştir.¹⁰⁰ Fakat 1970'li yıllarda meydana gelen stagflasyon emekçi sınıfların siyasi-iktisadi mücadelelerine uygun bir zemin yaratan bu yapıda köklü bir dönüşüme neden olmuştur. Kamusal finansmana ve iç talebin desteklenmesine yönelik Keynesgil makro iktisat politikaları enflasyonist baskıları ve artan işsizliği çözememesi nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde refah devletinin girdiği bu iktisadi kriz süreci; Sovyetler Birliği'nin dağılması, Almanya'nın birleşmesi, sosyalist fikirlerin zayıflaması, kadınların çalışma hayatına daha fazla katılması, boşanma oranlarının ve tek ebeveynli ailelerin çoğalması gibi değişimlerle at başı gitmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Bob Jessop, *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, Betül Yazar ve Alev Özkazanç (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 297–298.

¹⁰⁰ Ahmet Özalp, "Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, 2008, s. 108.

¹⁰¹ Susanne MacGregor, "Refah Devleti ve Neoliberalizm", Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm içinde*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 238.

Birbirinden farklı muhafazakâr akımları bünyesinde barındıran Yeni-Sağın temsilcileri ile Neo-Liberal iktisatçılar, devletin sosyal adaleti gerçekleştirmek adına yaptığı sosyal harcamalarla bir yandan bireyleri tembelliğe iterek “bağımlılık kültürü” yarattığı; diğer yandan da eşit yetenekte olmayan bireyleri görece eşit hale getirerek “toplumsal eşitsizliği” bozduğu gerekçesiyle refah politikalarına ve sosyal demokrasiye şiddetle karşı çıkmaktadır.¹⁰² Neo-Liberal iktisatçılara göre, siyasi/iktisadi istikrarın ve kişisel özgürlüklerin tek koruyucusu olan piyasa, yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda ahlaki bir güç olarak tembelleri ve hilekârları cezalandıran, çalışkanları ve girişkenleri ödüllendiren bir kuvvettir.¹⁰³

Neo-Liberalizmin ve Yeni-Sağ akımın temsilcileri ekonomik büyümenin yavaşladığı kriz koşullarında artan vergi yükü ve sosyal kesintiler aracılığıyla devletin kamu maliyesi üzerinde baskı yarattığını ileri sürmüştür. Bu nedenle devletin küçültülmesi ve özel işletmelerin desteklenmesi gerektiği savunulmuştur. Aynı bakış açısına göre; ücret politikasının dengesini bozarak işsizliğe neden olan sendikalar ve rekabetten korunarak tekel kuran firmalar devletin ekonomideki merkezi rolünden faydalanmaktadır. Neo-Liberalizmin önde gelen kuramcılarından Hayek’e göre; sosyal adalet ve toplumsal amaç adına piyasaya müdahale eden devletin bireysel tercihleri kısıtlaması ve bunun toplumun tüm alanına yayılması köleliğe giden yolun anahtarıdır.¹⁰⁴ Yeni-Sağın savunucularından Barry; talep denetiminin yol açtığı enflasyon ile tam istihdam arasında bir denge kurabileceğini iddia eden sosyal devletin çözülüşünün ve artan bütçe açıklarıyla uzlaşma rejiminde ortaya çıkan tıkanıklığın alternatif politikaların önünü açtığını vurgulamıştır.¹⁰⁵ Jessop’un terminolojisiyle Yeni-Sağ; üretim ilişkilerinde sermayenin lehine düzenlemeleri içeren “birikim rejimini” benimseyen Neo-Liberalizmin, devlet politikaları aracılığıyla daha geniş alana yayılmasını hedefleyen “hegemonya projesi” şeklinde değerlendirilmektedir.¹⁰⁶

¹⁰² Lesley Hoggart, “Neoliberalizm, Yeni Sağ ve Cinsel Siyaset”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 248.

¹⁰³ Simon Clarke, “Neoliberal Toplum Kuramı”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 93.

¹⁰⁴ Friedrich A. Hayek, *The Road to Serfdom*, 2. Edition, New York: Routledge, 2001, s. 60, 130, 151.

¹⁰⁵ Norman P. Barry, *The New Right*, New York: Routledge, 1987, s. 22–25.

¹⁰⁶ Jessop’dan aktaran Aylin Topal, “Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”, *Praksis*, Sayı: 7, 2002, s. 65.

1980 sonrası Neo-Liberal iktisat paradigmasının ve Yeni-Sağ muhafazakâr politikanın egemenlik kurduğu dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Keynesyen Refah Devleti'ne karşı ideolojik tepki olarak ortaya çıkan Neo-Liberal Yeni-Sağ politikalar; ABD ve İngiltere gibi kimi kapitalist ülkelerde seçilmiş ulusal hükümetlerce, Şili gibi geç kapitalistleşmiş kimi ülkelerde ise askeri darbeler yoluyla tüm dünyada hayata geçirilmiştir.¹⁰⁷ Marksist devlet başkanı Allende'yi askeri bir darbeyle deviren ve Friedman'ın takipçisi olmaları nedeniyle "Chicago Boys" diye bilinen iktisatçıların önderliğindeki iktisat politikalarının uygulayıcısı Pinochet'in Şili'si, Neo-Liberal politikaların ilk deney alanı olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.¹⁰⁸ Pinochet, Thatcher ve Reagan güçlü devlet vasıtasıyla ulusal pazarı yabancı sermayeye açan, ihracatı teşvik eden arz yanlı iktisat modeline dayalı, özelleştirme ve deregülasyon uygulamalarını içeren, sosyal harcamaları ve işçi haklarını zayıflatan Neo-Liberal Yeni-Sağ iktisadi değerlerin dayatılmasının yolunu açmışlardır. Bu bağlamda, sermayenin çıkarını gözeterek kâr hadlerini arttırmak amacıyla fiyatlarda serbestlik, ücretlerin baskı altına alınması, kurumlar vergisinde indirim, tam istihdamdan vazgeçilerek "doğal işsizlik oranı"nın benimsenmesi gibi önlemler alınmıştır.¹⁰⁹ 1981'de ABD'de otomotiv sanayindeki, 1983'de İngiltere'de kömür madenlerindeki grevlerin yeni muhafazakâr politikacılar tarafından baskılanması; alınan önlemlerin emekçi sınıfa ve sendikalarına dayatılmasının örnekleri olarak gösterilmektedir.¹¹⁰ Doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek, finansal ve ticari serbestleştirme, ihracata dayalı büyüme, sıkı para ve maliye politikalarını temel alan Washington Uzlaşmasıyla; Washington'da bulunan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve ABD Hazine Bakanlığı'nın üzerinde hemfikir olduğu Neo-Liberal reçetelerin yoksul ülkelere önerilmesiyle dünya ekonomisinin bütünleşmesi amaçlanmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁷ Munck, a.g.m., s. 110.

¹⁰⁸ Köymen, a.g.e., s. 54.

¹⁰⁹ Palley, a.g.m., s. 51.

¹¹⁰ Sönmez, a.g.e., s. 222.

¹¹¹ Alfredo Filho, "Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler", Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 191.

Neo-Liberalizm; Yeni-Sağın kurduğu hegemonyanın ötesinde, kapitalist merkez ülkelerdeki sosyal demokrat ve sosyalist yapıların seçimlerdeki başarısızlıklarının ve işçilerin direnişlerinin sonuçsuz kalmasıyla güç kaybeden sendikaların da etkisiyle küresel bir nitelik kazanmıştır. Clinton, Blair ve Schröder öncülüğünde sosyal demokrat partilerin ve sosyalistlerin ise önemli bir bölümünün ideolojik ve örgütsel yapılarında köklü bir revizyona gitmesi sonucu doğan “Üçüncü Yol” projesi; Neo-Liberalizmin 1990’lardaki ikinci evresine tekabül etmektedir.¹¹² Birinci yol olan serbest piyasa kapitalizminden ve ikinci yol olan planlı ekonomiden farklı olarak piyasanın insancillaştırılmasını ısrarla vurgulayan Üçüncü Yol; Neo-Liberal projenin kendi içindeki başkalaşımının sonucudur.¹¹³ Üçüncü Yol politikası, solun hayatta kalmak ve değişen koşullara ayak uydurmak amacıyla eski solun izin verdiğinden daha radikal bir revizyonla serbest piyasaya duyulan güvensizliğin aşılması bağlamında “sosyal demokrasinin modernleşmesi”ni ifade etmektedir.¹¹⁴

Sosyal ve siyasi organizasyonunu kolaylıkla yükselen Neo-Liberal iktisadi değerlere entegre edebilen Yeni-Sağ, toplumsal yapıda da geleneksel çekirdek aileyi özendiren, geleneksel ahlak anlayışını canlandıran ve devlete kutsiyete dayalı mistik bir aidiyet duygusu yükleyen muhafazakâr değerlerin yılmaz savunuculuğunu yapmıştır.¹¹⁵ Boşanma, gebelikten korunma, kürtaj ve eşcinselliğe karşı yürütülen ahlak kampanyalarını siyasetinin merkezine yerleştiren Thatcher; sosyal yardımların evlilik dışı doğum oranını arttırdığı, aileleri parçaladığı, tembelliği ve sahtekârlığı teşvik ettiği gerekçesiyle geleneksel ahlak anlayışının yeniden kurulması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.¹¹⁶ İktisadi açıdan Neo-Liberalizme dayanan ve “Başka Alternatif Yok” sloganıyla hegemonya alanını genişleten Thatcherizm; toplumsal alanda ise hükümet eliyle koruduğu aile kurumu aracılığıyla piyasa ile uyumlu olan değerlerin ve geleneklerin öteki kuşaklara aktarımını amaçlamıştır.

¹¹² Colas, a.g.m., s. 135.

¹¹³ Palley, a.g.m., s. 56.

¹¹⁴ Antony Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, (çev. Nihat Şad), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001, s. 27–30.

¹¹⁵ Hoggart, a.g.m., s. 249-250.

¹¹⁶ Hoggart, a.g.m., s. 250-252.

Revize edilmiş olmasına rağmen 19. yüzyıl klasik liberalizminin *laissez-faire* anlayışını temel referans noktası olarak kabul etmesi nedeniyle muhafazakâr bir niteliğe sahip olan Neo-Liberalizmin ve Yeni-Sağın ideal toplum düzeni; her biri kendi çıkarlarının peşinde koşan, kârını azamileştirmeyi hedefleyen, rasyonel, izole bireylerden meydana gelmektedir. Artık, her birey kendi sorumluluğunu alarak devletin müdahale ederek kısıtladığı kişisel özgürlüğünü yeniden elde edebilecektir. Her türlü kolektif yapının, sınıfın, halkın üzerinde olan bireylerin bir yandan kişisel çıkarlarını temin ederken; diğer yandan bilincinde olmadan “görünmez bir el” aracılığıyla toplumsal refahı sağladığı anlayışına dayalı “kendiliğinden doğal düzen” ilkesi yeni toplumsal yapının temel bileşenini oluşturmaktadır. Devletin sosyal rolünden vazgeçerek; kamu harcamalarını sınırladığı, işgücü piyasasını esnekleştirerek taşeronlaşma yoluyla sendikaları ve ücretleri baskı altına aldığı Neo-Liberal küreselleşme dönemi; bireyi riskli ve rekabete dayalı kendiliğinden doğal düzenin eline bırakmıştır. Bu dönemde siyasal düzeyde, baskı gruplarının etkin olduğu katılımcı demokrasi anlayışı yerini sınırlı/kontrollü demokrasiye; istikrarlı sosyal yapı ise yerini risk ve rekabete dayalı, güvencesiz topluma bırakmıştır. Devletin büyüme ile sosyal adalet arasındaki politik tercihini büyümeden yana yapması neticesinde; tüm sosyal kurumlarının ortadan kalktığı durumda Neo-Liberalizmin Yeni-Sağ takipçileri; piyasa ile bireyin karşı karşıya kalmasının sebep olacağı zararları ve tepkileri; aile, din, dini/millî kimlik gibi muhafazakâr kurum ve değerlere geri dönüş projesiyle aşmayı amaçlamaktadır.

Hükümet müdahalelerinin yol açtığı istikrarsızlığın giderilmesinde kendi kurallarına göre işleyen ekonomiyi ve esnek emek piyasasını savunan Yeni-Sağ ve Neo-Liberal yaklaşım; millî gelirin büyümesinin bir bütün olarak yukarıdan aşağı tabakalara doğru herkesin yaşam standartlarını artıracaklarını öngörmektedir. Oysaki Neo-Liberal politikaların gündemde olduğu 1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca gözlenen iktisadi veriler; dünya ekonomisi ölçeğinde gelir eşitsizliklerinde ciddi bir artış olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁷ Örneğin, 1965 yılında en fakir %20’lik nüfusun kişi başına yıllık ortalama geliri 74 dolar iken; en zengin %20’nin ise 2.281 dolar olarak hesaplanmış; 1990’da ise aynı oranlar %20’lik en fakir kesim için 283 dolar,

¹¹⁷ David Johnston, “Yoksulluk ve Bölüşüm: Yeniden Mi Neoliberal Gündemde?”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Önce), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 229.

en zengin %20 için ise 17.056 dolar olarak hesaplanmıştır.¹¹⁸ 1996/1999 tarihli İnsani Kalkınma Raporlarına göre, dünya nüfusunun en yoksul %20'lik kesiminin küresel gelir içindeki payının %2,3'ten %1,4'e gerilemesine karşın; en zengin %20'lik kesimin geliri %70'ten %85'e yükselmiştir. Dünyanın en zengin %20'lik kesiminin en fakir %20'lik kesimin gelirine oranı ise 1960'da 30/1'iken 1997'de bu oran 74/1'e ulaşmıştır.¹¹⁹

Genel olarak değerlendirildiğinde, 20. yüzyılın Neo-Liberal küreselleşme evresinde sosyal harcamalarda yapılan kesintilerin, eğitim ve sağlık hizmetlerinde artan fiyatların yanı sıra; emekçi sınıfların sendikal ve siyasal haklarının geriletilmesiyle düşük ücretle güvencesiz ve geçici olarak istihdam edilmesi; emeğin satın alma gücünü aşağıya çekmiştir. Öte yandan, özelleştirme politikaları ve devletin küçültülmesi yoluyla ortaya çıkan istihdam daralmasının özel sektör istihdamıyla giderilmemesi kayıt dışı çalışmaya ve işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur.¹²⁰

¹¹⁸ Yeldan, "Neoliberalizmin İdeolojik Söylemi", s. 435.

¹¹⁹ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı*, III. Cilt, (Binyılın Sonu), (çev. Ebru Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 103.

¹²⁰ Johnstone, a.g.m., s. 229-230.

I.3 TÜRKİYE’NİN NEO-LİBERAL DENEYİMİ VE TOPLUMSAL SINIFLARIN YÜKSELEN YENİ-SAĞ DEĞERLERE EĞİLİMİ

I.3.1 Türkiye’nin Neo-Liberal Deneyimi

1945–75 yılları arasında merkez kapitalist ülkelerde uygulanan Fordist-Keynesçi ekonomik sisteme paralel olarak; diğer geç kapitalistleşmiş çevre ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yürürlükte olan İthal İkameci Sanayileşme modeli; yetmişli yılların sonlarında etkisini gösteren dış borç krizine iç ve dış dinamiklerin eklenmesiyle önemli tikanıklarla karşılaşmıştır.

Yetmişli yılların ortalarından itibaren Türkiye’nin ekonomik ilişki kurduğu ülkelerdeki yoğun stagflasyonun yanı sıra; OPEC’in ham petrol fiyatını arttırmasıyla, üretim için gerekli malların ithalatına ödenen dövizlerin büyük bölümü petrole gitmiş, ayrıca dış ödemeler dengesinin bozulması sonucu baş gösteren ekonomik kriz, özellikle 1978–79 arasında önemli bir döviz kıtlığına yol açmıştır.¹²¹ Dünya pazarlarının daralması, ABD’nin diğer ülkelere yaptığı resmi yardımları kesmek zorunda kalması ve para piyasalarındaki dengenin bozulması sonucu dünya genelinde ortaya çıkan ekonomik bunalım; ithal ikameci sanayileşme modeline dayalı olan Türkiye’de iktisadi büyümenin durmasına neden olmuştur.¹²² Keyder’in de ifade ettiği gibi; dış finansman kaynakları ve hegemonyacı gücün desteği olmadan içe dönük sanayileşme stratejisi olarak adlandırılan İİS modelinin devam etmesi imkânsız hale gelmiştir.¹²³

1978–79 döneminde yoğunlaşan iktisadi kriz nedeniyle üretimin ve yatırımların durması karşısında işverenlerin, iki yılda bir yapılan toplu iş sözleşmeleriyle otomatik olarak yükselen işçi ücretlerini ödemeye devam etmek istememesi emek-sermaye mücadelesini şiddetlendirmiştir. Bu bağlamda, işçi sınıfının siyasi-iktisadi kazanımları ve ithal ikameci sanayileşmenin ekonomi

¹²¹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 14. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s. 194.

¹²² Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, 10. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 264–265.

¹²³ Keyder, a.g.e., s. 261.

politığının iç talebi arttırma amacının olanaklı kıldığı yüksek ücret stratejisi; mevcut sermaye birikim modelinin tıkanığı dönemde enflasyona neden olduğu gerekçesiyle; işverenler tarafından ücretlerin sınırlandırılması şeklinde değiştirilmek istenmiştir. OECD'nin Türkiye'ye ilişkin 1978 yılı raporu ve IMF'nin istemleriyle taban tabana benzerlik gösteren işgücü fiyatının (ücretlerin) düşük tutulması politikasıyla sermaye; kâr oranlarını arttırmak, yatırımları canlandırmak, iç talebi kısmak, maliyetleri düşürerek ihraç edilen malların rekabetini arttırmak gibi hedeflere ulaşmayı amaçlanmıştır.¹²⁴

Kısa vadeli ve yüksek faizli borçlarla ertelenerek daha ciddi sonuçlar doğuran iktisadi kriz nedeniyle büyüme hızı nüfus artışını karşılayamaz hale gelmiştir. Ayrıca siyasi istikrarsızlık örneği olarak gösterilen 1977–80 arasında beş ayrı hükümetin kurulması, özellikle 1977 1 Mayıs katliamından sonra hızlanan terör gibi sosyal ve siyasal gelişmeler Türkiye'nin son derece ağır koşullar altında, zor bir süreç yaşamasına neden olmuştur.¹²⁵

Wallerstein'in terminolojisiyle; sonsuz sermaye birikimine dayalı olarak sofistike bir ağ ile birbirine bağlı, yekpare olan “dünya ekonomik sistemi”nde seksenli yıllarda küreselleşme adı altında yaşanan dönüşümle eş zamanlı olarak; bu dünya sisteminin bir parçası olan Türkiye de içine girdiği siyasi ve iktisadi krizi aynı dönüşümün araçlarıyla aşma yolunu seçmiştir. Ülke ekonomilerini tek bir pazara dönüştürerek sermaye birikiminin küresel düzeyde devamını amaçlayan ve yaygın işbölümüne dayalı bir organizma olan dünya sistemindeki bu yapısal dönüşüm sürecini Türkiye;¹²⁶ sosyal ve siyasal hayatı baskıcı-faşizan denetimi altına alan 1980 askeri darbesi ve iktisadi yaşamı düzenleyen 24 Ocak yapısal uyum programı çerçevesinde takip etmiştir.

İthal ikameci modelin tıkanmasıyla girdiği krizden ihracata dayalı arz yönlü ekonomiye geçişle çıkmaya çalışan bir çevre ülkenin uygulayabileceği yöntemler; reel ücretlerin geriletilmesi ve ihracat yapan sanayi ve ticaret sermayesi lehine

¹²⁴ Kepenek ve Yentürk, a.g.e., s. 200.

¹²⁵ Can Şafak, “MESS Grevleri (1977–1980)”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 13, 2007, s. 12–14.

¹²⁶ Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi*, I. Cilt, (çev: Latif Boyacı), İstanbul: Bakış Yayınları, 2004, s. 359–361.

kaynak aktaran bir sübvansiyon sisteminin geliştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır.¹²⁷ Seksen sonrasında her iki yöntemi de kullanan Türkiye, artı değerden alınan payı sermaye lehine yeniden düzenlemiştir.

Türkiye ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisine entegrasyonu 1980–83 döneminde yürürlüğe giren ve ulusal sermayenin talepleriyle uyumlu bir biçimde IMF'nin pek çok çevre ülkeye empoze ettiği “istikrar paketi” ile Dünya Bankası tarafından hazırlanan “yapısal uyum” programının tüm kriterlerini içeren 24 Ocak programıyla; mal ve hizmet piyasalarının dış pazarlara açılımı amaçlanmıştır.¹²⁸ 1980–83 döneminde başlayıp 1990'da tamamlanan dünya pazarlarına açılma sürecinde serbest ithalat rejimi, iç talebin daraltılması, teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen dayanıksız tüketim malları ihracatının ön plana çıkarılması, KİT'lerin özelleştirilmesi, siyasal ve sendikal hakların yasaklanarak işgücünün kontrol altına alınması, tarımsal desteklemelerin azaltılması, devlet müdahalesini sınırlandırarak piyasa mekanizmasının çalışmasına olanak tanınması ve yabancı sermayenin teşviki yönünde kararlar alınması gibi bir dizi reform yapılmıştır. Kısaca özetlenirse, Neo-Liberal küresel kapitalizmin hegemonya projesinde devletin üstlendiği kaynakların yeniden dağılımı işlevine göre; sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi, kuralsızlaştırılmış bir rant transfer mekanizması ve işgücü piyasasının esnekleşmesi sayesinde elde edilen artık değerın çoğalması amaçlanmaktadır.¹²⁹

Grev, toplu sözleşme ve sendikal faaliyetlerin yasaklanmasıyla bastırılan ücret maliyetleri ve yoğun teşvik politikası altında uluslararası pazara açılmaya dayalı klasik birikim mekanizmasını; 1989 yılında sermaye üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması ve ulusal mali piyasaların spekülâtif finans kapitalin etkisi altına girmesi süreci izlemiştir.¹³⁰ Dolayısıyla, ulusal ekonomi doğrudan doğruya

¹²⁷ Korkut Boratav, “Görelî Fiyatlar, Koruma-Müdahale Rantları ve Dağılımı”, *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler: Türkiye Ekonomisi 1980–85* içinde, 3. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987, s. 236.

¹²⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*, 3. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990, s. 122.

¹²⁹ Erinç Yeldan, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış”, *'97-'99 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997/99, s. 292.

¹³⁰ Ahmet H. Köse, ve Erinç Yeldan, “Dışa Açılım Sürecinin Dinamikleri”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 77, 1998, s. 46, 55.

spekülatif, kısa vadeli “sıcak para” hareketlerine açık, belirsiz ve kırılgan bir hale gelmiştir. Bir yandan reel ücretlerin kontrol altına alınmasıyla maliyetlerin düşürülmesi, diğer yandan iç talebin daraltılmasıyla elde edilen artı değerlerin kurumsal vergi indirimleri ve yoğun devlet desteğiyle özel sektör öncülüğündeki ihracatçı sermayeye aktarılması yeniden yapılanma sürecinin en belirgin özelliği olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, halk tarafından “hayali ihracat” şeklinde bilinen bir tür rant ekonomisiyle sermaye gelirleri üzerinden alınan kurumlar vergisi miktarını aşan oranlarda bütçeden ihracata kaynak aktarılmıştır.¹³¹

IMF'nin desteğini almasıyla dış kredi kaynaklarının Türkiye'ye gelişini kolaylaştıran 24 Ocak programının içerdiği; kurumsal vergi oranlarında indirim, reel ücretlerin dondurulması, tarıma yapılan sübvansiyonun askıya alınması ve kamunun küçültülmesi gibi politikalar yeni bir gelir dağılımı sürecini başlatmıştır. Tarıma verilen desteğin sınırlandırılmasıyla; popülist kaygılara dayanan seçim dönemleri dışında (1989 seçimlerinde olduğu gibi) iç ticaret oranlarının tarım aleyhine gelişmesi, kırsal nüfusun gelirlerindeki aşınmayı gözler önüne sermektedir. Ayrıca bölgesel gelir dağılımı, devletin tarımsal ürünlere verdiği desteği çekmesiyle ekonomik faaliyetleri bu ürünlere bağlı olan bölgeler (özellikle İç Anadolu ve Karadeniz) aleyhine belirgin olarak bozulmuş ve fiyat kontrollerinin kaldırılmasıyla piyasa koşullarına terk edilen kırsal nüfus hızla göçe zorlanmıştır.¹³² Tarımsal alandan gelen göç hızla artarken, kamu sektörünün daraltılması ve özel sektörün bunu dengeleyememesi sonucu sürekli büyüyen işsizlik oranları, geniş halk kitlelerinin gelirleri üzerinde baskılayıcı bir etki yaratmıştır.

Köse ve Bahçe'nin Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2003 gelir dağılımı analizini Marksist bir bakış açısıyla toplumsal sınıflara göre değerlendirirler. Çalışmanın verilerine göre; “Geçimlik Köylü” hanelerin tamamı, “Tarım Emekçisi” hanelerin %66'sı, “Niteliksiz ve Mülksüz Emekçi” hanelerin %37,6'sı en alt %20'lik katmanda yer alırken; kapitalist toplumsal hiyerarşinin en

¹³¹ Köse ve Yeldan, a.g.m., s. 50, 58.

¹³² Ahmet Süerdem ve Hasan Kirmanoğlu, “Globalleşmenin Ekonomik Sonuçları ve Türkiye’de Aşırı Sağın Yükselişi”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 431, 2002, s. 52–53.

üstünde bulunan “Profesyoneller”, “Büyük ve Küçük Kapitalist” hanelerin ise sırasıyla %77’si, %72’si ve %62’si en üst %20’lik grupta yer almaktadır.¹³³

Askeri rejim altında siyasal ve sendikal faaliyetleri yasaklanan emekçi kesimler, “ücret esnekliği” ve “istihdam esnekliği” yoluyla baskılanarak, Neo-Liberal politikalara yapısal uyum sürecinin esas yükünü taşımış; böylece reel ücretlerdeki gerilemeye karşılık sermayenin ihracat oranları ve verimlilik düzeyi yükselmiştir.¹³⁴ 1980 sonrası Türkiye işgücü piyasaları küresel dünya kapitalizmine uygun olarak sendikasız ve iş güvencesinden yoksun olarak evde çalışma, nispi statüde çalışma ve taşeronlaşma gibi yöntemlerle “esnek” bir nitelik kazanmıştır. Fakat, 1980’lerin sonuna gelindiğinde emek ücretlerinin sınırlandırılmasına yönelik ortodoks büyüme süreci, iktisadi ve siyasi açıdan derinleşen emek-sermaye çelişkinin 1989 Bahar Eylemleriyle gün yüzüne çıkmasıyla sürdürülemez hale gelmiştir. Yaklaşan seçim döneminin de etkisiyle iktidarını korumak isteyen ANAP hükümeti işgücünün reel ücretlerindeki görece artışa razı olmuştur.¹³⁵ Ancak 1991 yılında kurulan koalisyon hükümetinin sosyal demokrat kanadının vaat ettiği; işsizlik sigortası, iş güvenliği yasası ve memurlara sendika kurma hakkının tanınması gibi girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve 1994 krizinin etkisiyle baskı altında alınan işgücü yeni bir reel ücret kaybı dönemine girmiştir.¹³⁶ 1989–93 yılları arasında özel imalat sanayinde reel ücretlerdeki %10’luk artışa karşın; aynı dönemde bu sektördeki kâr oranlarının (mark-up) %39.6’ya ardından 1994 krizi döneminde %47’ye erişmesi; finansal liberalizasyon, emeğin baskılanması ve iç borçlanma yoluyla özel sermaye lehine rant aktarımını amaçlayan devletin ideolojik tercihinin somut göstergesi olarak değerlendirilmektedir.¹³⁷

Keyder’in metodolojik yaklaşımına göre; dünya sistemi ve bu sistemin yapısında ortaya çıkan yeni koşullar, ülke düzeyindeki sınıf mücadelesinin ve radikal

¹³³ Ahmet H. Köse, ve Serdal Bahçe, “Yoksulluk Yazının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflara Dönmek”, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/uyecalis.html>, 2007, (erişim 21. 02. 2009), s. 8–9.

¹³⁴ Fikret Şenses, “İşgücü Piyasalarında Esneklik Türkiye için Geçerli Bir Kavram mıdır?”, *'95-'96 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 967.

¹³⁵ Özlem Onaran, “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 86, 2000, s. 198.

¹³⁶ Şenses, a.g.m., s. 698.

¹³⁷ Köse ve Yeldan, a.g.m., s. 52-53, 65.

dönüşümlerin hangi bağlamda ve hangi sınırlar içinde süreceğini belirlemektedir.¹³⁸ Bu yaklaşımın kabulü doğrultusunda, 12 Eylül rejiminin uygulamaları sonucunda pasifist bir karakter kazanan sendikal hareket; değişen koşullara ayak uyduramaması, mevcut örgütlülüğünü koruyamaması ve yeni örgütlülük yaratamaması sonucunda gerilemiştir. Bütün bu süreç içerisinde hayata geçirilen özelleştirme, sendikasılaştırma, kamunun küçültülmesi ve taşeronlaşma politikaları karşında sendikal hareket; sınıfsal bir tavır sergilemek yerine “küçük olsun benim olsun” anlayışı doğrultusunda mevcut durumu korumak adına küçük bir azınlığın çıkarlarını korumayı tercih ederek cemaatsel bir yapıya dönüşmüştür.¹³⁹

Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Neo-Liberal iktisat politikalarına uyum sürecinde üretken sermaye yerini spekülatif, rantiyeye sermayesine bırakmış ve Türkiye 21. yüzyıla; çok değişken büyüme oranları, sıcak para hareketlerine dayalı kırılğan bir ekonomik yapı, derinleşmiş gelir eşitsizliği ve kuralsızlaştırılmış emek piyasasıyla girmiştir.

I.3.2 Yeni-Sağ Değerlerin Yükselişi ve Toplumsal Sınıfların Yeni-Sağ Değerlere Eğilimi

Geçmişin alışkanlıklarından ve inançlarından hızla kopardığı insanın sosyal varlığını, rasyonel bireylerin etkileşimi ve bunun düzenleyicisini ise kendi kendine işleyen serbest piyasa olarak betimleyen sermayenin Neo-Liberal karşı devrim sürecine; Türkiye otoriter bir yönetimin vesayetinde entegre olmuştur. Devletin ve asker-sivil bürokrasinin desteğini arkasına alan sermaye; “hür teşebbüs”, “köşeyi dönme”, “işini bilme”, “serbest piyasa” sloganlarıyla 20. yüzyılın son çeyreğinde yaygınlaşan “Başka alternatif yok”, “tarih bitti”, “ideolojilerin sonu” iddialarını Türk toplumuna kabul ettirme uğraşına girmiştir.¹⁴⁰

Bireylerin kapitalist toplum yapısına entegrasyonu, fiziksel ve zihinsel kapasitelerinin geniş bir zeminde toplumsal denetimini gerektirdiği anlayışıyla, 12

¹³⁸ Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, s. 13.

¹³⁹ Oğuz Topak, “Türkiye Sendikal Hareketi, Enternasyonalizm ve Milliyetçilik”, *3. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Türkiye İşçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor mu?* içinde, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2008, s. 123–125.

¹⁴⁰ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*, s. 125–126.

Eylül rejimi resmi ideolojisini “Türk-İslâm sentezi” adı altında biçimlendirmiştir. Sosyalizme karşı bir tepki olarak, muhafazakâr sağ kanat entelektüeller tarafından hazırlanan ve Türk milliyetçiliği ile İslami ilkeler arasında bir bağ kurulmasıyla oluşan Türk-İslam sentezi; 1983 yılında Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dâhilinde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Milli Kültür Raporuyla devletin resmi politikası haline gelmiştir.¹⁴¹ Pozitivist ve maddeci felsefe öğretilerini reddeden Milli Kültür Raporu doğrultusunda siyasi erk; Althusser’in devletin ideolojik aygıtları olarak kavramlaştırdığı din ve eğitim kurumlarının yanı sıra, toplumun her alanında kitle iletişim araçları vasıtasıyla Türk-İslam sentezini yaygınlaştırmayı görev edinmiştir. Milli Kültür Raporu’nda, varlığı tehlikeye düşen Türk’ün cesur ve imanlı bir hamlesi şeklinde tanımlanan bu ideoloji;¹⁴² “anti-komünizm”, “milli bütünlük”, “İslami değerler” gibi kategorilerle yeni nesillerin anlam dünyalarını muhafazakâr bir dünya görüşü çerçevesinde kurgulamayı amaçlamıştır. Uluslararası sermayenin Neo-Liberal ideolojisiyle işbirliği içinde olan bu resmi ideoloji; bireyselleşmiş, rekabetçi ve dini değerleri ön plana çıkaran toplumsal yapıya zemin yaratmıştır.

Yeni-Sağın öncülüğünde hayata geçirilen Neo-Liberal karşı devrim; sol ideolojinin tasfiye edildiği, örgütlü ve sendikal mücadelenin yasaklandığı koşullar altında işçi sınıfının maddi ve manevi değerlerinin hızla gerilemesine yol açmıştır.¹⁴³ Boratav’ın, devlet tarafından desteklenerek resmileşen Neo-Liberal söylemin toplumsal sınıflar tarafından ne ölçüde benimsendiğini ele aldığı ve iktisadi liberalizm, sosyal devlet/bölüşüm ilişkileri ve din/kadın üzerine sol ve sağ tavırları içeren soru bataryasından oluşan 1991’deki araştırmasına göre;¹⁴⁴

¹⁴¹ Vecihi Timuroğlu, *Türk-İslam Sentezi*, Ankara: Başak Yayınları, 1991, s. 91.

¹⁴² Timuroğlu, a.g.e., s. 73.

¹⁴³ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*, s. 127.

¹⁴⁴ Araştırmada sosyal sınıflar kırsal ve kentsel olarak iki ayrı kategoriye ayrılmıştır. Bu bağlamda örneklemdaki kentsel grupların; %8,7’sini İşsizler, %19,3’ünü Emekliler, %4,6’sını Yüksek Nitelikli Ücretliler, %5,8’ini Beyaz Yakalı Ücretli, %16,9’unu Niteliksiz Hizmet İşçisi, %21,7’sini Mavi Yakalı İşçi, %14,9’unu Esnaf/Marjinaler, %4,3’ünü Küçük işveren ve %3,8’ini Orta/Büyük İşveren oluşturmaktadır. Kırsal sınıfların ise; %6,2’sini Kapitalist çiftçi, %5,3’ünü Zengin Çiftçi, %7,3’ünü Zengin Köylü, %16,1’ini Orta Köylü, %24,5’ini Küçük Köylü, %21,5’ini Yoksul Köylü, %10,7’sini Tarım İşçisi ve %8,4’ünü Rantiye oluşturmaktadır.

“Kentli hane reislerinde iktisadi konularda en devletçi-müdahaleci (sol) görüşler öncelikle işsizler, daha sonra emekliler ve beyaz yakalılar arasında; en liberal görüşler ise iki işveren grup (küçük burjuvazi ve orta-büyük burjuvazi) arasında yaygınlık kazanmış olduğu gözlenmiştir. Küçük burjuvazi grubu, esnaf/marjinal grupla birlikte “sosyal devlet” anlayışına en karşı olanları oluştururken, yüksek nitelikli, mavi yakalı ve hizmetlerde çalışan ücretliler en “sol” tavırları sergilemektedir. Din-laiklik-kadın sorunlarında ise; en “ilerici” tavırlar yüksek nitelikli ücretliler, emekliler ve orta-büyük burjuvazide; en “tutucu” tavırlar ise mavi yakalılar, esnaf/marjinal ve küçük işveren gruplarda gözlenmektedir. Bu bağlamda kentli proletaryanın iktisadi-sosyal konularda ılımlı bir “sol” tavır sergilemesine karşın; din-kadın gibi sosyal konularda en “tutucu” grubu oluşturması dikkat çekicidir.”¹⁴⁵

Neo-Liberal söylemin ilk on yılına tekabül eden bu araştırmanın yanı sıra, Aktaş’ın toplumsal grupları sağ ve sol değerleri içeren bir sınıf tutum ölçeğine yerleştirdiği çalışmasının sonuçlarına göre; genel olarak Türk toplumunda ekonomik liberalizm, rekabet, gelenek ve statüko anlamında bir sağcılaşma eğilimi gözlenmiştir. Yönetici, işveren ve şef konumundaki sınıflar ölçeğin en sağında yer alırken; işçi sınıfı ise görece ölçeğin solunda kalmıştır. Diğer yandan, işçi sınıfından daha yüksek düzeyde en sol tavrı çiftçiler ve tarım işçileri sergilemiştir.¹⁴⁶ Her iki çalışmanın sonuçları tarihsel bir perspektifle seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığı takdirde, sağcılaşma eğiliminin boyutlarına ve nedenlerine ulaşılmaktadır.

1989–1991 yılları arasında uluslararası Neo-Liberal projenin takipçisi olan ANAP iktidarına karşı muhalefet sosyal demokrat bir parti olan SHP ve merkez sağda yer alan DYP tarafından yürütülmüştür. Neo-Liberal söylemin zayıfladığı 1989 yerel seçimlerinde önemli bir çıkışla seçimlerin galibi olan SHP, 1991 genel seçimlerinde birinciliği DYP’ye kaptırmıştır. DYP-SHP koalisyonuna yol açan bu gelişmeler SHP’nin de zayıf tavrıyla DYP öncülüğünde emek aleyhtarı iktisat politikalarını yeniden canlandırmıştır. Mevcut düzen partilerinin giderek küçülmesine karşılık, küreselleşmenin ve hâkim iktisat ideolojisinin açıkça karşısında olan radikal dinci Refah Partisi (RP); 1994 yerel seçimlerinde yakaladığı başarıyı devam ettirerek 1995 genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır.

¹⁴⁵ Korkut Boratav, *İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 100.

¹⁴⁶ Ahmet S. Aktaş, “Türkiye Örneğinde Sınıf Analizleri ve Sınıf Şemaları”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 90, 2001, s. 221–222.

1996–99 döneminde alınan bu yüksek oy oranının arkasında Refah-Yol döneminde RP'nin uluslararası finans kuruluşlarının onayı olmadan, Neo-Liberalizme dayalı küresel kapitalizmden en çok zararlı çıkan kırsal kesime destek verdiği gözlenmiştir.¹⁴⁷

1995 seçimlerinde; radikal, popülist bir söyleme sahip olan RP çoğunlukla; Neo-Liberal bölüşüm politikalarının fakirleştirdiği kırsal bölgelerdeki ve göçün yoğunlaştığı büyük kentlerin yoksul kesimlerindeki çiftçi, esnaf ve zanaatkarlardan destek almış; buna karşın MHP ise, gelir dağılımının en çok bozulduğu geri kalmış bölgelerin şehir merkezlerindeki kamu işletmelerinde, açtığı iş alanlarının cazibesıyla işsizler ve işçiler tarafından tercih edilmiştir.¹⁴⁸

Sağ ve Sol partilerin iktisat politikaları arasındaki farkın tamamıyla ortadan kalktığı bir ortamda, 1999 seçimlerine az bir süre kala tutuklanan PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesiyle yükselen milliyetçilik dalgasından faydalanan DSP; seçimlerde ilk büyük payı, MHP ise ikinci büyük payı almıştır. Sol tandanslı iki partiden DSP iktidar olurken CHP barajın altında kalmış; Fazilet Partisi (FP)¹⁴⁹'nin kırsal kesimdeki oy oranı kentsel kesimdeki oy oranının üzerine çıkarken; MHP kent merkezlerindeki oy oranlarını arttırmıştır.¹⁵⁰

1999 seçimlerinin ardından oluşan DSP-MHP-ANAP koalisyonu 1999 depreminin ve 2001 ekonomik krizinin yarattığı konjonktür sonucunda çözülmüş ve 2002 yılında erken seçim kararı alınmıştır. Dünya kapitalizminin kurumsallaşmasının hızlandığı süreçte 2001 ekonomik krizinin gelir dağılımındaki eşitsizliği derinleştirdiği, küçük burjuvaziye mülksüzleştirdiği, geniş halk kitlelerini yoksullaştırdığı ve işsiz bıraktığı koşullarda toplumsal sınıfların tepkisel tavrı koalisyon partilerini barajın altında bırakmıştır. 2001 yılında kapatılan Fazilet Partisi'nin yenilikçi kanadından oluşan ve seçimlerden kısa bir süre önce kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olmuştur.

¹⁴⁷ Süerdem ve Kirmanoğlu, a.g.m., s. 53.

¹⁴⁸ Süerdem ve Kirmanoğlu, a.g.m., s. 54-57.

¹⁴⁹ Fazilet Partisi (FP), Millî Görüş hareketi'nin Refah Partisi'nin Anayasa mahkemesi tarafından kapatılmasından (1998) sonra İsmail Alptekin başkanlığında kurulan siyasî örgütüdür.

¹⁵⁰ Süerdem ve Kirmanoğlu, a.g.m., s. 54.

Yalnızca geniş halk kesimlerinin değil aynı zamanda sermaye çevrelerinin ve uluslararası finans kuruluşlarının da desteğini alan AKP; İslami referanslar üzerinden kurduğu cemaatsel bağların yanı sıra geleneksel merkez sağın tabanına sahip çıkarak aynı zamanda 2007 seçimlerinin de mutlak galibi olmuştur.

Kapitalistleşme süreci bu süreçten etkilenen toplumların tarihsel, sosyal ve sembolik anlam dünyalarındaki ve yaşam alanlarındaki hem maddi hem de manevi değerlerin dönüşüm sürecidir.¹⁵¹ Dünya ekonomik sistemine eklenilerek Merkez Bankası'nın özerkleştirildiği, ekonominin politika yapıcıların üzerinde söz sahibi olmadığı; kurullar (Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurulu, Özelleştirme Yüksek Kurulu v.b.) tarafından yönetildiği 21. yüzyıl Türkiye kapitalizminde;¹⁵² piyasa mekanizmasının kontrolü altında olan kitlelere siyaset alanının kapatılmasıyla sermaye, siyaset üzerindeki egemenliğini arttırmış; mevcut siyasi partiler sermayenin ihtiyaçlarını karşılayarak piyasayı ayakta tutma fikri çerçevesinde konsensüse varmıştır.

Türkiye'nin dünya kapitalist ekonomisiyle bütünleşmesinden en çok zararlı çıkan tarım kesiminden sonra ikinci sırada yer alan işçi kesimi arasında 1960'lı yıllarda kök salmaya başlayan ilerici, eşitlikçi ve özgürlükçü sınıf bilinci ve sınıf kültürü gerileyerek; sol siyasi grupların susturulmasıyla birlikte yerini yükselen milliyetçi-muhafazakâr tutum ve değerlere bırakmıştır. Öte yandan, Türkiye kapitalizminin başat aktörlerinden biri olan “küçük burjuvazi” (esnaf ve sanatkârlar) kendi tarihsel sınıf perspektifine göre; büyük sermayenin konumuna yükselerek uluslararası piyasada rekabet etmek istemesi ve küçük mülkiyetini korumak amacıyla milliyetçi, muhafazakâr ve İslami referanslardan oluşan eklektik değerler sistemini geliştirmiştir. Bu durum ise Yeni-Sağ değerlerin yükselişinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁵³

I.3.3 AKP'nin Neo-Liberal ve Hayırsever Devlet Anlayışı

¹⁵¹ Fuat Ercan, “Daralan Alanda Paslaşmalar: Siyasal Olan ve Siyasal Alan Üzerine Düşünceler”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=14023, 2007, (erişim 02. 01. 2009).

¹⁵² “AKP Üzerine”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 483–484, 2007, s. 20.

¹⁵³ Aktaş, a.g.m., s. 226.

Türkiye'nin 1980'den itibaren küresel kapitalist ekonomiyle bütünleşme sürecinin 21. yüzyıldaki siyasi aktörlerinden biri olan Adalet ve Kalkınma Partisi, 28 Şubat'ın Milli Görüş hareketi içerisindeki geleneksel İslami hareketin sona erdirmesiyle gün yüzüne çıkan yenilikçi kanadın kadroları tarafından kurulmuştur. Milli Görüşün iç pazarın ağır sanayiye bağlı olarak gelişmesi anlamına gelen "kalkınma" ilkesi RP/FP/SP çizgisinin AKP'ye dönüşümünde yerini; büyük ve küçük/orta ölçekli firmaların uluslararası piyasada rekabet gücünü arttırması anlamına gelen "kalkınma" anlayışına bırakmıştır. Öte yandan, "adalet" nosyonu ise, Türkiye'nin küresel dünya kapitalizmine eklenme sürecinin özellikle 2001 krizinin ortaya çıkardığı siyasi ve iktisadi istikrarsızlığın geniş halk kesimlerinin zayıflayan alım gücü, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlarının çözümüne işaret etmektedir.¹⁵⁴

Kasım 2002 genel seçimlerinde %34,4, 2004 yerel seçimlerinde %40,1 ve nihayet Temmuz 2007 genel seçimlerinde %46,5 oy oranı ile açık farkla seçimlerin galibi olan AKP, siyasal kimliğini "muhafazakâr demokrasi" olarak ifade etmektedir. Muhafazakâr demokrasi kimliği AKP tarafından mevcut kurum ve ilişkilerin korunmasının aksine, ülkenin toplumsal ve kültürel geleneklerini muhafaza ederek; evrensel standartlardaki modern kurum ve kuralları savunmak, geliştirmek şeklinde tanımlamıştır.¹⁵⁵ Milli Görüşün küreselleşme ve Batı karşıtı milliyetçi/mukaddesatçı söyleminin aksine, AKP küreselleşme, ABD, AB ve laiklikten yana tavır almaktadır. Parti programında da ifade edildiği üzere; AKP Türkiye'yi genç, dinamik nüfuslu, doğal kaynakları bakımından zengin, jeopolitik konumu nedeniyle stratejik açıdan önemli, gelişmeye açık bir ülke olarak kabul etmekte olup; Sürekli ve Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Stratejisi'ni geliştirmiştir. Söz konusu stratejiye göre AKP; devleti tüm ekonomik faaliyetlerin dışında, yalnızca düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlamakta ve tüm kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisini savunmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik büyümenin asıl etkenini girişimci bireyler olarak ifade ederken; özelleştirmeyi ise ekonomik kalkınmanın aracı olarak görmektedir. IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerin rasyonel bir ekonomik yapı için gerekli olduğuna inanan AKP; ülkeye giren yabancı sermayenin ekonomik

¹⁵⁴ "Türkiye'de Seçimler", *İktisat Dergisi*, Sayı: 431, 2002, s. 8-9.

¹⁵⁵ R. Tayip Erdoğan, "AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi'ye" Önsöz, 2004, www.akpartibursa.org.tr/muhafazakar.doc?UMenuID=60, (erişim 05.01.2009), s. 6-7.

büyümeye katkı sağlayacağını savunmaktadır.¹⁵⁶ Sürekli ve Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Stratejisiyle AKP, yapılacak yatırımlarla ekonomik istikrarı sağlayarak ekonomik büyümedeki bölgesel dengesizlikleri ve işsizliği azaltmayı, gelir dağılımında adaleti sağlamayı, hayat pahalılığını önlemeyi, mal ve hizmet üretimini, ihracatı artırmayı ve dış ticareti geliştirmeyi amaçladığını beyan etmiştir. Belirlenen bu çerçeve ve hedefler doğrultusunda AKP'nin ekonomik anlayışı, teşebbüs serbestliğini, pazara ve kaynaklara özgürce ulaşmayı bu nedenle devletin ekonomik yapı içindeki yerini sınırlamayı savunan iktisadi liberalizm olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁷

2001 krizinin ardından IMF ve Dünya Bankası tarafından Kemal Derviş öncülüğünde geliştirilen “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ilkelerine iktidarı süresince sadık kalan AKP devletle yakın ilişkileri olan, TÜSİAD çatısı altında toplanan Batıcı İstanbul sermayesinin yanı sıra; spesifik olarak devletten yardım görmemiş, küreselleşme sürecinde sermaye birikimini büyütürken holdingleşmiş MÜSİAD etrafında birleşen İslamcı burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını temsil etmektedir.¹⁵⁸ Mevcut siyasal rejimle çatışma ve kutuplaşma yerine uzlaşmayı savunan AKP'nin bu tutumu, Yeni-Sağ ekonomi politikalarını destekleyen, büyüyen, güçlenen, yaşam standartları yükselen İslamcı burjuvazi ile uluslararası modern siyasal sistemle ve iç siyasi rejimle uyumlu politikaları benimseyen Müslüman aydınların gelişiminin bir ürünüdür.¹⁵⁹

21. ve 22. dönem milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu işadamı ve müteahhitlerden oluşan AKP hükümeti, IMF/DB ekonomi politikalarına dayalı 2002–2005–2008 stand-by anlaşmalarını imzalayarak ulusal ve uluslararası sermayeye Neo-Liberal iktisat politikalarının takipçisi olacağını ispat etmiştir. 2001 krizinin yarattığı büyük çöküntüyü telafi etmeye yönelik IMF/DB tarafından önerilen yapısal uyum programını uygulayan AKP hükümetinin işbaşına geldiği 2002'de %7,9'luk, 2004'te %9,9'luk, 2006'da %6'lık ve 2007'de %4,5'lik bir büyüme düzeyi

¹⁵⁶ Aziz. Konukman, “AKP Hükümeti Karar Aşamasında: IMF ile Tamam mı? Devam mı?”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/bsb_toplum.html, (erişim 31 Mayıs 2004).

¹⁵⁷ AKP, “Ekonomik Anlayışımız”, <http://www.akparti.org.tr>, (erişim 14.08.2001).

¹⁵⁸ Sungur Savran, “AKP ve Burjuvazinin İç Savaşı”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 483–484, 2007, s. 30.

¹⁵⁹ Güven Bakırezer ve Yücel Demirer, “AK Parti'nin Sosyal Siyaseti”, Uzel ve Duru (der.), *AKP Kitabı* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009, s. 159.

büyümenin “dış talebe dayalı” olarak gerçekleştiği ve sektörel açıdan büyümenin ise tarım aleyhine ancak hizmetler lehine gerçekleştiği ifade edilmektedir.¹⁶⁰ Boratav’a göre 2002–2007 döneminde dünya ekonomisindeki “canlanma” dönemiyle çakışan AKP hükümetinin ilk beş yıllık iktidarında yakalanan ekonomik büyüme oranı, 2008’de başlayan dünya ekonomisindeki inişle birlikte düşme eğilimi göstermiştir. Dünya ekonomisinde artan sermaye hareketleriyle eş zamanlı olarak bir çevre ekonomisi olan Türkiye’de gerçekleşen iktisadi büyüme; 2001 krizinde işsizlik ve yoksullukla mücadele eden geniş emekçi kesimlerin gelirlerine aktarılmamıştır. Bu dönemdeki işsizlik, istihdam ve ücret parametreleriyle emekçi hanelerin ekonomik durumlarını gözler önüne seren verilere göre; 1998 yılındaki bölüşüm göstergeleri 100 olarak kabul edilirse, reel ücretler 2002 yılında 89,5, 2007 yılında 88 olmuştur; istihdam 2002’de 44,5, 2007’de 43,1; geniş anlamda işsizlik oranı ise 2002’de %14, 2007’de %16,3 olarak hesaplanmıştır.¹⁶¹ Dünya Bankası’nın Dünya Kalkınma Göstergeleri 2005 raporu verilerine göre, Türkiye’de nüfusun en yoksul %20’lik kesiminin gelirden aldığı pay %6,1 iken; en zengin %20’nin aldığı pay %46,7’dir. Buna göre en zengin ile en yoksul arasındaki gelir farkı 13 kata ulaşmıştır.¹⁶²

Küçük ve büyük sermaye çevrelerinin talepleri doğrultusunda 22 Mayıs 2003’te AKP hükümeti tarafından kabul edilen İş Kanunu; iş güvencesinin limitini on işçi istihdam eden firmalardan otuz işçi çalıştıran firmalara yükselterek iş güvencesinin kapsamını daraltmasının yanı sıra; geçici iş ilişkisine, esnek çalışmaya ve taşeron uygulamasına imkân tanımıştır.¹⁶³ Diğer taraftan, Neo-Liberalizmin küçük ve etkin devlet anlayışına uygun olarak kamu gelirlerini arttırmak, geçici de olsa bütçe açıklarını azaltmak amacıyla gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının başladığı 1986 yılından 2004 yılına kadar yapılan özelleştirmelerin yaklaşık iki katı AKP döneminde tek bir yılda (2005 yılında) gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Nazif Ekzen, “AKP İktisat Politikaları: 2002–2007”, Uzgel ve Duru (der.), *AKP Kitabı* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009 s. 476, 478.

¹⁶¹ Korkut Boratav, “AKP’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Uzgel ve Duru (der.), *AKP Kitabı* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009, s. 463–464, 470–471.

¹⁶² Türkiye Gelir Adaletinde 55. Sırada, *Milliyet Gazetesi*, 20. 04. 2005.

¹⁶³ Aziz Çelik, “Yeni İş Yasasının Anlamı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 48, 2003, http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/yeni_is_yasasinin_anlami.pdf, (erişim 12.05.2009), s. 6.

¹⁶⁴ Akgüç, a.g.m., s. 22.

Sermaye çevrelerinin sınıfsal çıkarını temsil eden ve Neo-Liberal makro ekonomik politikaların devlete biçtiği “düzenleyici ve denetleyici” rolü üstelenen AKP; aslında dar gelirli, yoksul sosyal sınıfların oyunu alarak iktidara gelmiştir. Bu doğrultuda, küresel ekonomik sisteme entegre olmayı amaçlayan ve bu amaçla sermayenin çıkarlarını gözetten bir siyasal parti olarak AKP, oylarını aldığı yoksul halk sınıflarının refah ve gelir seviyelerini yükseltme hususunda yaşadığı çelişkiyi geliştirdiği devlet modeliyle aşmaya çalışmaktadır. Örneğin, emekli maaşlarının artırılması, hastaların tedavi ve ilaç masraflarını karşılayan yeşil kart uygulamasının alanının genişletilmesi, bütçeden eğitime ayrılan payın yükseltilmesi, ilköğretim öğrencilerinin ders kitaplarının ücretsiz verilmesi, üniversite öğrencilerine ödenen kredi ve burs miktarının artırılması, yiyecek, giyecek, yakacak yardımının yapılması gibi bütçe harcamalarıyla transferlerin payı 2002–2005 döneminde %9,7’den %16,4’e yükselmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca, sosyal sorunların çözümü için yürütülen kampanyalarla hayırsever kişi ve kurumların maddi desteği alınmaya çalışılmaktadır.

AKP’nin oy aldığı yoksul kesimlerin gelirlerindeki ve yaşam standartlarındaki bozulmayı telafi etmek için ürettiği çözüm; Keynesyen modelin sosyal devlet anlayışının tasfiye edilmesiyle birlikte Neo-Liberal politikaların uygulayıcısı olan Yeni-Sağın küreselleşmeden mağdur olan halk sınıflarının kayıplarını gidermek adına geliştirdiği muhafazakâr, “hayırsever devlet” anlayışıyla birebir örtüşmektedir. Yoksulluk konusunda devlete sosyal bir sorumluluk yüklemekten ziyade, devletin, cemaatlerin, ailenin ve sivil toplum kuruluşlarının din, ahlâk, vicdan adı altında göreve çağırılması; “19. yüzyılın kapitalizmin, 20. yüzyılın sosyalizmin ve 21. yüzyılın hayırseverlik yüzyılı olduğu” ifadesiyle dile getirilmektedir.¹⁶⁶ Bu bağlamda, piyasanın yıkıcı sonuçları karşısında hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm vatandaşlarını koruyan sosyal devlet anlayışı AKP pratiğinde yerini; kamu kaynaklarının kimi zaman devlet kurumları kimi zaman belediyeler aracılığıyla kendisine yakın olan yoksul sınıflara aktarıldığı ve bu biçimiyle de

¹⁶⁵ Akgüç, a.g.m., s. 21.; Bakırezer ve Demirer, a.g.m., s. 168-169.

¹⁶⁶ Ayşe Buğra, *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 80–81.

dinsel/cemaatsel sosyal dayanışma ağının canlı tutulduğu hayırsever devlet anlayışına bırakmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Köse ve Bahçe, “Hayırsever Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, Uzel ve Duru (der.), *AKP Kitabı* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009, s. 494–496.

.II BÖLÜM:

ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

II.1 ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

II.1.1 ARAŞTIRMANIN AMACI

Endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle toplumsal dünyayı anlama, tanımlama ve açıklamada Marksizmin literatüre kazandırdığı sınıf olgusunu geçerli kabul eden bu araştırmanın temel amacı; 20. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen üretim ve birikim rejimindeki değişimin yarattığı yeni işçi tipinin Yeni-Sağ partilerin seçmen kitlesini oluşturduğu hipotezini sınamaktır. Bu bağlamda, üretim sürecinde ortaya çıkan kadrolu ve taşeron statü ayrımı temel alınacaktır. Bu araştırmada, kuramsal çerçevenin çizdiği sınırlar doğrultusunda, Pirelli Lastik Fabrikası'nda istihdam edilen kadrolu ve taşeron işçilerin siyasal davranışlarına ve sosyal-demokratik değerlerine ilişkin veriler sunulacaktır. Bu yöntemle tek tek bireylerin bilinçlerinin toplumsal yapıyı etkilediği kadar toplumun da bireylerin fikirlerini, davranışlarını etkilediği ön kabulünden hareketle; lastik işçilerinin siyasi tavır ve davranışlarının ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal bir dizi değişkene bağlı olarak farklılaştığı varsayımı irdelenecektir. Araştırmada sağcılaşma eğilimi, oy verme davranışı, siyasal kimlik gibi sosyal olguların yanı sıra, işçilerin maddi yaşam düzeylerini, tutum ve davranışlarını çevreleyen yaşamları incelenecektir.

Kuşkusuz bu tür bir anket çalışması, ülke çapında genel eğilimleri tespit etmekten ziyade Pirelli Lastik Fabrikası'ndaki kadrolu-taşeron işçilerin eğilimlerini inceleyecektir. Anket çalışmaları, siyaset sosyolojisi disiplini açısından siyasal kanaat ve tavırların diğer değişkenlerle olan ilişkisini ve edinilen gözlemler yoluyla bu ilişkileri etkileyen faktörleri tespit etmeye yarayan araştırma yöntemlerinden biridir. Bu amaçla araştırmada, belirli bir üretim tarzı içindeki konumları birbirine benzer özellikler içerdiği kadar birbirinden farklı niteliklere de sahip olan lastik işçilerinin sağcılaşma eğilimi, toplumsal değerleri, ideolojik tavırları ve politik tercihleri konu edilecektir.

Sosyal sınıfları çözümlemede kullanılan "tarihsel maddeci" yaklaşım bu araştırma açısından da birincil öneme sahiptir. Maddeci tarih görüşünün temel önermesine göre belli bir sınıf yapısı belirli üretim ilişkilerinden doğar ve en geniş manasıyla sınıf; iktisadi, siyasi, toplumsal eşitsizliklerin ve iktidar ilişkilerinin

merkezinde yer alan çok yönlü etmenleri içeren bir kavramdır.¹⁶⁸ Dolayısıyla, Marksist kuramda sınıf yalnızca ekonomik bir özne değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal bir öznedir. Bu bağlamda, sosyal sınıfların birbirleriyle kurdukları hem bağımlılık hem de karşıtlık ilişkisinin dikkate alınmasının yanı sıra; yine üretim sürecinden kaynaklanan sınıf içi farklılıkların da (kadrolu-taşeron gibi) toplumsal olayların nedenlerinin ve sonuçlarının anlaşılmasına imkân tanıdığı düşüncesi bu araştırmanın metodolojik yaklaşımı açısından önemlidir.

Bu anket çalışmasının yanıt verebileceği bazı sorular şunlardır: Türkiye’de işçi sınıfı sağcılaşma eğiliminden etkilenmiş midir? Kocaeli Pirelli Lastik Fabrikası özelinde işçi sınıfının sağcılaşma eğilimi incelenebilir mi? İşçi sınıfı arasındaki sağcılaşma eğilimi Pirelli Lastik Fabrikası’ndaki kadrolu ve taşeron işçiler açısından değişiklik gösterir mi? Yeni-Sağ değerlerin işçi sınıfı arasında ne kadar yaygınlık kazandığı lastik işçilerinin siyasal davranışları aracılığıyla tespit edilebilir mi? Pirelli Lastik Fabrikası’nda var olan kadrolu-taşeron statü ayrımı siyasal davranışta bir farklılığa karşılık gelir mi? Lastik işçilerinin sosyal, kültürel, eğitsel özellikleri ve kadrolu-taşeron statü ayrımı siyasal davranışları üzerinde etkili midir? Aynı şekilde, kadrolu-taşeron statü ayrımı toplumsal ve demokratik değerler açısından bir farklılık teşkil eder mi? Üretim ve birikim rejimindeki değişimler lastik işçilerinin siyasal ve toplumsal algısında farklılıklara yol açar mı?

II.1.2 ARAŞTIRMANIN ALANI VE KÜTLESİ

Türkiye’de işçi sınıfının Yeni-Sağ tutum ve değerlere eğilimini konu edinen bu araştırmanın alanı, bir sanayi şehri olan Kocaeli’nde faaliyet gösteren uluslararası bir firma olan Pirelli Lastik fabrikasıdır. Lastik sektöründe dünyanın beşinci büyük markası olan Pirelli Lastiklerinin üretimine 5’i İtalya’da, 5’i Brezilya’da, 2’si İngiltere’de, 2’si Almanya’da, 2’si Türkiye’de, 2’si Romanya’da, 1’i Çin’de, 1’i Arjantin’de, 1’i Mısır’da, 1’i İspanya’da, 1’i Amerika’da ve 1’i Venezüella’da olmak üzere 24 fabrikada devam edilmektedir.¹⁶⁹ Ticari faaliyetleri ise, 160’tan fazla ülkede, yaklaşık 10.000 distribütör ve satıcı aracılığıyla sürdürülmektedir.

¹⁶⁸ Tülin, Öngen. “Marksist Sınıf Kavramının ve Sınıf Analizinin Ayırt Edici Özellikleri”, *Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak* içinde, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2006, s.25.

Aynı bilgi için bkz. Korkut Boratav, *Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İstanbul: Gerçek yayınevi, 1991, s. 9.

Fabrikada, Nisan 2008 itibariyle çalışan 1432 kişinin 227'si beyaz yakalı, 1205'i mavi yakalıdır.¹⁷⁰ Kadrolu çalışanların %92'si erkek, %8'i kadındır. Diğer yandan fabrikada üretim sürecindeki nitelikli işlerde görev alan kadrolu işçilerin yanı sıra; üretimi kolaylaştıracak bazı basit işlerde istihdam edilen taşeron işçiler vardır. 2008 itibariyle taşeronların sayıları 300'ü bulmaktadır. Araştırmanın kütlesini Pirelli'de istihdam edilen mavi yakalı lastik işçiler oluşturmaktadır. Araştırma alanı ve kütlesi belirlenirken Pirelli Lastik Fabrikasının; Kocaeli'nde 1962 yılından itibaren faaliyet göstermesinin yanı sıra; ayrıca uygulanan esnek üretim politikaları sonucu kadrolu-taşeron işçi ayrımını bünyesinde barındırması gibi özelliklere sahip olması dikkate alınmıştır.

Bölgede faaliyet gösteren diğer lastik fabrikalarında (Brisa, Goodyear) olduğu gibi Pirelli'de de istihdam edilen tüm kadrolu işçiler; petrol, kimya ve lastik işkolunda Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu bünyesinde faaliyet gösteren Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik Sanayii İşçileri Sendikası'na üyedir. 59 yıldır sendikal faaliyetlerini sürdüren Lastik-iş sendikası üyesi olan kadrolu lastik işçileri yaşam standardı ve gelir düzeyi yüksek, benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip bir sosyal yapı oluşturmaktadır. Ayrıca, lastik sektörünün elde ettiği yüksek kâr oranları ve sendikal örgütlenmenin bir getirisi olan toplu sözleşme hakkına sahip kadrolu lastik işçilerinin ekonomik göstergelere bağlı olarak her iki yılda bir ücretlerinde yapılan artışlar, Kocaeli genelinde bu işçi grubunun işçi aristokrasisi olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Öte yandan, iş güvencesinden ve sendikal deneyimden yoksun, düşük gelir düzeyine sahip ve görece daha genç işçilerden oluşan taşeron işçiler ise; siyasal tavır ve davranışları, sosyal/kültürel değerleri bakımından kadrolu işçilerden oldukça farklı bir sosyal grup oluşturmaktadır. Bu nedenle, işçi sınıfı içindeki düalliteye örnek teşkil eden ve birbirinden farklı iki ayrı işçi profiline sahip olan Pirelli Lastik Fabrikası araştırmanın alanı olarak seçilmiştir.

Araştırmanın kütlesini oluşturan Pirelli fabrikasında istihdam edilen kadrolu lastik işçileri Lastik-iş sendikası'ndan temin edilen üye kayıt listelerinden ve taşeron

¹⁶⁹ <http://www.pirelli.com.tr/web/company/about-pirelli-tyre/pirelli-worldwide/default.page>, (erişim 14.01.2009).

¹⁷⁰ Bu bilgiyi lastik-iş sendikası da teyit etmiştir. <http://www.pirelli.com.tr>, 17.04.2008, (erişim 15.02.2009).

işçiler ise tümüne topluca ulaşılabilecek tek yer olan fabrikanın servis araçlarını bekleme alanında tesadüfî olarak belirlenmesiyle örnekleme yapılmıştır. Uygulanan tesadüfî örnekleme tekniğiyle, hakkında bilgi edinilmeye çalışılan hedef kitlenin yaş, sendikaya üyelik yılı, eğitim düzeyi, medeni durum gibi değişkenleri bakımından çeşitlilik göstermesine dikkat edilmiştir.

II.1.3 SINIRLILIKLAR

Çalışmada nesnel konularına etki eden sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerce biçimlenen siyasal davranışları aracılığıyla mavi yakalı işçilerin Yeni-Sağ değerlere eğilimi araştırılmıştır. Fabrikada istihdam edilen beyaz yakalı işçiler maddi kısıtlılıklardan, zaman yetersizliğinden ve mülakatı kabul etmemelerinden dolayı çalışmanın kapsamına belirleyici bir oranda dâhil edilememiştir.

Alan araştırmasına fabrikada çalışan mavi yakalı kadın işçi olmaması nedeniyle yalnızca erkek işçilerin dâhil edilmesi araştırmanın bir başka sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu nedenle mavi yakalı kadın işçilerin siyasal tercihleri ve sağcılaşma eğilimi konusunda bilgi edinme olanağı yaratılamamıştır.

II.1.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ANKETİN UYGULANMASI

Alan araştırması olarak yapılan bu çalışmada, anket tekniği gözlem ve yüz yüze görüşme tekniğiyle birlikte kullanılarak daha net, tutarlı cevaplar alınmaya gayret edilmiştir. Ayrıca çalışmada istatistiksel genelleme yapmaya en elverişli örnekleme tekniği olan tesadüfî örnekleme tekniğine başvurulmuştur.

Araştırmayı uygulamak üzere alana gitmeden önce özellikle taşeron işçilerle görüşme olanağı yaratmak amacıyla tez danışmanım Güven Bakırezer tarafından imzalanmış bir belgeyle fabrika yönetiminden anket çalışması için izin istenmiştir. Bu başvuru sonucunda taşeron işçilerle fabrikanın servis bekleme alanında, gündüz vardiyası çıkışında görüşme imkânı elde edilmiştir. Taşeron işçilere göre ulaşılması daha kolay olan kadrolu işçilerle ise, günlük kaygılarını, sevinçlerini, fabrikadaki sorunlarını ve ülke gündemine ilişkin düşüncelerini de kolaylıkla açıklayabildikleri sosyal bir ortam sağlayan Lastik-iş sendikasının Kocaeli merkezde bulunan binasında

görülmüştür. Ankete katılan işçilere öncelikle bilimsel bir amaçla ve rastlantısal bir seçimle kendileriyle görüşüldüğü açıklanmıştır. Görüşülen işçilerde hiçbir kuşku ve çekinceye yer bırakmadan gönüllülük esasına dayalı olarak kurulan işbirliği neticesinde uygulanan anket çalışması, araştırma hakkında bilgi sahibi olan üç üniversite öğrencisi arkadaşla birlikte yürütülmüştür. Araştırma içeriğinin siyasal tutum ve davranışlardan oluşması uygulamada birtakım zorluklar ortaya çıkarmıştır. Özellikle iş güvencesinden ve yasal haklardan mahrum olan taşeron işçilerin siyasal görüşlerini açıklarken takındıkları çekimser tavra karşılık; kadrolu işçilerin görüşmeyi kolaylıkla kabul ettikleri ve sorulara eleştirel bir yaklaşımla yanıt verdikleri gözlenmiştir.

Gözlem ve yüz yüze görüşme tekniğinin kullanıldığı alan araştırmasında veriler, büyük bölümü kapalı uçlu sorulardan oluşan anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Öncelikle bir pilot denemeyle sınanan anket formunun hazırlanışında, toplanan verilerin aynı konudaki farklı anketlerle karşılaştırılabilmesine dikkat edilmiştir. Alınacak yanıtların çok çeşitli olmasını engellemek amacıyla çalışmada genellikle kategorilerin önceden saptandığı sistematik sorular hazırlanmıştır. Buna göre, anket formunun kısa sürede, kolaylıkla ve etkin bir biçimde cevaplanmasını sağlamak için işçilere 4'ü açık uçlu, geriye kalan 32 tanesi kapalı uçlu sorular olmak üzere toplam 36 soru yöneltilmiştir. Öznel ve nesnel konularına göre sistemli bir sıranın takip edildiği formda, toplanan verilerin doğruluğunu sınamak için zaman zaman aynı kategoriler farklı sorularda da kullanılmıştır. Ayrıca sorular cevaplayan herkesin kolayca anlayabileceği bir üslupla ve aralarında anlamlı bir ilişki kurulan kategorilerin oluşturulmasıyla formüle edilmiştir. Bunun yanı sıra işçilerin kendi fikirlerini açıkça dile getirebilmeleri için bazı sorularda “diğer” seçeneğine de yer verilmiştir.

Baştan 10. soruya kadar yöneltilen sorular işçilerin demografik özelliklerini, 11. v 12. sorular ekonomik koşullarını, 14. sorudan 20. soruya kadar ve 23. soru sınıfsal/kültürel özelliklerini, 22. soru ve 35. soru ülke sorunlarına ilişkin düşüncelerini ve geriye kalan sorular ise siyasal tutum ve davranışlarını ortaya koyma amacını taşımaktadır.

Araştırmanın alan uygulamasına Mart 2008’de başlanmış ve anket çalışması yirmi bir günlük zaman zarfında tamamlanmıştır. Anket formunun yanıtlanması her bir görüşmeci için ortalama beş dakika sürmüştür. Niteliksel görüşme tekniğine uygun olarak, ankete katılan kişinin pasif bir cevap verici konumda olmasına ve görüşmeciyile mümkün olduğunca sınırlı bir soru-cevap ilişkisine girmesine özen gösterilmiştir. Öte yandan, ortaya çıkan sonuçların ne kadar güvenilir olduğu, temsil kabiliyetinin yeterli olup olmadığı hususunda anket çalışmalarına yöneltilen eleştirilerin varlığından hareketle araştırmanın kütlesini mümkün olduğunca genişletmeye gayret edilmiştir.

Araştırma kapsamında rastsal olarak seçilen 130 kişiye anket uygulanmıştır. Aynı zamanda 50 işçiyle yapılan görüşmelerde yüz yüze mülakat tekniği kullanılmıştır. Ankete katılan kişilerin 69’u kadrolu işçi, 44’ü taşeron işçidir. Fakat örnek kütle içerisinde yer alan 11 usta/operatör, 2 teknisyen, 2 memur ve 2 yöneticinin sayılarının eksikliği nedeniyle kendi kategorilerinde temsil edici nitelikte olmadığından statü ayrımının olduğu tablolara bu statü grupları dâhil edilmemiştir.

Araştırmada fabrikada çalışan mavi yakalı kadrolu ve taşeron işçilerin toplam %8,3’üne ulaşılmıştır. Elde edilen veriler sistemli bir biçimde sınıflandırılarak ve aralarında anlamlı ilişkiler kurularak SPSS programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. İleride kurulacak olan ilişkilerde de görüleceği gibi, Pirelli Lastik Fabrikası özelinde kadrolu ve taşeron işçiler arasında gözlenen işçilik deneyimi, örgütlenme, sendikal deneyim, siyasal davranış vb. tutum ve davranışlardaki farklılıklar nedeniyle araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde kadrolu-taşeron işçi ayrımı geniş ölçüde kullanılmıştır.

II.2 TOPLUMSAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLER

II.2.1 Demografik Özellikler

Tablo 1: Statü ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş	İşyerindeki Statü					
	Kadrolu işçi		Taşeron işçi		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
25 ve altı	4	5,8	9	20,5	13	11,5
26–30	7	10,1	13	29,5	20	17,7
31–35	14	20,3	10	22,7	24	21,2
36–40	14	20,3	7	15,9	21	18,6
41 ve üzeri	30	43,5	5	11,4	35	31
Toplam	69	100	44	100	113	100

Tablo 1'e göre; 69 kadrolu işçinin %5,8'i 25 yaş ve altı yaş grubunda, %10,1'i 26–30 yaş grubunda, %20,3'ü 31–35 yaş grubunda, %20,3'ü 36–40 yaş grubunda, %43,5'i 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. 44 taşeron işçinin en büyük dilimi %29,5 ile 26–30 yaş grubunda olmakla beraber %20,5'i 25 yaş ve altı yaş grubunda, %22,7'si 31–35 yaş grubunda, %15,9'u 36–40 yaş grubunda ve %11,4'ü 41 yaş ve üzeri yaş grubunda bulunmaktadır. Fabrika genelindeki verilere paralel olarak, araştırma kapsamında bulunan kadrolu işçilerin yaş ortalaması 38 olarak hesaplanmıştır.¹⁷¹ Dönemsel olarak istihdam edilen taşeron işçilerin ise, net kayıtlarına erişmenin zorluğundan dolayı fabrika genelindeki yaş ortalamalarına ulaşılmamakla birlikte; araştırmaya dâhil olan taşeron işçilerin yaş ortalaması 30 olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya dâhil olan taşeron işçiler (25 ve altı %20,5, 26–30 %29,5) arasında kadrolu işçilere (25 ve altı %5,8, 26–30 %10,1) oranla daha fazla genç işçi bulunmaktadır. Ayrıca fabrikanın kadrolu işçi alım şartı olarak öne sürdüğü 25 yaşını doldurmamış olmak koşulunda giderek gençleşen bir işçi profiline yol açmaktadır.

¹⁷¹ <http://www.pirelli.com.tr>

Tablo 2: 2007 Genel Seçimlerindeki Tercihlere, Statü ve Yaşa Göre Dağılım

2007 Seçimi													
Partiler	Statü	25 ve altı		26–30		31–35		36–40		41 ve üzeri		Toplam	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
AKP	Kadrolu	2	13,3	2	13,3	1	6,7	6	40	4	26,7	15	100
	Taşeron	3	14,7	4	21,1	5	26,3	4	21,1	3	15,8	19	100
Toplam		5	13,5	6	17,6	6	17,6	10	29,4	7	20,5	34	100
CHP	Kadrolu	0	0	0	0	6	22,2	6	22,2	15	55,6	27	100
	Taşeron	3	37,5	1	12,5	2	25	1	12,5	1	12,5	8	100
Toplam		3	8,5	1	2,8	8	22,8	7	20	16	45,7	35	100
MHP	Kadrolu	0	0	2	18,2	3	27,3	2	18,2	4	36,4	11	100
	Taşeron	1	16,7	4	66,7	1	16,7	0	0	0	0	6	100
Toplam		1	5,8	6	35,2	4	23,5	2	11,6	4	23,5	17	100
DP	Kadrolu	0	0	0	0	2	50	0	0	2	50	4	100
	Taşeron	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	1	100
Toplam		0	0	0	0	3	60	0	0	3	60	5	100
SP	Kadrolu	1	33,3	0	0	1	33,3	0	0	1	33,3	3	100
	Taşeron	0	0	0	0	0	0	1	50	1	50	2	100
Toplam		1	20	0	0	1	20	1	20	2	40	5	100
Oy Vermeyen	Kadrolu	1	14,3	3	42,9	1	14,3	0	0	2	28,6	7	100
	Taşeron	1	20	2	40	1	20	1	20	0	0	5	100
Toplam		2	16,6	5	41,6	2	16,6	1	8,3	2	16,6	12	100

Yaşla siyasal tercih arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Kadrolu ve taşeron işçilerin aynı yaş öbeklerinde bulunanlar benzer siyasal tercihlere sahip midir? Bu sorular çerçevesinde Tablo 2’de yapılan analize göre; AKP içerisindeki (25 yaş-altı) ve (26–30) genç yaş gruplarının oranı, CHP’lilere göre daha yüksektir. (sırasıyla %13,5 ve %18,9 toplam %32,4’e karşılık sırasıyla %7,5 ve %2,5 toplam %10)

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte ele alındığında; genç yaş kategorilerinde (25 ve altı, 26–30) yer alan toplam 22 taşeron işçinin %31,8’i (oy veren 7 kişi, $7/22 = \%31,8$) ve aynı yaş kategorilerinde bulunan toplam 11 genç kadrolu işçinin %36,3’ü (oy veren 4 kişi, $4/11 = \%36,3$) AKP’ye oy verirken; hiçbiri CHP’ye oy vermemiştir. Buna karşın, 41 ve üzeri yaş grubunda yer alan toplam 30 kadrolu işçinin %50’si (oy veren 15 kişi, $15/30 = \%50$) CHP lehine oy kullanırken; aynı gruptaki toplam 5 taşeron işçinin %60’ı AKP’yi tercih etmiştir.

Son olarak siyasal tercihte bulunmayanlar arasında genç yaş gruplarının oransal ağırlığının yüksek olması (25 yaş ve altı %23,1, 26–30 %38,5, toplam %61,6) genç işçilerin siyasete katılma oranının düşüklüğünü ispat eder niteliktedir.

Tablo 3: Yaş ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Yaş	Eğitim Durumu														Toplam	
	İlkokul		Ortaokul		Düz lise		Meslek lisesi		İmam Hatip Lisesi		Meslek Yüksek Okulu		Üniversite ve Üstü			
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
25 ve altı	0	0	1	6,7	4	26,7	6	40,0	0	0	4	26,7	0	0	15	100
26–30	3	13,6	2	9,1	5	22,7	2	9,1	0	0	8	36,4	2	9,1	22	100
31–35	1	4,0	5	20	9	36,0	8	32,0	0	0	2	8,0	0	0	25	100
36–40	1	3,8	7	26,9	10	38,5	5	19,2	0	0	3	11,5	0	0	26	100
41 ve üzeri	4	9,5	10	23,8	20	47,6	6	14,3	1	2,4	0	0	1	2,4	42	100
Toplam	9	6,9	25	19,2	48	36,9	27	20,8	1	0,8	17	13,1	3	2,3	130	100

Tablo 3'te izlenebileceği gibi, “25 ve altı” yaş grubuna dâhil olan işçilerin hiçbiri ilkokul mezunu kategorisinde yer almazken; % 6,7’si ortaokul, %66,7’si lise (%26,7 düz lise, %40’ı meslek lisesi), %26,7’si ise meslek yüksek okulu mezunudur. “26–30” yaş aralığında yer alan işçilerin %13,6’sı ilkokul, %9,1’i ortaokul, %31,8’ lise (%22,7 düz lise, %9,1’i meslek lisesi) %36,4’ü meslek yüksek okul ve %9,1’i üniversite mezunudur. “31–35” yaş aralığında bulunan işçilerin ise; %4’ü ilkokul, %20’si ortaokul, %68’i lise ve %8’i meslek yüksek okulu mezunudur. “36–40” yaş aralığına dâhil olan işçilerin %3,8’i ilkokul, %26,9’u ortaokul, %57,7’si lise (%38,5’i düz lise, %19,2 meslek lisesi) ve %11,5’i meslek yüksek okulu mezunudur. Son olarak, 41 ve üzeri yaş kategorisindeki işçilerin %9,5’i ilkokul, %23,8’i ortaokul, %64,3’ü lise ve 2,4’ü üniversite mezunudur. Bu durum, yaşlı kuşaklara oranla gençlerin eğitim seviyelerinin daha yüksek olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 4: Statü ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılım

Eğitim Durumu	İşyerindeki Statü					
	Kadrolu işçi		Taşeron işçi		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
İlkokul	2	2,9	7	15,9	9	8
Ortaokul	14	20,3	9	20,5	23	20,4
Düz lise	30	43,5	10	22,7	40	35,4
Meslek lisesi	15	21,7	7	15,9	22	19,5
Meslek yüksek okulu	7	10,1	9	20,5	16	14,2
Üniversite ve üstü	1	1,4	2	4,5	3	2,7
Toplam	69	100	44	100	113	100

En az ilkokul mezunu olan lastik işçilerinin lise mezunu kategorisinde yoğunlaşmasına karşın; kadrolu işçilerin %2,9 ilkokul, %20,3 ortaokul, %43,5 düz lise, %21,7 meslek lisesi, %10,1 meslek yüksek okulu, %1,4 üniversite mezunudur. Taşeron işçilerin ise %15,9 ilkokul, %20,5 ortaokul, %22,7 düz lise, %15,9 meslek lisesi, %20,5 meslek yüksek okulu, %4,5 ise üniversite mezunudur.

Araştırma kapsamına alınan işçilerin eğitim düzeylerine ilişkin veriler incelendiğinde; kadrolu işçilerin eğitim seviyelerinin taşeron işçilere göre daha yüksek olmasına karşın taşeron işçiler arasında daha fazla yüksek okul ve üniversite mezunu (%25) bulunmaktadır. Söz konusu bu durum fabrikanın işçi alım koşulları arasında yer alan en az lise mezunu olmak ve kadrolu işçi alımında öncelikle taşeron işçiler arasında seçim yapılacağı vaadiyle birlikte düşünülmelidir (bkz. Tablo 4).

Tablo 5: Eğitim Durumuna ve Siyasal Tercihlere Göre Dağılım

2007 Seçimlerinde Oy Verilen Parti																		
Eğitim Durumu	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Oy Kullanmayan		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
İlkokul	4	44,4	1	11,1	1	11,1	1	11,1	1	11,1	0	0	0	0	1	11,1	9	100
Ortaokul	11	44,0	7	28,0	4	16,0	1	4,0	1	4,0	0	0	0	0	1	4,0	25	100
Düz lise	9	18,8	21	43,8	7	14,6	4	8,3	1	2,1	3	6,3	2	4,2	1	2,1	48	100
Meslek lisesi	9	33,3	7	25,9	3	11,1	0	0	0	0	4	14,8	0	0	4	14,8	27	100
İmam Hatip Lisesi	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Meslek yüksek okulu	3	17,6	3	17,6	4	23,5	0	0	1	5,9	0	0	1	5,9	5	29,4	17	100
Üniversite ve üstü	0	0	1	33,3	1	33,3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	33,3	3	100
Toplam	37	28,5	40	30,8	20	15,4	6	4,6	4	3,1	7	5,4	3	2,3	13	10,0	130	100

“Eğitim” bağımsız değişkeninin siyasal tercih üzerindeki etkisini irdeleyen Tablo 5’de gözlenebileceği gibi, ilkokul mezunlarının %44,4’ü ve ortaokul mezunlarının %44’ü AKP’ye oy verirken; ilk grubun %11,1’i ve ikinci grubun %28’i CHP’ye oy vermiştir. Düz lise mezunlarının %18,8’i, meslek liselilerin %33,3’ü AKP’yi; düz liselilerin %43,8’i ve meslek liselilerin %25,9’u CHP’yi tercih etmiştir. Ayrıca ön lisans ve lisans mezunlarının %15’i AKP’ye oy verirken; %20’si CHP’ye oy vermiştir. Tablo 5’teki bulgular özetlenecek olursa, eğitim düzeyi yükseldikçe işçilerin AKP’ye kıyasla CHP’ye oy verme eğilimi de artmaktadır. Oy kullanmayanlar irdelendiğinde; ilkokul ve ortaokul mezunları kategorisinde bu oranın sırasıyla %11,1 ve %4 olmasına karşın; meslek yüksek okulu mezunları içinde %29,4’e yükselmesiyle, eğitim seviyesi yükseldikçe siyasal ilgisizlik veya kararsızlık oranının da arttığı söylenebilir.

Tablo 6: Statü ve Baba Mesleğine Göre Dağılım

Baba Mesleği																
Statü	İşçi/İşçi Emeklisi		Memur/Memur emeklisi		Esnaf		Çiftçi		Diğer		Emekli		Serbest meslek		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	33	47,8	17	24,6	8	11,6	8	11,6	1	1,4	2	2,9	0	0	69	100
Taşeron İşçi	25	56,8	5	11,4	4	9,1	6	13,6	1	2,3	1	2,3	2	4,5	44	100
Toplam	58	51,3	22	19,5	12	10,6	14	12,4	2	1,8	3	2,7	2	1,8	113	100

Sınıfsal hiyerarşinin söz konusu olduğu toplumlarda, sınıflar arasında aşağı-yukarı yön değiştiren sosyal hareketliliğin lastik işçileri içerisinde nasıl değiştiğini gözlemleyebilmek için araştırmada baba mesleği sorulmuştur. Buna göre; kadrolu işçilerin %47,8'inin babası işçi/işçi emeklisi, %24,6'sı memur/memur emeklisi, %11,6'sı esnaf, %11,6'sı çiftçi, %2,9'u emeklidir. Taşeron işçilerin %56,8'inin babası işçi/işçi emeklisi, %11,4'ünün memur/memur emeklisi, %9,1'nin esnaf, %13,6'sı çiftçi, %2,3'ü emeklidir (bkz. Tablo 6).

Hem kadrolu hem de taşeron sanayi işçisinin büyük bölümünün babalarının işçi olması nedeniyle, herhangi bir grubun kendi sınıfından beslenmesi, bir sonraki kuşağında aynı mesleği sürdürmesi anlamına gelen “işsel türeme derecesi”nin yüksek olduğu söylenebilir.¹⁷² Öte yandan, baba mesleği memur olanların oranının kadrolu işçiler içerisinde biraz daha fazla olması; kadroluların taşeronlara göre biraz daha yüksek bir toplumsal kökenden geldiğini göstermektedir.

II.2.2 Geçim Koşulları

Tablo 7: Statü ve Aylık Gelirine Göre Dağılım

Hanenin Aylık Geliri																		
Statü	0-400		401-800		801-1200		1201-1600		1601-2000		2001-2400		2401-2800		2801 ve üzeri		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	0	0	1	1,4	3	4,3	6	8,7	43	62,3	11	15,9	2	2,9	3	4,3	69	100
Taşeron İşçi	3	6,8	19	43,2	11	25	4	9,1	4	9,1	1	2,3	0	0	2	4,5	44	100
Toplam	3	2,7	20	17,7	14	12,4	10	8,8	47	41,6	12	10,6	2	1,8	5	4,4	113	100

¹⁷² Boratav, *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*, s. 25-29.

Tablo 7’de görüldüğü gibi, kadrolu işçilerin %62,3 gibi bir çoğunluğunun aylık geliri 1601–2000 kategorisinde yoğunlaşırken, ikinci büyük dilimi %15,9 oranıyla 2001–2400 aralığında bulunmaktadır. Taşeron işçilerin büyük bölümünün geliri %43,2 gibi bir oranla 401–800 aralığında, %25’i ise 801–1200 kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 8: Siyasal Tercih ve Gelire Göre Dağılım

Hanenin Aylık Geliri																		
Parti Tercih	0–400		400–800		801–1200		1201–1600		1601–2000		2001–2400		2401–2800		2801 ve üzeri		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
AKP	0	0	7	35,0	11	61,1	4	30,8	9	16,7	3	23,1	2	66,7	1	16,7	37	28,5
CHP	1	33,3	6	30,0	3	16,7	3	23,1	20	37,0	5	38,5	1	33,3	1	16,7	40	30,8
MHP	0	0	4	20	2	11,1	1	7,7	9	16,7	3	23,1	0	0	1	16,7	20	15,4
DP	0	0	0	0	0	0	0	0	5	9,3	1	7,7	0	0	0	0	6	4,6
GP	1	33,3	0	0	0	0	2	15,4	0	0	0	0	0	0	1	16,7	4	3,1
SP	0	0	2	10,0	1	5,6	1	7,7	3	5,6	0	0	0	0	0	0	7	5,4
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3,8	0	0	0	0	1	16,7	3	1,5
Oy Kullanmayan	1	33,3	1	5,0	1	5,6	2	15,4	6	11,1	1	7,7	0	0	1	16,7	13	0,8
Toplam	3	100	20	100	18	100	13	100	54	100	13	100	3	100	6	100	130	100

*Kş: kişi

İşçilerin siyasal parti tercihleriyle gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla oluşturulan Tablo 8’den takip edilebileceği gibi; düşük gelir kategorisinde bulunan 400–800 gelir aralığındakilerin %35’i ve 801–1200 gelir aralığındakilerin %61,1’i Temmuz 2007 seçimlerinde AKP’ye oy verirken; yüksek gelir gruplarında sırasıyla 1601–2000 lira geliri olanların %37’si, 2001–2400 lira geliri olanların %38,5’i CHP’yi tercih etmiştir. Buna göre, CHP’liler arasında AKP’lilere oranla daha fazla yüksek gelir grubuna mensup işçilerin mevcut olduğundan bahsedilebilir. Bu durum Ocak 2008’de başlayan ve anlaşma sağlanamaması nedeniyle greve gidilen toplu iş sözleşmesi görüşmelerinden önce 2000 liraya yakın ücret alan kadrolu işçilerin CHP’liler arasında fazla olmasına karşılık, alt işverenle yaptıkları anlaşmaya göre maaşları belirlenen ve çoğunluğu asgari ücretle çalışan taşeron işçilerin büyük bölümünün AKP’yi tercih etmesiyle açıklanabilir (bkz. Tablo 8).

Diğer yandan, kadrolu işçilerin %75,4'ünün, taşeronların ise %71,4'ünün ek bir gelire sahip olmadığını ortaya koymasına rağmen, her iki grup içinde en çok ek gelir kiradan temin edilmektedir. Görüleceği üzere işçilerin büyük bir bölümünün temel geçim kaynağı aylık maaşlarıdır (bkz. Ek Tablo 1). Ayrıca kadrolu işçilerin %81,2'sinin, taşeron işçilerin %65,9'unun oturdukları evin mülkiyeti kendilerine aittir (bkz. Ek Tablo 2). Bu durum, işçilerin gelir düzeyleriyle doğru orantılı olarak yorumlanabilir. Ödedikleri kira bedelinin sorulması sonucunda elde edilen dağılıma göre, kirada oturma oranı kadrolu işçilere göre yüksek olan taşeron işçilerin %11,4'ünün kira miktarı 0–200 lira kategorisinde, %20,5'inin ise 201–400 lira kategorisinde toplandığı gözlenmektedir. Kadrolu işçilerin ise, %11,6'sı 201–400 lira aralığında kira bedeli ödemektedir (bkz. Ek Tablo 3).

II.3 SINIFSAK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLER

II.3.1 İşçilik Deneyimi

Tablo 9: Statü ve Çalışma Yılına Göre Dağılım

Statü	Çalışma yılı									
	0–5		6–10		11–20		21'den fazla		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	12	17,4	12	17,4	29	42	16	23,2	69	100
Taşeron işçi	22	50	11	25	6	13,6	5	11,4	44	100
Toplam	34	30,1	23	20,4	35	31	21	18,6	113	100

İşçilerin toplam çalışma sürelerini gösteren Tablo 9'da, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na bağlı Lastik-iş sendikasına işe başlangıç tarihinden itibaren üye olan kadrolu işçilerin %42'lik çoğunluğunun 11–20 yıl aralığında işçilik deneyimine sahip, tecrübeli işçiler olduğu gözlenmektedir. Diğer yandan sendikadan elde edilen bilgiye göre; araştırma sonucuna uygun olarak fabrika genelinde çalışan kadrolu işçilerin yaklaşık 500 tanesi 11–20 yıl aralığında, geriye kalan 705 tanesi ise 0–5 ve 6–10 yıl aralığında işçilik tecrübesine sahip olduğu öğrenilmiştir.

İş güvencesinden yoksun, sendikasız ve çoğunluğu gençlerden oluşan taşeron işçilerin yarısının ise, iş tecrübeleri 0–5 yıl aralığındadır. Bu dağılım, Post-Fordist üretim rejiminin arttırdığı rekabet ortamında işçi maliyetlerini aşağı çekmek amacıyla uygulanan esnek üretim modelinin çalışma yaşamını belirlediği ve biçimlendirdiği dönemde genç taşeron işçilerin işgücüne katıldığını göstermektedir.

II.3.2 Toplumsal Değerler ve Kimlik

Tablo 10: Statü ve Kadınların Çalışmaları Hakkındaki Düşüncelere Göre Dağılım

Statü	Kadınların Çalışmasını Destekliyor					
	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	58	84,1	11	15,9	69	100
Taşeron İşçi	38	86,4	6	13,6	44	100
Toplam	96	85	17	15	113	100

Uygulamadaki Neo-Liberal politikaların erkek nüfusu olduğu kadar kadın nüfusu da işçileştirme eğilimine karşın; Türkiye'nin ataerkil aile yapısı, teşvik edici çalışma yasalarının ve uygulamalarının darlığı, kayıt dışı istihdam oranının yüksekliği ve yeni istihdam alanlarının yaratılmaması gibi engeller kadınların işgücü piyasasına katılım oranının düşüklüğüne yol açmaktadır.

2008 yılı Temmuz döneminde TÜİK tarafından açıklanan Hanehalkı İşgücü Anketi verilerine göre; erkeklerin işgücüne katılım oranı %73,2, kadınların ise %27,2 seviyesindedir.¹⁷³ Söz konusu bu durumun iş imkânlarının yokluğundan mı yoksa isteksizlikten mi kaynaklandığını öğrenebilmek için işçilere “yalnızca geçim sıkıntısından dolayı değil, genel olarak kadınların çalışmasını destekliyor musunuz” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyu yanıtlayan kadroluların %84,1'i, taşeronların %86,4'ü evet seçeneğini işaretlemiştir (bkz. Tablo 10). Her iki statü grubundaki “evet” oranlarının benzer olması nedeniyle genel olarak işçilerin kadınların çalışma yaşamına katılımını destekledikleri sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca kadınların işgücüne katılım oranının düşüklüğünün daha çok iş olanaklarının yetersizliğiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

¹⁷³ TÜİK, “Hanehalkı İşgücü Anketi”, <http://www.tuik.gov.tr/yillik/yillik.pdf>, Temmuz 2008, (erişim 18.02.2009).

Tablo 11: Statü ve Kimlik Tanımına Göre Dağılım

*Kş: kişi

Kendini Tanımladığı İlk İfade																		
Statü	Etnik kimlik		Dini inanç		Aslen nereli		İşçi olmak		Diğer		İnsan olarak		Kişilik ile		T.C vatandaş ı olmak		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu İşçi	20	29,4	14	20,6	4	5,9	17	25	1	1,5	10	14,7	0	0	2	2,9	68	100
Taşeron İşçi	15	34,9	14	32,6	5	11,6	4	9,3	1	2,3	2	4,7	1	2,3	1	2,3	43	100
Toplam	35	31,5	28	25,2	9	8,1	21	18,9	2	1,8	12	10,8	1	0,9	3	2,7	111	100

İşçilerin nesnel sınıf konumlarını ve maddi varlıklarını nasıl anlamlandırdığı ile siyasi tercihleri arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu amaçla oluşturulan Tablo 11’de görüldüğü üzere, her statü kategorisinde yer alan işçiler kendi kimliğini çoğunlukla etnik köken ve dini inanç kriterine göre tanımlama eğilimindedir.¹⁷⁴

Söz konusu tutumun taşeron işçilerde daha çok görülmesi taşeron işçiler arasında muhafazakâr eğilimin daha yaygın olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, toplumsal sınıf konumları itibariyle işçi sınıfına mensup olan lastik işçilerinin kendilerini, öncelikle sosyal ve kültürel yaşantıda biçimlenen ikincil kimliklerle var ettikleri şeklinde değerlendirilebilir. Bu ise; zayıf sınıf bilincine, işçi sınıfının ortak sorunları ve çıkarları doğrultusunda birlikte hareket edememesine neden olmaktadır.

Öte yandan, taşeronlara göre işçilik deneyimi daha uzun yıllara dayanan ve örgütlü olan kadrolu işçilerin %25’inin “işçi olmak” cevabını vermesi, kadrolu işçilerin taşeron işçilere oranla sınıfsal konumlarının bilincinde oldukları yorumunu mümkün kılar. Ayrıca araştırmadaki “diğer” kategorisini %14,7’lik bir oranla “insan olarak”¹⁷⁵ şeklinde dolduran kadrolu işçilerin, toplumsal yaşamdaki birlik ve bütünlüğü bozmamak ve önyargısız olmak adına sergiledikleri bu tutum dikkate değerdir.

¹⁷⁴ İşçilerin sınıf bilincini ve sınıf kültürünü araştırmak amacıyla Seydişehir Eti Alüminyum fabrikasında yapılan çalışmada kimlik tanımları sorulan işçilerin çoğunlukla “etnik köken” cevabını vermeleri Tablo 11’deki dağılımı destekler niteliktedir. Özge Berber, “Toplumsal İlişkiler Bağlamında Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Seydişehir Eti Alüminyum Fabrikası Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, s. 114.

¹⁷⁵ Anketin soru formunda yer almamasına karşın, işçilerin önemli bir bölümü “Diğer” seçeneğini “İnsan olarak” şeklinde doldurmuştur.

Tablo 12: Kimlik Tanımı ve Siyasal Tercihe Göre Dağılım

2007 Seçimlerinde Oy Verilen Parti																		
Kimlik Tanımı	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Oy Kullanmadı		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Etnik kimlik	10	25,6	12	30,8	7	17,9	2	5,1	1	2,6	2	5,1	1	2,6	4	10,3	39	100
Dini inanç	17	50	6	17,6	5	14,7	2	5,9	1	2,9	3	8,8	0	0	0	0	34	100
Aslen nereli	3	27,3	2	18,2	2	18,2	0	0	0	0	1	9,1	0	0	3	27,3	11	100
İşçi olmak	1	4,5	12	54,5	5	22,7	0	0	1	4,5	0	0	0	0	3	13,6	22	100
Diğer	1	50	1	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	100
İnsan olarak	4	28,6	6	42,9	0	0	0	0	0	0	1	7,1	1	7,1	0	0	14	100
Kişilikle	1	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	14,3	2	100
T.C vatandaşı olmak	0	0	0	0	0	0	1	33,3	1	33,3	0	0	0	0	0	0	3	100
Siyasi görüşüle	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	50	1	33,3	1	100
Toplam	37	28,9	40	31,3	19	14,8	5	3,9	4	3,1	7	5,5	3	2,34	13	10,2	128	100

Kimlik tanımları siyasal tercih kategorileri açısından ele alındığında, “etnik kimlik” tercihini yapanların %30,8’lik çoğunluğu CHP’ye oy verirken; “dini inanç” ifadesini kullananların %50’si muhafazakâr demokrat kimliğe sahip olan AKP lehine oy kullanmıştır. Taşeron işçilere oranla daha fazla “işçi olmak” tanımını kullanan kadroluların yarısından fazlasının CHP’ye oy vermesi; CHP’nin siyasal geçmişinden kaynaklı sosyal demokrat kimliği dolayısıyla bu partinin, işçilerin ortak çıkarlarını daha iyi koruyacağına güvenmeleriyle açıklanabilir. Diğer taraftan, kendisini işçi olarak tanımlayanların %22,7’lik bölümün en çok oy verdiği ikinci partinin MHP olması anlamdır (bkz. Tablo 12).

Tablo 13: Statü ve Siyasal Kimliğe Göre Dağılım

Siyasal Kimlik																				
Statü	Kemalist		Sosyal Demokrat		Sosyalist		Ülkücü		Milliyetçi		Liberal		Dindar / Mukaddesatçı		Muhafazakârlar / Gelenekçi		Hiçbiri		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu	7	10,3	19	27,9	4	5,9	7	10,3	12	17,6	3	4,4	1	1,5	12	17,6	3	4,4	68	100
Taşeron	5	11,9	2	4,8	1	2,4	1	2,4	17	40,5	0	0	3	7,1	5	11,9	8	19	42	100
Toplam	1	10,9	21	19,1	5	4,5	8	7,3	29	26,4	3	2,7	4	3,6	17	15,5	11	10	110	100

*Kş: kişi

İşçilerin ideolojik konumları politik değer yargılarını, düşüncelerini ve davranışlarını etkileyen önemli unsurlardan biridir. Statü ile ideoloji arasındaki korelasyonun incelendiği Tablo 13’de görüldüğü üzere, kadrolu işçilerin %27,9’u siyasal kimliğini “sosyal demokrat”, %17,6’sı “milliyetçi” ve “muhafazakâr/gelenekçi” olarak adlandırırken; taşeron işçilerin büyük çoğunluğu (%40,5) kendini milliyetçi olarak tanımlamıştır.¹⁷⁶ Kadrolu işçilerin tamamına yakını kendisini ideolojik konumu itibarıyla mevcut kategorilerden herhangi birine dâhil ederken; taşeron işçilerin %19’luk bir çoğunluğunun hiçbir kategoriye tercih etmemesi, siyaseten kararsız oluşlarının bir göstergesi niteliğindedir.

Tablo 14: Yaş ve Siyasal Kimliğe Göre Dağılım

Siyasal Kimlik																				
Yaş	Kemalist		Sosyal Demokrat		Sosyalist		Ülkücü		Milliyetçi		Liberal		Dindar/Mukaddesatçı		Muhafazakâr/Gelenekçi		Hiçbiri		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
25 ve altı	3	21,4	2	14,3	0	0	0	0	3	21,4	0	0	1	7,1	3	21,4	2	14,3	14	100
26–30	1	4,8	2	9,5	2	9,5	1	4,8	8	38,1	0	0	1	4,8	2	9,5	4	19	21	100
31–35	1	4	4	16	1	4	2	8	9	36	2	8	0	0	4	16	2	8	25	100
36–40	2	7,7	8	30,8	1	3,8	2	7,7	6	23,1	0	0	0	0	5	19,2	2	7,7	26	100
41 ve üzeri	6	14,6	11	26,8	2	4,9	5	12,2	6	14,6	2	4,8	2	4,9	6	14,6	1	2,4	41	100
Toplam	13	10,2	27	21,3	6	4,7	10	7,9	32	25,2	4	3,1	4	3,1	20	15,7	11	8,7	127	100

İşçilerin ideolojik konumları “yaş” bağımsız değişkeniyle birlikte ele alındığında, özellikle taşeron işçiler arasında fazla olan genç yaş gruplarının %31,4’ü (25 yaş-altı ve 26–30 yaş aralığında toplam 35 işçinin 11’i milliyetçi, 11/35= %31,4) kendisini milliyetçi olarak adlandırdığı ve “hiçbiri” yanıtı verenlerin büyük bölümünün yine bu yaş öbekleri arasında olduğu gözlenmektedir (bkz. Tablo 14). 36–40 ile 41 ve üzeri yaş gruplarında bulunan işçilerin önemli bir

¹⁷⁶ Bu bağlamda, metal işkolunda DİSK bünyesinde faaliyet gösteren Birleşik Metal İşçileri Sendikası tarafından Ekim 2008’de yapılan üye kimlik araştırmasında siyasal kimlikle ilgili yöneltilen soruya, işçilerin %43’lük çoğunluğunun milliyetçi/muhafazakâr ve %15’inin sosyal demokrat olarak cevap vermesi; genel olarak Türkiye’deki işçi sınıfı içerisindeki artan sağcılaşma eğilimine örnek teşkil etmekte ve araştırmamızın kapsamındaki taşeron işçilerin tutumlarıyla benzerlik göstermektedir. Birleşik Metal-İş Sendikası, *Üye Kimlik Araştırması*, İstanbul: Anka Matbaacılık, 2008, s. 56.

bölümünün ideolojik tercihlerini sosyal demokrasiden yana kullanması; 1970’lerde “ortanın solu” yaklaşımıyla sosyal demokrat ideolojiyi şiar edinen CHP’ye tanıklık etmiş; belki de desteklemiş olan ileri yaş gruplarının “sosyal demokrat” kategoriye yükselttiği şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan, 1970’lerde doğup 1980’lerde toplumsallaşan ve 12 Eylül dönemine tanıklık eden 31–35 yaş aralığında yer alan işçilerin %36’lık çoğunluğu ise kendisini milliyetçi olarak tanımlamıştır.

Modernitenin yapısal dönüşüme uğradığı, Post-Fordist üretim rejimiyle sermayenin birikim sürecine devam edilen, işçi sınıfının devrimci mücadelesini esas alan sosyalizmin ve toplumsal sınıfların uzlaşısına dayalı sosyal devletin işlevsiz kaldığı; tüketimin bir yaşam biçimi haline dönüştüğü ve bireyler üzerinde panoptik¹⁷⁷ denetim mekanizmasının kurulduğu küreselleşme çağında; milliyetçilik ideolojisi yeniden üretilmektedir.¹⁷⁸ Farklılık söylemiyle aynılaştırılan toplumlar, kültürler ve bireyler arasındaki iletişimin ve etkileşimin çok hızlıca yaşandığı kapitalizmin küreselleşme çağında artan risklere, güvensizliğe ve güvencesizliğe karşı; kendini korumak, gündelik yaşamını biçimlendirmek için özellikle genç taşeron işçilerin milliyetçilik ideolojisine başvurduğu yorumunda bulunulabilir.

Diğer yandan, Fordist üretim rejiminde biçimlenen ve tüm toplumsal sınıflar arasında gelir, hak ve özgürlükler açısından eşitlik tahayyülü kuran sosyal demokrat kimliğin; işçilik deneyimi ve yaşı nedeniyle zamansal-mekânsal bakımdan refah devleti/uzlaşma dönemini tecrübe eden kadrolu işçiler arasında yaygınlık kazanması anlaşılabilir bir durum olarak kabul edilmektedir.

¹⁷⁷ bkz. Jeremy Bentham ‘ın kavramsallaştırdığı panoptik olgusu, gözetleyiciyi görmeden sürekli olarak görüldüğünü bilmek anlamına gelmektedir.

¹⁷⁸ TESEV Raporu, “Milletin Bölünmez Bütünlüğü, Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçik(ler)”, <http://www.tesev.org.tr>, (erişim 10.02.2009), s.26–27.

Tablo 15: Siyasal Kimliğe ve Siyasi Tercihe Göre Dağılım

2007 Seçimlerinde Oy Verilen Parti																		
Dünya Görüşü	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Oy Kullanmadı		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kemalist	1	7,7	9	69,2	1	7,7	0	0	1	7,7	0	0	0	0	1	7,7	13	100
Sosyal Demokrat	2	7,4	19	70,4	1	3,7	0	0	1	3,7	1	3,7	3	11,1	0	0	27	100
Sosyalist	0	0	5	83,3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	16,7	6	100
Ülkücü	0	0	0	0	10	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	100
Milliyetçi	12	37,5	2	6,3	5	15,6	4	12,5	2	6,3	2	6,3	0	0	5	15,6	32	100
Liberal	2	50	2	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	100
Dindar / Mukaddesatçı	3	75	0	0	0	0	0	0	0	0	1	25	0	0	0	0	4	100
Muhafazakâr / Gelenekçi	11	55	1	5	2	10	1	5	0	0	3	15	0	0	2	10	20	100
Hiçbiri	6	54,5	1	9,1	1	9,1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	27,3	11	100
Toplam	37	29,1	39	30,7	20	15,7	5	3,9	4	3,1	7	5,5	3	2,3	12	9,4	127	100

*Kş: kişi

İşçilerin siyasi kimlikler ile siyasi tercihleri arasında bağıntı kuran Tablo 15'e göre, Kemalistlerin %69,2'si, sosyal demokratların %70,4'ü ve sosyalistlerin %83,3'ü 2007 seçimlerinde CHP'ye oy verirken; milliyetçilerin %37,5'i, muhafazakâr/gelenekçilerin %55'i, dindar/mukaddesatçıların %75'i ve kendisini hiçbir yerde konumlandırmayan kararsızların %54,5'i AKP lehine oy kullanmıştır. Ayrıca ülkücülerin tamamı iktidarı ele geçirmeyi ve kullanmayı milliyetçi nedenlerle meşrulaştıran siyasi bir parti olan MHP'yi tercih ederken; bu oranın kendisini milliyetçi olarak adlandıran işçilerde düşmesi, yeniden tanımlanan milliyetçilik söylemiyle ilişkilendirilebilir (bkz. Tablo 15).

Öte yandan 90'lı yıllarda belirginleşen ulusalcı, laik ve sekter bir siyasi söylemle 2001 krizinin ardından çöken merkez sağ partilerin tabanından da oy alma gayretine rağmen büyük olasılıkla sahip olduğu sosyal demokrat geçmiş nedeniyle; CHP'ye oy veren işçiler çoğunlukla kendilerini sosyal demokrat, Kemalist ve sosyalist olarak adlandırdığı ifade edilebilir. Kökleri milli görüş geleneğine dayanan ve muhafazakâr-demokrat bir parti olan AKP'yi tercih eden işçilerin ise; büyük bölümü, parti kimliğiyle örtüşen bir biçimde kendini muhafazakâr veya milliyetçi olarak tanımlamaktadır.

II.3.3 Toplumsal Hoşgörü ve Demokratik Değerler

Almond ve Verba'nın iletişim ve iknaya dayalı çoğulcu, uzlaşmacı bir kültür olarak kavramsallaştırdığı sivil kültür nosyonuna göre;¹⁷⁹ “farklılıklara hoşgörü, değişik fikirlere saygı, kişiler arası güven” gibi nitelikler demokratik değerler arasında yer almaktadır. Bu değerler işçiler arasında ne ölçüde benimsenmiştir? İşçilerin demokrasi algıları ile siyasal yaklaşımları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorularının yanıtlanması ve tartışılması için işçilere öncelikle “İşyerinizde ne tür insanlarla çalışmak istemezsiniz?” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 16'dan anlaşıldığı gibi, her iki statü grubundaki yüksek hoşgörü düzeyinin iyimser bir görüntü vermesine rağmen; farklı din ve mezhepten olanlar çalışılmak istenmeyen kişilerin yarısını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, düşük gelire ve statüye sahip olan taşeron işçilerin kadrolulara göre “farklı dinden veya mezhepte” işçilere daha yüksek derecede itiraz etmeleri muhafazakâr bir eğilime sahip olmalarıyla ilişkilendirilebilir (%13,6'ya karşılık %7,2).

Tablo 16: Statü ve Farklı Gruplarla Birlikte Çalışmak İstememe Durumuna Göre Dağılım

Ne Tür İnsanlarla Çalışmak İstemezsin																
Statü	Farklı dinden veya mezhepten		Farklı memleketten		Farklı siyasi görüşten		Karşı cinsten		Fark etmez		Farklı dinden, memleketten, siyasetten ve cinsten		Hiçbiriyle çalışmam		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	5	7,2	2	2,9	2	2,9	3	4,3	55	79,7	1	1,4	1	1,4	69	100
Taşeron işçi	6	13,6	1	2,3	1	2,3	2	4,5	33	75	1	2,3	0	0	44	100
Toplam	11	9,7	3	2,7	3	2,7	5	4,4	88	77,9	2	1,8	1	0,9	113	100

Toplumsal hoşgörüyle yakından ilgili olan demokratik değerleri ölçmek amacıyla işçilere bir dizi ifade hakkındaki görüşleri sorulmuştur.

¹⁷⁹ Gabriel A. Almond ve Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nation*, California: Sage, 1989, s. 5–6.

Tablo 17: Statüye Göre Ordu Yönetimi Hakkındaki Düşünce

Kargaşayı Gidermek İçin Ordu Yönetimi İyi Olur												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	3	4,3	5	7,2	8	11,6	27	39,1	26	37,7	69	100
Taşeron işçi	5	11,4	9	20,5	4	9,1	14	31,8	12	27,3	44	100
Toplam	8	7,1	14	12,4	12	10,6	41	36,3	38	33,6	113	100

Tablo 17'den görüleceği üzere; kadrolu işçilerin %76,8'i (%39,1 katılmıyorum, %37,7 kesinlikle katılmıyorum), taşeron işçilerin %59,1'i (%31,8 katılmıyorum, %27,3 kesinlikle katılmıyorum) ve ustaların %72,8'i “toplumda ortaya çıkan kargaşayı gidermesi için ordunun ülkeyi yönetmesinin” iyi olmayacağı kanısındadır. Diğer yandan, Türk siyasal kültüründe hem bürokratik hem de toplumsal güç odaklarından biri olan ordunun yönetimini destekleyenlerin oranının taşeron işçiler arasında yüksek olması; kadroluların görece daha demokratik bir tavır sergiledikleri şeklinde değerlendirilebilir (%31,9'a karşılık %11,5).

Tablo 18: Statüye Göre Güçlü Lider Yönetimi Hakkındaki Düşünce

Kargaşayı Gidermek İçin Güçlü Lider Yönetimi İyi Olur												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	18	26,1	22	31,9	9	13	13	18,8	7	10,1	69	100
Taşeron işçi	5	11,6	21	48,8	1	2,3	9	20,9	7	16,3	43	100
Toplam	23	20,5	43	38,4	10	8,9	22	19,6	14	12,5	112	100

Her iki statü grubunda işçilerin yarısından fazlasının “kargaşayı gidermek için ülkeyi yalnızca güçlü bir liderin yönetmesi” fikrine olumlu yaklaşımları dikkate değer bir durumdur. Her statü kategorisinde neredeyse eşit bir dağılım gösteren bu yaklaşım ata, şef, baba vb. geleneksel argümanların kullanımıyla toplumsal itaatın meşrulaştırdığı, siyasal iktidarın ve Türk siyaset geleneğinin temel ögesi olan karizmatik otorite kavramıyla birlikte düşünülebilir.¹⁸⁰ Ülke sorunlarının eşsiz, tek, güçlü bir lider tarafından çözümü ve bu toplumun her zaman bir kahraman çıkaracak

¹⁸⁰ Halis Çetin, *Türk Toplum Sözleşmesi*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2004, s. 230–231.

potansiyeye sahip olduğu inancı, görüşülen işçilerin büyük bölümü tarafından paylaşılmaktadır (bkz. Tablo 18).

Tablo 19: Statüye Göre Uzman Yönetimi Hakkındaki Düşünce

Hükümet Yerine Uzmanların Yönetimi İyi Olur												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	20	29	19	27,5	11	15,9	14	20,3	5	7,2	69	100
Taşeron işçi	8	18,6	22	51,2	4	9,3	7	16,3	2	4,70	43	100
Toplam	28	25	41	36,6	15	13,4	21	18,8	7	6,3	112	100

“Hükümet yerine uzmanların ülkeyi yönetmesi iyi olur” diyen kadrolu işçilerin oranı %56,5 ve taşeron işçilerin oranı %69,8 düzeyindedir. Seçimle gelmiş bir hükümet yerine, atanmış uzmanlardan oluşan yönetimi destekleyenlerin oranının fazlalığı; bir bütün olarak değerlendirildiğinde işçiler arasında güçlü bir teknokratik eğilimin varlığını gösterir (bkz. Tablo 19). Tablo 18 ve 19’daki veriler birlikte ele alındığında; genel olarak işçilerin parlamento, partilere, siyasete ve siyasilere karşı duyduğu güvenin zayıf olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 20: Statüye Göre %10 Seçim Barajı Hakkındaki Düşünce

Yüzde On Secim Barajı Gerekli mi?												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	11	15,9	19	27,5	13	18,8	9	13	17	24,6	69	100
Taşeron işçi	10	23,3	17	39,5	8	18,6	7	16,3	1	2,3	43	100
Toplam	21	18,8	36	32,1	21	18,8	16	14,2	18	16,1	112	100

Türk toplumsal ve siyasal geleneğinin başat niteliği olan birlik ve beraberliği korumak için ötekine güvenmeme, ötekini yalnızlaştırma ve sistemden dışlama anlayışına dayalı zihinsel algının pratik sonucu olan;¹⁸¹ yüzde on seçim barajı hakkında işçilerin yaklaşımı ölçülmek istenmiştir. Bu nedenle kullanılan “ülkenin daha iyi yönetilmesi için yüzde on seçim barajı gereklidir” ifadesine kadrolu işçilerin %43,4’ü ve taşeron işçilerin %62,8’i katıldıklarını belirtmiştir (bkz. Tablo 20).

¹⁸¹ Çetin, a.g.e., s. 177-179.

Genel kütle içinde yüzde on seçim barajını destekleyenlerin fazlalığı dikkate alındığında; sürekli bir tehdit algısı içerisinde kurulu düzenin bozulup, çıkarlarının zedeleneyeceği düşüncesiyle farklı ve azınlık olanı dışlayan bu anti-demokratik uygulamanın, işçiler tarafından kabul gördüğü ifade edilebilir. Bu bakımdan taşeron işçilerin kadrolu işçilere kıyasla çok daha anti-demokratik olduğu söylenebilir.

II.3.4 Bilgi Edinme Kaynağı Olarak Gazete

Kitle iletişim araçlarından biri olan gazetenin etkilenme ve bilinçlenme hususundaki etkinliğini ölçmek üzere işçilerden “düzenli olarak gazete alır mısınız?” ve “en çok hangi gazeteyi okursunuz?” sorularına cevap vermeleri istenmiştir.

Tablo 21’den anlaşılacağı üzere, kadrolu işçiler arasında günlük gazete almama oranı %4,3 iken; bu oran taşeron işçilerde %18,2’ye varmaktadır. Bu veriler kıyaslandığında taşeron işçilere göre kadrolu işçilerin önemli bir bölümünün gazete okuma alışkanlığına sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 21: Statü ve Gazete Okuma Alışkanlıklarına Göre Dağılım

Alınan Gazete												
Statü	Evet, her gün alırım		Haftada birkaç kez alırım		Sadece hafta sonları alırım		Hayır, almam		Hayır, İnternette takip ediyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	41	59,4	13	18,8	6	8,7	3	4,3	6	8,7	69	100
Taşeron işçi	17	38,6	11	25	7	15,9	8	18,2	1	2,3	44	100
Toplam	58	51,3	24	21,2	13	11,5	11	9,7	7	6,2	113	100

Tablo 22: Siyasi Tercihlerine ve Gazete Alma Alışkanlıklarına Göre Dağılım

2007 Seçimlerinde Oy Verilen Parti																		
Gazete Alma Davranışı	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Oy Kullanmadım		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Evet, her gün alırım	15	40,5	27	67,5	12	60	3	50	3	75	3	42,9	2	66,6	4	30,8	69	53,1
Haftada birkaç kez alırım	8	21,6	7	17,5	7	35	1	16,7	0	0	1	14,3	0	0	2	15,4	26	20
Sadece hafta sonları alırım	4	10,8	3	7,5	1	5	1	16,7	0	0	1	14,3	0	0	4	30,8	14	10,8
Hayır, almam	6	16,2	3	7,5	0	0	1	16,7	1	25	1	14,3	0	0	1	7,7	14	10,8
Hayır, internette takip ediyorum	4	10,8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	14,3	1	33,4	2	15,4	7	5,4
Toplam	37	100	40	100	20	100	6	100	4	100	7	100	3	100	13	100	130	100

*Kş: kişi

Tablo 22'ye göre, gazete almayanların oranı siyasi tercih kategorilerinde anlamlı farklılıklara yol açmaktadır. Örneğin, AKP lehine oy kullananlar içinde gazete almayanların oranı %16,2 iken; bu oran CHP'lilerde %7,5'e düşmüştür. AKP'liler arasında gazete almayanların oranının yüksekliği ile AKP'nin çoğunlukla gelir ve eğitim düzeyi daha düşük olan işçilerden oy alması arasında anlamlı bir korelasyon kurulabilir.

Tablo 23: Statü ve Okunan Gazete Türlerine Göre Dağılım

Statü						
Gazete	Kadrolu işçi		Taşeron işçi		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Milliyet	9	13,2	7	16,3	20	15,6
Cumhuriyet	9	13,2	2	4,7	12	9,4
Zaman	5	7,4	1	2,3	7	5,5
Hürriyet	6	8,8	4	9,3	12	9,4
Posta	13	19,1	10	23,3	26	20,3
Diğer	11	16,1	5	11,6	2	1,6
Yerel Gazeteler	8	11,8	6	14	15	11,7
Sabah	5	7,4	3	7	8	6,3
Gazete okumam	2	2,9	5	11,6	8	6,3
Toplam	68	100	43	100	111	100

Okunan gazete türlerinin statüye göre dağılımını gösteren Tablo 23’de görüleceği gibi, kadrolu ve taşeron işçilerin büyük çoğunluğu magazin haberlerinin ağırlıkta olduğu, görsel malzemenin yoğun olarak kullanıldığı Doğan Medya Grubu’nun en ucuz gazetesi olan *Posta*’yı okumaktadır. Diğer taraftan; sırasıyla *Milliyet*, yerel gazeteler, *Hürriyet* ve *Sabah*’ın işçilerin haber alma kaynağı olarak başvurduğu diğer gazeteler olmasına karşın; politik ve ideolojik bir duruş sergileyen *Cumhuriyet* gazetesi ve Fethullah Gülen cemaatine yakınlığıyla bilinen *Zaman* gazetesi daha çok kadrolu işçiler tarafından okunmaktadır. Kadrolu işçiler arasında *Cumhuriyet* gazetesinin okunma oranının ülke ortalamasının üzerinde olması; büyük bölümünün kendisini sosyal demokrat ve Kemalist olarak tanımlayan ve siyasi tercihini genelde CHP’den yana kullanan işçilerin kadrolular içerisindeki ağırlıklı ortalamasıyla ilişkilendirilebilir.

Tablo 24: Siyasi Tercihlere ve Okunan Gazete Çeşidine Göre Dağılım

2007 Seçimlerinde Oy Verilen Parti																		
Okunan Gazete	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Oy Kullanmadım		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Milliyet	3	8,6	9	22,5	3	15	0	0	0	0	0	0	1	33,3	4	30,8	20	15,6
Cumhuriyet	0	0	10	25	1	5	1	16,7	0	0	0	0	0	0	0	0	12	9,4
Zaman	4	11,4	0	0	1	5	1	16,7	0	0	1	14,3	0	0	0	0	7	5,5
Hürriyet	3	8,6	5	12,5	1	5	0	0	1	25	0	0	0	0	2	15,4	12	9,4
Posta	6	17,1	8	20	6	30	2	33,3	1	25	1	14,3	0	0	2	15,4	26	20,3
Yerel Gazeteler	9	25,7	1	2,5	1	5	0	0	1	25	1	14,3	1	33,3	1	7,7	15	11,7
Sabah	1	2,9	2	5	2	10	1	16,7	0	0	0	0	0	0	2	15,4	8	6,3
Gazete okumam	2	5,7	2	5	0	0	1	16,7	1	25	1	14,3	0	0	1	7,7	8	6,3
Diğer	7	20	3	7,5	5	25	0	0	0	0	3	42,8	1	33,3	1	7,7	20	15,6
Toplam	35	100	40	100	20	100	6	100	4	100	7	100	3	100	13	100	128	100

*Kş: kişi

Tablo 24’deki dağılıma göre, AKP’lilerin %25,7’si yerel gazeteleri, %17,1’i *Posta* gazetesini ve %11,4’ü *Zaman* gazetesini okumayı tercih ederken; CHP’lilerin %25’i *Cumhuriyet* gazetesini, %22,5’i *Milliyet* gazetesini ve %20’si *Posta* gazetesini takip etmektedir. Bu veriler doğrultusunda siyasal analiz, haber ve yorumları içeren gazetelerin seçimi ile siyasal tercih arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu görüşüne varılabilir.

II.4 ÜLKE SORUNLARINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

II.4.1 Türkiye'deki Karşıtlıklara İlişkin Düşünceler

Araştırmada, işçilerin Türkiye'deki birtakım ekonomik ve siyasi karşıtlıkları önem derecelerine göre sıralamaları istenmiştir.

Tablo 25: Statüye ve Türkiye'de En Önemli Görülen Karşıtlığa Göre Dağılım

Türkiye'deki En Önemli Karşıtlık																
Statü	Zengin-Yoksul		Laik-Dinci		Türk-Kürt		İşçi-İşveren		Sağcı-Solcu		Diğer		Hiçbiri		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	33	47,8	18	26,1	8	11,6	7	10,1	0	0	1	1,4	2	2,9	69	100
Taşeron işçi	20	46,5	9	20,9	8	18,6	3	7	3	7	0	0	0	0	43	100
Toplam	53	47,3	27	24,1	16	14,3	10	8,9	3	2,7	1	0,9	2	1,8	112	100

Tablo 26: Statüye ve Türkiye'de İkinci Önemli Görülen Karşıtlığa Göre Dağılım

Türkiye'deki İkinci Derecede Önemli Karşıtlık																		
Statü	Zengin-Yoksul		Laik-Dinci		Türk-Kürt		İşçi-İşveren		Sağcı-Solcu		Alevi-Sünni		Diğer		Hiçbiri		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	10	14,5	20	29	11	15,9	10	14,5	2	2,9	3	4,3	10	14,5	3	4,3	69	100
Taşeron işçi	5	12,8	10	25,6	4	10,3	7	17,9	8	20,5	3	7,7	2	5,2	0	0	39	100
Toplam	15	13,9	30	27,8	15	13,9	17	15,7	10	9,3	6	5,6	12	11,1	3	2,8	108	100

Tablo-25 ve 26 birlikte incelendiğinde, kadrolu ve taşeron işçilerin yarıya yakın çoğunluğu iktisadi bir çatışma olan zengin-yoksul ayrımını ilk sırada, siyasi bir ayrım olan laik-dinci karşıtlığını ise ikinci sırada değerlendirmektedir. Bu dağılımdan hareketle kadrolu ve taşeron işçilerin siyasi ve ideolojik karşıtlıklara kıyasla, sosyo-ekonomik karşıtlığı daha önemli kabul ettiği söylenebilir. Ayrıca sınıfsal konumlarının etkisiyle işçilerin küçümsenmeyecek bir oranda işçi-işveren karşıtlığını dile getirmeleri de bu yargıyı güçlendirmektedir.

II.4.2 Düşünce Özgürlüğü ve Laikliğe İlişkin Tutumlar

Tablo 27: Statü ve Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Tutuma Göre Dağılım

Düşünce Özgürlüğü								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	61	91	0	0	6	9	67	100
Taşeron işçi	36	87,8	1	2,4	4	9,8	41	100
Toplam	97	89,8	1	0,9	10	9,3	108	100

Kendinin olduğu kadar başkalarının da fikir hürriyetini savunmak toplumsal hoşgörüyle ve demokrasiyle yakından ilişkilidir. Düşünce hürriyetine ilişkin tutumların ölçüldüğü Tablo 27'den takip edilebileceği gibi, her iki statü kategorisinde yer alan işçilerin önemli bir çoğunluğu düşünce özgürlüğünü savunmaktadır. Öte yandan, fikri olmadığını belirtenler arasında ustaların oranının yüksek olması dikkate değer bir husustur.

Tablo 28: Statü ve Laikliğe İlişkin Tutuma Göre Dağılım

Laiklik								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	45	67,2	8	11,9	14	20,9	67	100
Taşeron işçi	28	68,3	4	9,8	9	22	41	100
Toplam	73	67,6	12	11,1	23	21,3	108	100

İşçilerin Türkiye'deki karşıtlıklar açısından ikinci derecede önemli buldukları laik-dinci ayrımından hareketle, laikliğe ilişkin tutumlarının incelendiği Tablo 28'e göre, tüm statü gruplarının büyük bir bölümünün laikliğe taraftar olmasına karşılık; "görüşüm yok" yanıtını verenlerin hiç de azımsanmayacak bir oranda olduğu gözlenmektedir. İşçilerin önemli bir bölümünün laiklik aleyhine çekimser bir tavır sergilemesi, Türkiye'de devletin dine müdahale ederek uyguladığı laiklik anlayışının ve özellikle son dönemlerde AKP-CHP karşıtlığıyla beslenen laik-dinci çatışmasının toplumda yarattığı kutuplaşmanın sonucu olarak değerlendirilebilir.

II.4.3 Devletçiliğe ve Özel Sektöre İlişkin Düşünceler

Devlet tarafından merkezi olarak planlanan ya da piyasa koşullarına bırakılmış bir ekonomik sistem iki farklı ekonomi politığe tekabül etmektedir. Tarihsel dönem içerisinde uygulamalarına rastladığımız her iki model de Türkiye’de benimsenmiştir. Sovyet pratiğinden alınan örnekler doğrultusunda 1930’larda devletçi bir iktisadi sistem uygulanırken; ilk olarak İngiltere’de ve Amerika’da hayata geçirilen ve Sovyetlerin dağılmasının ardından dünya genelinde yaygınlık kazanan serbest piyasa ekonomisi, 1980 sonrasında Türkiye’de de uygulama alanı bulmuştur. Bu iktisadi politikalar sonucu çalışma ve sosyal yaşamı doğrudan değışecek olan işçilerin devletçilik ve özel sektöre ilişkin düşünceleri ölçülmek istenmiştir.

Tablo 29: Statü ve Devletçiliğe İlişkin Tutuma Göre Dağılım

Devletçilik								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	46	68,7	6	9	15	22,4	67	100
Taşeron İşçi	25	59,5	7	16,7	10	23,8	42	100
Toplam	71	65,1	13	11,9	25	22,9	109	100

Tablo 29’da görüldüğü üzere; çoğunlukla, kendisini sosyal demokrat olarak tanımlayan kadrolu işçilerin %68,7’si devletçiliğe taraftarken; bu oran taşeron işçilerde %59,5’e düşmektedir. Devletin ekonomide etkin bir rol üstlenmesine dayalı olan devletçiliğin yaygınlaştıracağı sosyal güvenliğe ve iş güvenliğine ihtiyacı olan taşeron işçilerin devletçiliği görece daha az desteklemesi; Neo-Liberal politikaların hegemonik etkisinin görece genç olan taşeron işçiler üzerinde daha baskın olduğu şeklinde açıklanabilir.

Tablo 30: Statü ve Özel Sektöre İlişkin Tutuma Göre Dağılım

Özel Sektör								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	35	52,2	16	23,9	16	23,9	67	100
Taşeron İşçi	15	36,6	18	43,9	8	19,5	41	100
Toplam	50	46,3	34	31,5	24	22,2	108	100

Tablo 30’da özetlenen bulgulara göre; kadrolu işçilerin %23,9’u özel sektöre karşıyken; bu oran taşeron işçilerde %43,9’a ulaşmaktadır. Tablo–29 ve 30’daki verilere göre, genellikle özelleştirmenin yaygın bir iktisadi politika olarak uygulandığı küresel kapitalizm çağında işçilik deneyimi kazanan taşeron işçilerin kadrolulara kıyasla, daha yüksek bir oranla özel sektöre karşı oldukları fakat daha az bir oranla özel sektörün alternatifini devletçilikte gördükleri sonucuna varılabilir. Bunun yanı sıra kadrolu işçilerin, daha önceki tecrübelerine dayanarak örneğin iktisadi bir kriz ortamında işten çıkarılmalarının¹⁸² kolaylıkla gündeme gelebilmesinin de etkisiyle özel sektöre karşı devletçiliğe daha fazla taraftar oldukları söylenebilir.

II.4.4 Küreselleşme, Özelleştirme ve Esnek Üretime İlişkin Düşünceler

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, küresel düzeyde enformasyona dayalı olarak gelişen yeni kapitalist ekonomik sistem değişen tüketim taleplerini karşılayabilmek ve yeni pazar koşullarına uyum sağlayabilmek için üretim sürecini esnekleştirmenin yanı sıra; serbest piyasa koşullarında devletin elinde olan iktisadi kuruluşların özelleştirilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Yeni sosyo-ekonomik koşulların ortaya çıktığı bu küresel düzende, işçilerin özelleştirmeye, esnek üretime ve küreselleşmeye ilişkin görüşleri belirlenmek istenmiştir.

Tablo 31: Statü ve Küreselleşmeye İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

Küreselleşme								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	10	14,9	34	50,7	23	34,3	67	100
Taşeron İşçi	9	22	13	31,7	19	46,3	41	100
Toplam	19	17,6	47	43,5	42	38,9	108	100

Tablo 31’den izlenebileceği gibi, sınıf bilinci, işçilik deneyimi ve örgütlülük düzeyi daha yüksek olan kadrolu işçilerin yarısı küreselleşmenin karşısında yer alırken; küresel kapitalizm döneminde çalışma hayatına katılan ve daha genç olan taşeron işçilerin %22’si küreselleşmeye taraftar olduklarını ve %46,3’ü ise, küreselleşmeye ilişkin görüşünün olmadığını dile getirmektedir. Bu doğrultuda, taşeron işçilerin görece fazla bir oranda küreselleşmeden yana tavır almaları, Neo-

¹⁸² Bianet, “Pirelli’den Sonra Brisa’da İşçi Çıkıyor”, http://www2.bianet.org/bia_22.10.2001, (erişim 22.02.2009).

Liberalizmin hâkim ideolojik eğilimi olan küreselleşmeye daha yatkın oldukları şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 32: Statü ve Özelleştirmeye İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

Özelleştirme								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	13	19,4	41	61,2	13	19,4	67	100
Taşeron İşçi	10	24,4	21	51,2	10	24,4	41	100
Toplam	23	21,3	62	57,4	23	21,3	108	100

Tablo 32'ye göre, kadrolu işçilere kıyasla taşeron işçilerin küresel kapitalizmin getirisi olan özelleştirme politikalarına daha az itiraz etmesi; görece devletçiliğe karşı olmaları ve küreselleşmeyi daha yüksek bir düzeyde desteklemeleriyle uyumlu bir görüntü sergilemektedir.

Tablo 33: Statü ve Esnek Üretime İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

Esnek Üretim								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	4	6	43	64,2	20	29,9	67	100
Taşeron İşçi	12	29,3	13	31,7	16	39	41	100
Toplam	16	14,8	56	51,9	36	33,3	108	100

Birinci bölümde ifade edildiği gibi esnek istihdam biçiminin yarattığı iki değişik işçi profiline göre, kadrolu işçi, tek tip bir malın kitlesel üretimini gerektiren Fordist birikim rejiminin hukuksal statüye sahip işgücünü temsil ederken; taşeron işçiler ise Post-Fordist dönemde bölünmüş, güvencesiz işçi profilini meydana getirmektedir. Çalışma yaşamında ortaya çıkan bu farklılaşmadan hareketle incelenen Tablo 33'e göre, kadrolu işçilerin yarısından fazlası esnek üretim aleyhine görüş bildirirken; kendisi için sınıf bilinci daha zayıf olan taşeron işçilerin %39'luk çoğunluğu esnek üretim konusunda herhangi bir tutuma sahip değildir. Esnek üretim rejiminin getirisi olan kısa vadeli ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalan taşeron işçilerin küreselleşme ve özelleştirme konularında olduğu gibi kadrolulara göre daha yüksek bir oranda esnek üretimi desteklemeleri; çarpık bilinç örneği olarak değerlendirilebilir.

II.4.5 TÜSİAD'a, MÜSİAD'a ve Sendikal Haklara İlişkin Düşünceler

Bu bölümde, kurduğu cemaat bağlarıyla çıkar birliği yaparak, İslami referanslarla örgütlenmiş bir ekonomik stratejiyi öneren ve orta/küçük ölçekli işletmelerden oluşan MÜSİAD ile yoğun sermaye birikimiyle piyasa olanaklarından faydalanabilen ve Batı ile işbirliği halindeki büyük işletmeleri kapsayan TÜSİAD gibi sınıf örgütlerine ilişkin işçilerin düşünceleri tespit edilmek istenmiştir.

Tablo 34: Statü ve TÜSİAD'a İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

TÜSİAD								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu İşçi	16	23,9	36	53,7	15	22,4	67	100
Taşeron İşçi	12	29,3	14	34,1	15	36,6	41	100
Toplam	28	25,9	50	46,3	30	27,8	108	100

Tablo 34'deki bulgular özetlenecek olursa, kadrolu işçilerin yarısından fazlası (%53,7) karşı görüş bildirirken; daha az bir oranla karşı olan (%34,1) taşeron işçiler %36,6'lık bir oranla TÜSİAD hususunda görüş belirtmemiştir. Bu bulgular doğrultusunda, kadrolulara göre taşeron işçilerin TÜSİAD'a daha fazla taraftar olduğu görülmektedir.

Tablo 35: Statü ve MÜSİAD'a İlişkin Düşüncelerine Göre Dağılım

MÜSİAD								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	13	19,4	38	56,7	16	23,9	67	100
Taşeron İşçi	13	31,7	14	34,1	14	34,1	41	100
Toplam	26	24,1	52	48,1	30	27,8	108	100

Tablo 35'de görüleceği üzere, kadrolu işçilere göre taşeron işçilerin TÜSİAD için olduğu gibi MÜSİAD hakkında da hemen hemen aynı oranda karşıt görüş bildirmesi; taşeronların her iki sanayici derneği arasında bir farklılık algılamadığını göstermektedir. Aynı şekilde, TÜSİAD ve MÜSİAD hususundaki itiraz oranları benzer bir dağılım gösteren kadrolu işçilerin de her iki kuruluş arasında pek bir fark gözetmediği söylenebilir.

Tablo 36: Statü ve Sendikal Haklara İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

Sendikal Haklar								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	60	89,6	1	1,5	6	9	67	100
Taşeron işçi	25	61	7	17,1	9	22	41	100
Toplam	85	78,7	8	7,4	15	13,9	108	100

Tablo 36'daki bulgulara göre, işe başladıkları tarihten itibaren sendikalı olan ve her iki yılda bir toplu sözleşme hakkını kullanabilen kadrolu işçilerin bekleneceği üzere neredeyse tamamı (%89,6) sendikal hakları desteklemektedir. Taşeron işçilerin ise %22'si görüşü olmadığını, %17'si ise karşı çıktığını ifade etmiştir. Bu durum, sözleşme süresinin dolmasıyla fabrikadaki görevi son bulan, sendikal güvenceden yoksun ve çarpık bilince sahip taşeron işçilerin, kendilerine yönelik hiçbir politika üretmeyen sendikaya ve aynı üretim sürecini paylaştıkları kadrolu işçilerin faydalandığı sendikal haklara olan tepkisiyle açıklanabilir.

II.4.6 IMF/Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'ne Katılıma İlişkin Düşünceler

Tablo 37: Statü ve IMF/Dünya Bankasına İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

IMF/Dünya Bankası								
Statü	Taraftar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	2	3	55	82,1	10	14,9	67	100
Taşeron işçi	6	14,6	26	63,4	9	22	41	100
Toplam	8	7,4	81	75	19	17,6	108	100

IMF/Dünya Bankası hakkında görüşleri sorulan taşeron işçiler %63,4 çoğunlukla Türkiye'nin ekonomik işbirliği yaptığı bu uluslararası finans kuruluşlarına karşı tavır alırken; kadrolulara göre daha yüksek bir oranla (%3'e karşılık %14,6) taraftar olduklarını beyan etmiştir (bkz. Tablo 37). Buna karşılık, kadroluların yüksek karşıtlığında yaşa bağlı bilinç kadar önemli ölçüde sosyal demokrat ideolojik konumun rolü olmalıdır.

Tablo 38: Statü ve Avrupa Birliği'ne Katılma İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

Avrupa Birliği'ne Katılım								
Statü	Tarafatar		Karşı		Görüşüm Yok		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadro lu işçi	20	29,9	37	55,2	10	14,9	67	100
Taşeron işçi	10	24,4	20	48,8	11	26,8	41	100
Toplam	30	27,8	57	52,8	21	19,4	108	100

Türkiye'nin uzun yıllardır yürüttüğü Avrupa Birliği'ne katılım stratejisi, görüşülen kadro lu ve taşeron işçiler arasında genel olarak destek bulmamaktadır (bkz. Tablo 38). Avrupa Birliği hakkında Türkiye genelindeki görece daha olumlu yaklaşım göz önüne alındığında bu durumu işçi sınıfından ziyade diğer toplumsal sınıf ve kesimlerin sağladığı düşünülebilir.¹⁸³

II.5 SİYASAL TUTUM VE DAVRANIŞLAR

II.5.1 Siyasal Parti Tercihleri

Dünya Değerler Anketi'nin Türkiye sonuçlarına göre; Türk toplumunda 1990–1995 yılları arasında mülkiyet, rekabet, statüko, piyasa gibi temel ayrımlar üzerine kurulmuş olan sağ-sol cetvelinin merkezinin giderek sağa doğru kaydığı yargısına ulaşılmıştır.¹⁸⁴ Buna ek olarak, Aktaş'ın bu verileri toplumsal sınıflar açısından incelediği çalışmasında; işverenler, yöneticiler ve yüksek nitelikli çalışanlarda sağ değerlerin yüksekliği gözlenirken; çiftçilerin ve işçilerin cetvelin solunda yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁸⁵ Tüm toplumsal sınıflar açısından gözlenen bu sağcılaşma eğiliminin işçi sınıfı üzerindeki etkisi siyasal parti tercihleri üzerinden incelenmek istenmiştir. Bu nedenle, temelde araştırmanın 2007 genel seçimlerini konu edinmesine karşın; oy verme davranışı üzerindeki süreklilikleri ve kopuşları

¹⁸³ Eurobarometre'nin 2008 anketine göre; Türk halkının %42'si Avrupa Birliği'ne katılıma olumlu yaklaşmaktadır. AB üyeliğinin kötü olacağını düşünenlerin oranı ise 2004'te %9 iken; bu oranın 2006 Bahar'ında %25, 2008 Güz'ünde %29 düzeyine ulaşmıştır. Eurobarometre'nin araştırmasındaki verilerle bir karşılaştırma yapılırsa; AB'ye karşı olan lastik işçilerin oranı Türkiye genelinde AB'ye katılımı desteklemeyenlerin oranının oldukça üzerinde bir dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda, Avrupa Birliği'ne katılım oranını, işçilerden ziyade, farklı toplumsal sınıfların yükselttiği yorumunda bulunulabilir.

Eurobarometre, "Eurobarometre 70 Avrupa Birliği'nde Kamuoyu", http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb70/eb70_tr_nat.pdf, s. 20–21, (erişim 21.02.2009).

¹⁸⁴ Yılmaz Esmer, *Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler*, İstanbul: TESEV Yayınları, 1999, s. 56–58.

¹⁸⁵ Aktaş, a.g.m., s. 219-222.

gözlemleyebilmek için işçilere son üç genel seçimde ve 2004 yerel seçimlerinde hangi partiyi tercih ettiği sorulmuştur.

Tablo 39: Statü ve 1999 Seçimlerdeki Tercihlere Göre Dağılım

Statü	1999 Seçimleri															
	DSP		MHP		FP		ANAP		DYP		CHP		Oy Kullanmadım		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	10	14,5	13	18,8	6	8,7	4	5,8	4	5,8	18	26,1	14	20,3	69	100
Taşeron işçi	4	9,3	4	9,3	6	14	2	4,7	2	4,7	8	18,6	17	39,5	43	100
Toplam	14	12,5	17	15,2	12	10,7	6	5,4	7	5,4	26	23,2	31	27,7	112	100

1999 genel seçimlerinde oy kullanmayanların oranı kadrolu işçilerde %20,3, taşeron işçilerde ise %39,5 düzeyindedir. 1999 seçim döneminde taşeron işçilerin %27,2'sinin oy verme yaşının altında olması; oy kullanmama oranının yüksekliği ile “yaş” bağımsız değişkeninin doğrudan ilintili olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Diğer yandan, kadrolu işçilerin yalnızca %7,2'sinin 18 yaşından küçük olması; yaş değişkeninin ötesinde siyasal ilgisizlik veya kararsızlıkla ilişkilendirilebilir (bkz. Tablo 39).

Siyasal bir tercihte bulunanlara bakıldığında 1999 seçimlerinde kadrolu işçiler ilk sırada %32,7'lik çoğunlukla CHP'yi, ikinci olarak ise %23,6'lık oranla MHP'yi tercih etmişken; taşeron işçilerin %30,7'si CHP'ye, %23'ü FP'ye oy vermiştir (bkz. Ek Tablo 7).

Türkiye genelinde 1999 seçimlerinde DSP'nin oy oranı %22,1, MHP'nin %17,9, FP'nin %15,4, CHP'nin ise %8,7 iken; Kocaeli'nde DSP'nin oy oranı %22,9 ile Türkiye ortalamasıyla benzerlik arz etmesine karşın, FP'nin (%22,7) ve CHP'nin (%10,0) oyları Türkiye genelinin üzerindedir.¹⁸⁶ Tablo 39 ve Ek Tablo 7'deki bulgular doğrultusunda, 1999 seçimlerinde Kocaeli genelinden farklı olarak lastik işçileri DSP yerine CHP'ye yönelmiştir. FP'ye verilen oylar ise Kocaeli geneliyle uyumludur.

1999 seçimlerinde Kocaeli genelinde lastik işçileri CHP'nin ve FP'nin oylarını arttıran bir sosyal grup olarak tanımlanabilir.

¹⁸⁶ Belgenet, “1999 Türkiye Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13, (erişim 22.02.2009).

Tablo 40: Statü ve 2002 Seçimlerdeki Tercihlere Göre Dağılım

2002 Seçimleri																				
Statü	AKP		CHP		DYP		MHP		ANAP		SP		DSP		Diğer		Oy Kullanmadım		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu işçi	12	17,4	26	37,7	2	2,9	10	14,5	1	1,4	2	2,9	5	7,2	1	1,4	10	14,5	69	100
Taşeron işçi	12	27,3	7	15,9	1	2,3	4	9,1	1	2,3	1	2,3	1	2,3	0	0	16	36,4	44	100
Toplam	24	21,2	33	29,2	3	2,7	14	12,4	2	1,8	3	2,7	6	5,3	1	0,9	26	23	113	100

*Kş: kişi

2002 seçimlerinde oy vermeyenlerin kadrolu işçiler (%14,5) içerisindeki oranı düşerken; taşeron işçiler (%36,4) neredeyse aynı düzeyde oy vermeme eğilimini korumaktadır (bkz. Tablo 40). Oy verme davranışında bulunan 59 kadrolu işçi arasında CHP oy oranını yükseltirken (%44,6); Fazilet Partisi'nin halefi olan Saadet Partisi'nin oylarında yaklaşık 10 puanlık ciddi bir düşüş fark edilmektedir. Buna karşın, yalnızca siyasal tercihte bulunan taşeron işçiler göz önüne alındığında, siyasi hayatına yeni başlayan AKP %42,8'lik bir oranla taşeron işçilerden ilk sırada oy almışken; kadroluların %20,3'ü 2002 seçimlerinde AKP'yi desteklemiştir (bkz. Ek Tablo 8). Bu dağılım, 1999 seçimlerinde MHP tabanındaki kadrolu işçilerin ve SP ile CHP tabanındaki taşeron işçilerin önemli bir kısmının AKP'ye kaydığı şeklinde açıklanabilir.

2002 seçim sonuçlarına göre, Türkiye genelinde AKP'nin oy oranı %34,4, CHP'nin %19,4, MHP'nin %8,3 ve SP'nin %2,4'dur. İl bazındaki sonuçlar incelendiğinde; Kocaeli'nde AKP %42,8, CHP %18,6, MHP %6 ve SP %6,1 seviyesinde oy almıştır.¹⁸⁷ Tablo 40 ve Ek Tablo 8'den anlaşılacağı üzere, taşeron işçilerin Kocaeli'nde Türkiye seviyesinin üzerinde olan AKP oylarını yükselten sosyal tabakalardan biri olmuş olduğu tahmin edilebilir.

2002 seçim sonuçları 1999 seçimleriyle karşılaştırıldığında, kadrolu işçiler arasındaki DSP oylarının bir bölümünün CHP'ye kaydığı; taşeron işçilerde ise CHP ve DSP oylarında gözlenen çarpıcı düşüş nedeniyle, DSP oylarının önemli bir kısmının AKP'ye gittiği değerlendirilebilir.

¹⁸⁷ Belgenet, "2002 Türkiye Genel Seçim Sonuçları", http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14, (erişim 22.02.2009).

Tablo 41: Statü ve 2007 Seçimlerdeki Tercihlere Göre Dağılım

2007 Seçimleri																		
Statü	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Oy Kullanmadım		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	15	21,7	27	39,1	11	15,9	4	5,8	1	1,4	3	4,3	1	1,4	7	10,1	69	100
Taşeron işçi	19	43,2	8	18,2	6	13,6	1	2,3	3	6,8	2	4,5	0	0	5	11,4	44	100
Toplam	34	30,1	35	31	17	15	5	4,4	4	3,5	5	4,4	1	0,9	12	10,6	113	100

Diğer iki genel seçimle kıyaslandığında kadrolularda %10,1'e, taşeronlarda %11,4'e düşen oy kullanmama oranına göre; 2007 seçimlerinde Pirelli lastik işçileri arasındaki siyasal katılım oranı daha fazladır (bkz. Tablo 41).

2007 seçimlerinde sandığa giden 62 kadrolu işçinin %43,5'i CHP, %24,7'si AKP ve %17,7'si MHP lehine oy vermişken; politik tercihte bulunan 39 taşeron işçinin %48,7'si AKP'yi, %20,5'i CHP'yi ve %15,3'i MHP'yi tercih etmiştir¹⁸⁸ (bkz. Ek Tablo 9). Bir önceki seçim verilerine göre, AKP kadrolu ve taşeron işçiler içerisindeki oy miktarını bir miktar artırmıştır. DSP oylarının CHP'ye gitmesiyle CHP'nin kadrolu işçiler arasındaki oy oranını korumasına karşın; taşeronlarda bu oran %20,5 seviyesine gerilemiştir.

2007 seçimlerinde AKP'nin Türkiye genelindeki oy oranı %46,5, CHP'nin %20,8, MHP'nin %14,2'dir. Kadrolu işçiler içerisinde CHP oylarının fazlalığına rağmen Kocaeli genelinde CHP %19,3'lük, MHP %10,4'lük oy miktarına sahiptir. Öte yandan, diğer seçimlerde olduğu gibi AKP'nin oy oranı % 49,2'yle Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Öte yandan, Pirelli lastik işçilerinin 22 Temmuz genel seçimlerindeki siyasal tercihleri metal işçileriyle kıyaslandığında; metal işçilerinin %35,8'inin AKP'ye, %28,8'inin CHP'ye ve %23,3'ünün MHP'ye oy verdiği gözlenmiştir. Birleşik Metal-İş, s. 58.

¹⁸⁹ Belgenet, "2007 Türkiye Genel Seçim Sonuçları", http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15, (erişim 22.02.2009).

Tablo 42: Statü ve 2004 Yerel Seçimlerindeki Tercihlere Göre Dağılım

2004 Yerel Seçimleri																				
Statü	AKP		CHP		DSP		DYP		MHP		Diğer		SHP		SP		Oy Kullanmadım		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	14	20,3	26	37,7	2	2,9	4	5,8	6	8,7	3	4,3	2	2,9	1	1,4	11	15,9	69	100
Taşeron işçi	13	29,5	10	22,7	1	2,3	2	4,5	4	9,1	1	2,3	0	0	1	2,3	13	29,5	44	100
Toplam	27	23,9	36	31,9	3	2,7	6	5,3	10	8,8	4	3,5	2	1,8	2	1,8	24	21,2	113	100

Tablo 42’de görüleceği üzere, taşeron işçiler kadrolulara kıyasla daha yüksek düzeyde 2004 yerel seçimlerine katılmamıştır (%29,5’e karşılık %15,9). Buna karşın, seçimlere katılan kadrolu işçilerin %44,8’lik çoğunluğu CHP’ye, %24,1’i AKP ve %10,3’ü MHP’ye oy verirken; taşeron işçilerin %41,9’u AKP’yi, %32,2’si CHP’yi ve %12,9’u MHP’yi tercih etmiştir (bkz. Tablo 42).

2004 yerel seçim sonuçlarına göre, Kocaeli’nde AKP %42,7’lik, CHP %19,0’luk ve MHP %10,1’lik oy oranı elde etmiştir.¹⁹⁰ Buna göre, lastik işçilerinin yerel seçimlerdeki siyasal tercih dağılımının 2007 genel seçim sonuçlarına uygun düşmesi; işçilerin ülke yönetimi için tercih ettiği partinin benzer biçimde yerel yönetimler hususunda da değişiklik arz etmediği şeklinde değerlendirilebilir.

Pirelli lastik işçilerinin üç genel ve bir yerel seçimdeki siyasi parti tercihleri dikkate alındığında; kadrolu ve taşeron işçilerin siyasal davranışlarındaki farklılık manidardır. Korporatist yapının içinde yer alan, daha deneyimli, örgütlü olan ve orta sınıflaşma eğilimi sergileyen kadrolu işçilerin genel olarak istikrarlı bir biçimde CHP’ye oy vermesine karşın; piyasalaşma sürecine uygun olarak işgücünü parçalayan, sendikasıylaştıran esnek üretim ve birikim rejiminde işçileşen taşeronların önemli bir bölümü AKP’nin seçmen kitlesini oluşturmaktadır. Taşeron işçilerin seçimlerde çoğunlukla siyasi yelpazenin sağında yer alan AKP lehine oy vermesi, Türk kamuoyunda gözlenen sağcılaşma eğiliminin taşeron işçiler açısından da doğrulandığı biçiminde değerlendirilebilir. Öte yandan, her üç genel seçimde benzer oranlarda görece daha solda yer alan CHP’nin oylarının kadrolu işçiler arasında fazla oluşu; kadrolu işçilerin sağ partilere rağbet etmediği şeklinde yorumlanabilir.

¹⁹⁰ Yerelnet, “2004 Yerel Seçim Sonuçları”, <http://www.yerelnet.org.tr/iller/il.php>, (erişim 23.02.2009).

Esnek emek piyasasının fabrikayı mekânsal boyutta dönüştürmesi sonucunda işgücünde oluşan kadrolu-taşeron statü ayrımı hangi nedenlerle siyasal davranışta bir farklılık yaratmaktadır? Bu sorunun yanıtını değişen üretim rejimlerinin yarattığı işçi tipolojisinde aramak anlamlı olacaktır. Kitlesele üretim yanısıra, yüksek ücret politikalarıyla kitlesele tüketimi de destekleyen Fordist üretim stratejisine dayalı korporatist yapının bileşeni sayılabilecek lastik-iş sendikasının üye tabanını oluşturan kadrolu işçilerin; kendi orta sınıf dünyalarına tehdit olarak algıladıkları AKP'ye karşı, CHP ile bir pakt içinde oldukları söylenebilir. Uygulamadaki Neo-Liberal iktisat politikaları ile Fordizmin özelleştirme, esnekleştirme ve piyasalaştırma uygulamaları aracılığıyla Post-Fordist birikim rejimine dönüşmesi ve sendikaların temsil alanının kısıtlanması karşısında çözüm üretmeyen lastik-iş örgütlenmesinin sergilediği kapalı cemaat özelliği ile CHP'nin laiklik üzerine kurulu, statükocu söyleminin örtüşmesinin böyle bir işbirliğine yol açtığı ifade edilebilir.¹⁹¹ Sermayenin programına uygun olarak; sıcak para, yüksek faiz ve özelleştirmeye dayalı olan bir ekonomik modeli benimseyen AKP'nin,¹⁹² kurduğu patronaj ilişkileri sayesinde de mağdur ve muhtaç kesimlere yönelik "hayırsever sosyal politika" anlayışını geliştirmesi;¹⁹³ işsizlik ve yoksullaşma tehlikesi karşısında taşeron işçilerin AKP'yi çözüm olarak görmesine yol açtığı söylenebilir.

Tablo 43: Statü ve Sosyal Yardımı Destekleme Konumlarına Göre Dağılım

Statü	Sosyal Yardımı Desteliyor musunuz?					
	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	10	14,7	58	85,3	68	100
Taşeron işçi	14	33,3	28	66,7	42	100
Toplam	24	21,8	86	78,2	110	100

"Yedi yıllık iktidarı boyunca IMF/DB programına uygun olarak Türkiye'yi Neo-Liberal bir dünya ile bütünleştirmek için sermayenin hegemonyasını işçi sınıfı üzerinde kurmuş olan toplumsal ve siyasal bir hareket olarak AKP; geliştirdiği hayırsever sosyal politika aracılığıyla taşeron işçilerden destek almaktadır."¹⁹⁴ Bu

¹⁹¹ Topak, a.g.m., s. 110-112.

¹⁹² Ekzen, a.g.m., s. 473-474.

¹⁹³ Bakirezer ve Demirer, a.g.m., s. 173.; Ümit Kurt, "AKP'nin '(a)Sosyal' Sosyal Politikası", *Radikal*, 13.01.2008.

¹⁹⁴ "AKP Üzerine", s. 3-7.

hipotezi sınamak amacıyla işçilere sosyal yardımlar hakkında bazı sorular sorulmuştur. İşçilere öncelikle “siyasi partilerin seçimler sırasında birtakım sosyal yardımda bulunmalarını destekliyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 43’de görüleceği gibi, genelde kadrolu ve taşeron işçilerin seçim dönemlerindeki sosyal yardıma karşı çıkmasına rağmen, taşeron işçiler kadrolulara oranla daha yüksek düzeyde sosyal yardıma taraftardır (%33,3’e karşılık %14,7).

Tablo 44: Statü ve Sosyal Yardımda Bulunulmasına Göre Dağılım

Sosyal Yardımda Bulunuldu mu?						
Statü	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	15	22,1	53	77,9	68	100
Taşeron işçi	19	45,2	23	54,8	42	100
Toplam	34	30,9	76	69,1	110	100

Bu sorunun ardından yöneltilen “herhangi bir parti size veya çevrenizdekilere sosyal yardımda bulundu mu?” sorusuna, kadrolu işçilerin %22,1’i evet yanıtını verirken; taşeronlarda bu oran %45,2’ye yükselmektedir (bkz. Tablo 44).

Tablo 43 ve 44 birlikte ele alındığında, genel olarak işçilerin seçim dönemlerinde yapılan yardımları reddetmesine karşılık; kendisine veya çevresindekilere sosyal yardım yapılanların oranının taşeron işçilerde daha yüksek olması, başka nedenlerin yanı sıra Tablo 41’e göre çoğunlukla taşeronlardan oy alan AKP’nin cemaat ilişkilerine dayalı olarak kurduğu yardımlaşma ağının da bu işçiler arasındaki siyasal rızayı ürettiği hipotezini doğrular niteliktedir.

İdris Küçükömer’e göre politika, kaynak yaratma ve bu kaynağı yandaşlarına aktarma amacı güden siyasi organizasyonlar tarafından yapılmaktadır. Bu anlamda, güç ve çıkar kapısı olarak algılanan devletin olanaklarıyla kendisine sağlanan kısa vadeli faydanın taşeron işçiler üzerindeki etkisi, Türk seçmen davranışıyla ilişkilendirilebilir.

Tablo 45: Statüye Göre Oy Verilmeyecek Parti

Kesinlikle Oy Vermeyeceğiniz Parti																
Statü	MHP		CHP		DTP		AKP		TKP		Hepsine oy verebilirim		Hiçbirine oy vermem		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu işçi	3	4,3	6	8,7	35	50,7	18	26,1	2	2,9	2	2,9	3	4,3	69	100
Taşeron İşçi	2	4,7	6	14	19	44,2	9	20,9	3	7	4	9,3	0	0	43	100
Toplam	5	4,5	12	10,7	54	48,2	27	24,1	5	4,5	6	5,4	3	2,7	112	100

*Kş: kişi

Araştırmada işçilere siyasal tercihlerinin yanı sıra, “kesinlikle oy vermeyeceğiniz parti hangisidir” sorusu da yöneltilmiştir. Tablo 45’den izlenebileceği gibi, kadrolu (%50,7) ve taşeron işçiler (%44,2) hiçbir şekilde oy vermeyecekleri partinin DTP olduğu konusunda hemfikirdir. Daha çok Kürt etnisitesini temel alarak siyaset yapan partinin parlamentoya girişini engellemek amacıyla belirlenen yüzde on seçim barajını destekleyen lastik işçilerinin genelde en istemediği partiyi DTP olarak beyan etmesi; bu tavra uygun düşmektedir.

Diğer yandan, CHP’lilerin oranının yüksek olduğu kadrolu işçilerin DTP’den sonra kesinlikle oy vermeyeceği partiyi AKP olarak adlandırması; laik/anti-laik ayrımının beslediği AKP-CHP kutuplaşmasının kadrolular açısından önemsenen bir husus olduğu şeklinde yorumlanabilir.

II.5.2 Siyasi Tercih Etkileyen Unsurlar

Siyasal katılma eyleminin bireysel bir tercih olmasının yanı sıra; Türk kamuoyunda aile, hemşeri, iş ve arkadaş çevreleri gibi faktörlerin siyasal tavır ve davranışlar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğundan hareketle bu faktörlerin işçiler arasındaki yansımaları üzerinde durulmuştur. Buna göre; işçilere yöneltilen “oy tercihinizi etkileyen en önemli unsur nedir?” sorusuna, kadrolu işçilerin % 60,9’luk çoğunluğu “hiçbiri” yanıtını verirken; %21,7’si görüşlerine önem verilen kişilerin, %11,6’sı ailenin siyasal tercih üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, taşeron işçilerin ise %65,9’u bu faktörlerin “hiçbirinin” belirleyici olmadığını ifade ederken, %11,4’ü “aile bireyleri” seçeneğini işaretlemiştir (bkz. Tablo 46).

Tablo 46: Statü ve Oy Tercihini Etkileyen Faktöre Göre Dağılım

Oy Tercihinizi Etkileyen En Önemli Faktör																
Statü	Aile Bireyleri		İş Arkadaşlarım		Hemşerilerim		Görüşlerine Önem Verdiğim Kişiler		Televizyon, Gazete...		Partilerin Seçim Kampanyaları		Hiçbiri		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu işçi	8	11,6	0	0	1	1,4	15	21,7	1	1,4	2	2,9	42	60,9	69	100
Taşeron işçi	5	11,4	1	2,3	0	0	5	11,4	1	2,3	3	6,8	29	65,9	44	100
Toplam	13	11,5	1	0,9	1	0,9	20	17,7	2	1,8	5	4,4	71	62,8	113	100

*Kş: kişi

En geniş manası ile siyaset, bireylerin nesnel konumları üzerinden yaşam alanlarına ait fikir ve beklentileri ifade etmesi ve hayatı dönüştürme faaliyeti olarak tanımlanabilir.¹⁹⁵ Güç-çıkarcı birlikteliğine dayalı siyasal alana daha çok seçim yoluyla katılan birey ise, oy verirken zihniyet alanını meşgul eden sorunların çözümünü desteklediği partiden beklemektedir. Önemsenen ülke sorunlarının oy verme davranışı üzerindeki doğrudan etkisi göz önünde bulundurulduğunda; işçilerden “2007 seçimlerinde oy verdiğiniz partinin öncelikle çözmesi gereken ilk iki mesele hangisidir?” sorusuna cevap vermeleri istenmiştir.

Tablo 47: Statü ve En Önemli Soruna İlişkin Dağılım

Oy Verilen Partinin Çözmesi Gereken En Önemli Sorun																		
Statü	Sağlık		Geçim Sıkıntısı		Başörtüsü		Terör Sorunu/ Ulusal güvenlik		İşsizlik		Eğitim		Rüşvet/ Yolsuzluk		Yoksulluk		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	3	4,5	22	33,3	0	0	21	31,8	9	13,6	7	10,6	1	1,5	4	6	67	100
Taşeron işçi	5	11,9	13	31	3	7,1	9	21,4	7	16,7	2	4,8	2	4,8	1	2,4	42	100
Toplam	8	7,3	35	32,1	3	2,8	30	27,5	16	14,7	9	8,3	3	2,8	5	4,6	109	100

Tablo 47’de görüleceği gibi, başörtüsünden işsizliğe kadar geniş bir skalada sıralanan siyasi ve iktisadi konular içerisinde hem kadrolu (%33,3) hem de taşeron işçiler (%31) öncelikle çözülmesi gereken sorunun “geçim sıkıntısı” olduğu hususunda görüş birliğine varmıştır. Bu veriler, tercih ettiği partiden temelde iktisadi sıkıntılarının giderilmesini bekleyen işçilerin, aynı zamanda seçim döneminde Güneydoğu’da sıkça karşılaşılan şehit cenazelerinin de etkisiyle “terör/ulusal

¹⁹⁵ Ercan, “Daralan Alanda Paslaşmalar: Siyasal Olan ve Siyasal Alan Üzerine Düşünceler”.

güvenlik” konusunu gündemlerine aldıklarını göstermektedir.¹⁹⁶ Kısaca özetlenecek olursa, kadrolu işçilerin taşeronlara kıyasla terör sorununu daha çok önemsemesine karşın; taşeron işçilerin işsizlik, sağlık gibi sorunlara ilaveten başörtüsü konusuna daha fazla ilgi duyduğu söylenebilir.

Tablo 48: Siyasal Tercih ve En Önemli Soruna İlişkin Dağılım

Oy Verilen Partinin Çözmesi Gereken En Önemli Sorun																				
Partiler	Sağlık		Geçim Sıkıntısı		Başörtüsü		Terör/ulusal güvenlik		İşsizlik		Eğitim		Yolsuzluk / Rüşvet		Yoksulluk		Oy kullanmadı		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
AKP	2	5,4	14	37,8	3	8,1	8	21,6	4	10,8	3	8,1	1	2,7	2	5,4	0	0	37	100
CHP	4	10,5	11	28,9	1	2,6	8	21,1	9	23,7	3	7,9	0	0	2	5,3	0	0	38	100
MHP	1	5	2	10	0	0	13	65	2	10	1	5	1	5	0	0	0	0	20	100
DP	0	0	1	20	0	0	3	60	1	20	0	0	0	0	0	0	0	0	5	100
GP	1	25	1	25	0	0	0	0	0	0	1	25	0	0	1	25	0	0	4	100
SP	0	0	4	57,1	0	0	2	28,6	0	0	0	0	1	14,3	0	0	0	0	7	100
HYP	0	0	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	100
ÖDP	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Oy Kullanmadım	1	9,1	6	54,5	0	0	0	0	1	9,1	2	18,2	0	0	0	0	1	9,1	11	100
Toplam	9	7,2	39	31,2	4	3,2	37	29,6	17	13,6	10	8	3	2,4	5	4	1	0,8	125	100

*Kş: kişi

AKP’ye oy verenlerin %37,8’i çözülmesi gereken en önemli sorunu geçim sıkıntısı olarak ifade ederken; bu oran CHP’lilerde %28,9’a düşmektedir. Bunun yanı sıra, AKP’yi tercih edenlerin %10,8’i en önemli sorunu işsizlik olarak tanımlarken; bu oran CHP’lilerde %23,7’ye yükselmektedir (bkz. Tablo 48). Bu dağılıma göre, AKP’ye oy veren taşeron işçilerin düşük gelirli olduğu göz önüne alındığında en önemli sorunu geçim sıkıntısı olarak dile getirmeleri anlamlı bulunmuştur. Öte yandan CHP’ye oy veren kadrolu işçilerin yüksek gelirli olması geçim sıkıntısından ziyade işsizliği önemli bir tehdit olarak algılamaları dikkate değerdir.

Ayrıca işçilerin geçim sıkıntısının çözümü açısından AKP’yi daha yetkin bulduğu söylenebilir. Parti programında, devletin düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlendiği serbest piyasa ekonomisini, uluslararası sermayeyle bütünleşmeyi ve özelleştirmeyi destekleyen argümanlara yer vermesine karşın; AKP’nin yoksulluğu önlemek için modernist bir kavram olarak “kalkınma” ve İslami bir değer olarak

¹⁹⁶ Birleşik Metal-İş’in üye kimlik araştırmasında da kullanılan aynı soruya metal işçilerininin %34,4’ü terör/anarşi, %21,6’sı hayat pahalılığı yanıtını vermiştir. Birleşik Metal-İş, s. 55.

“adalet” üzerinden geliştirdiği dil ile küresel kapitalizmin mağduru olan işçi sınıfından oy alabildiği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 49: Statü ve İkinci Dereceden Önemli Olan Soruna İlişkin Dağılım

Partinin Çözmesi Gereken İkinci Önemli Sorun																		
Statü	Sağlık		Geçim Sıkıntısı		Başörtüsü		Terör/ulusal güvenlik		İşsizlik		Eğitim		Yolsuzluk/Rüşvet		Yoksulluk		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu işçi	8	11,9	8	12,1	3	4,4	7	10,6	14	21,2	7	10,6	10	15,1	10	15,1	67	100
Taşeron işçi	6	14,6	6	14,6	5	12,2	5	12,2	11	26,8	2	4,9	3	7,3	3	7,3	41	100
Toplam	14	13	14	13	8	7,4	12	11,1	25	23,1	9	8,3	13	12	13	12	108	100

*Kş: kişi

Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde kadrolu¹⁹⁷ veya taşeron olsun tüm işçilerin paylaştığı işten atılma kaygısı ve sürekli büyüyen işsizlik oranı nedeniyle; kadrolu işçilerin %21,2’si, taşeron işçilerin ise %26,8’i ikinci derecede önemsedikleri sorunun işsizlik olduğunu vurgulamıştır (bkz. Tablo 49). Tablo 47 ve 49 birlikte değerlendirildiğinde, ülkenin temel meseleleri işçiler tarafından geçim sıkıntısı, terör ve işsizlik şeklinde sıralanmaktadır.

¹⁹⁷ Küresel ekonomik kriz sebebiyle yavaşlayan lastik üretimi sonucu sendikanın yaptığı pazarlıklara rağmen Kocaeli Pirelli fabrikası’nda 30 kadrolu işçinin işine son verilmiştir. <http://www.kocaelitv.com.tr/>. 28.01.2009, (erişim 25.02.2009).

Tablo 50: Siyasi Tercihlere ve Tercihlerdeki En Önemli Sebebe Göre Dağılım

2007 Seçimlerinde Oy Verilen Parti																
En Önemli Unsur	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
İşsizliği Azaltmasına İnanmış Olmam	8	21,6	7	17,5	2	10	1	16,7	3	75	1	14,3	0	0	22	16,9
Ulusal Güvenliği Koruyacağına İnanmış Olmam	2	5,4	5	12,5	11	55	1	16,7	0	0	0	0	0	0	19	14,6
Hayat Pahalılığını Azaltacağına İnanmış Olmam	3	8,1	3	7,5	1	5	0	0	0	0	3	42,9	0	0	10	7,7
Yolsuzluklarla Etkili Mücadele Edeceğine İnanmış Olmam	4	10,8	4	10	1	5	0	0	0	0	2	28,6	0	0	11	8,5
Laik Cumhuriyet Değerlerine Sahip Çıkıyor Olması	2	5,4	18	45	2	10	1	16,7	0	0	0	0	2	66,6	25	19,2
Parti Liderini Beğenmiş Olmam	6	16,2	0	0	0	0	1	16,7	1	25	0	0	0	0	8	6,2
Yoksul-Ezilen İnsanların Çıkarlarını Gözetmesi	7	18,9	2	5	1	5	0	0	0	0	1	14,3	0	0	11	8,5
Dini Değerlere Sahip Çıkması	2	5,4	0	0	1	5	2	33,3	0	0	0	0	0	0	5	3,8
Diğer	3	8,1	1	2,5	1	5	0	0	0	0	0	0	1	100	1	0,8
Oy kullanmadım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	10
Toplam	37	100	40	100	20	100	6	100	4	100	7	100	3	100	130	100

Oy verdikleri partiden beklentilerini incelemek amacıyla işçilerin, “2007 seçimlerinde desteklediğiniz partide göz önünde bulundurduğunuz en önemli unsur nedir?” sorusunu yanıtlamaları talep edilmiştir. Tablo 50’deki bulgular özetlenecek olursa, %21,6’lık kesim “işsizliği azaltmasına inanmış olması” ve %18,9’luk kesim ise “yoksul-ezilen insanların çıkarlarını gözetmeğine güvenmiş olması” sebebiyle AKP’ye oy verdiklerini beyan etmiştir. Aynı zamanda AKP’ye oy verenlerin %16,2’sinin “parti liderini beğenmiş olman” unsurunu tercih etmesi, Erdoğan’ın siyasi bir lider olarak kitleler üzerindeki etkisini ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Öte yandan CHP’lilerin %45’lik çoğunluğu “laik cumhuriyet değerlerine sahip çıkması”; MHP’lilerin ise yarısından fazlasının (%55) “ulusal güvenliği koruyacağına inanmış olması” nedeniyle oy verme davranışında buldukları gözlenmektedir.

Yukarıda incelenen Tablo 47’ye göre, işçilerin ülkenin en önemli meseleleri olarak tanımladıkları “geçim sıkıntısı” ve “işsizlik” gibi iktisadi sorunların

çözümünde partiler arasında büyük bir fark görmemesine karşın; önemsedikleri diğer bir sorun olan laik değerlerin korunması hususunda ise CHP'ye oy verdikleri yargısına varılabilir. CHP'nin kendi tabanına vaat ettiği laik değerlerin korunması ilkesine karşın; AKP'nin işçilerin dillendirdiği temel sorunları gözetken bir siyasi söylem benimsemesi açısından görece daha avantajlı olduğu söylenebilir.

Temmuz 2007 seçim döneminde işçilerin gündemindeki konuları daha net değerlendirebilmek amacıyla yukarıdaki suallere ek olarak “seçim döneminde sizi en çok ilgilendiren konu hangisidir?” sorusu da araştırmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 51: Statü ve En Çok İlgilenilen Konuya Göre Dağılım

2007 Seçimlerinde En Çok İlgilenilen Konu																				
Statü	İrtica-Laiklik		Geçim Sıkıntısı		Cumhurbaşkanlık Seçimleri		İşsizlik		Sosyal Güvenlik		27 Nisan'da Ordunun Yayınladığı Bildiri		Terör		Türban Sorunu		Oy kullanmadı		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu işçi	16	23,5	11	16,2	3	4,4	10	14,7	8	11,8	2	2,9	12	17,6	3	4,4	3	4,4	68	100
Taşeron işçi	2	4,8	7	16,7	3	7,1	11	26,2	4	9,5	0	0	12	28,6	3	7,1	0	0	42	100
Toplam	18	16,4	18	16,4	6	5,5	21	19,1	12	10,9	2	1,8	24	21,8	6	5,5	3	2,7	110	100

*Kş: kişi

Tablo 51'den takip edileceği üzere, kadrolu işçiler %23,5'lik bir çoğunlukla ilk sırada “irtica-laiklik”, %17,6'lık bir oranla ikinci sırada ise “terör” konularını önemserken; taşeron işçilerin %28,6'lık kesimi ilk olarak “terör” hususunu ardından, %26,2'lik bölümü “işsizlik” hususundaki kaygılarını dile getirmiştir. Bu dağılımdan hareketle, işçilerin temel meselelerini işsizlik, geçim sıkıntısı gibi ekonomik sorunlar olarak betimlemesine rağmen; iç ve dış dinamikler doğrultusunda daha çok siyasi partilerin tavandan belirlediği suni bir seçim gündeminin varlığından söz edilebilir.

II.5.3 AKP İktidarının Performansına İlişkin Tutum

Kuramsal açıdan milli gelir, enflasyon, işsizlik gibi makro ekonomik göstergeleri temel değişken olarak kabul eden ekonomik oy verme modeline (economic voting theory) göre, iktisadi koşulların sorumluluğunu hükümete yükleyen bireyler, ekonomik performansından dolayı iktidar partilerini seçim dönemlerinde ödüllendirmekte veya cezalandırmaktadır. Türkiye pratiği göz önüne alındığında 3 Kasım 2002 seçimleriyle ekonomik oy verme davranışı arasında anlamlı bir ilişki kurulabilir. Kasım 2002 seçimlerinde seçmen, Türkiye’de 1980’den beri uygulanmakta olan Neo-Liberal politikaların 2001 yılında içine girdiği krizden etkilenerek; koalisyon hükümetini oluşturan üç ana partiyi meclisin dışına atmış ve yeni kurulmuş bir partiye iktidarı kullanma yetkisini vermiştir.

Ekonomik oy verme davranışı çerçevesinde bir değerlendirme yapmak amacıyla işçilerden 2002–2007 dönemini dikkate alarak; işsizlik, yoksulluk ve geçim sıkıntısı gibi iktisadi parametreleri değerlendirmeleri talep edilmiştir.

Tablo 52: Statü ve İşsizliğe İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

İşsizlik Azaldı												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	2	2,9	3	4,4	3	4,4	20	29,4	40	58,8	68	100
Taşeron İşçi	1	2,4	8	19,5	4	9,8	11	26,8	17	41,5	41	100
Toplam	3	2,8	11	10,1	7	6,4	31	28,4	57	52,3	109	100

Tablo 52’den izlenebileceği gibi, “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” kategorileri birlikte ele alındığında, kadrolu işçilerin %88,2’si (katılmıyorum 20 kişi, kesinlikle katılmıyorum 40 kişi toplam 60/68= %88,2) ve taşeron işçilerin % 68,2’si (katılmıyorum 11 kişi, kesinlikle katılmıyorum 17 kişi toplam 28/41= %68,2) “işsizlik azaldı” yargısını reddetmiştir.

Tablo 53: Statü ve Yoksulluğa İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

Yoksulluk Azaldı												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	2	2,9	2	2,9	4	5,9	19	27,9	41	60,3	68	100
Taşeron İşçi	1	2,4	6	14,6	3	7,3	12	29,3	19	46,3	41	100
Toplam	3	2,8	8	7,3	7	6,4	31	28,4	60	55	109	100

Tablo 53’deki verilere göre, kadrolu işçilerin %88,2’si (katılmıyorum %27,9, kesinlikle katılmıyorum %60,3) ve taşeron işçilerin %75,6’sı (katılmıyorum %29,3, kesinlikle katılmıyorum %46,3) “yoksulluk azaldı” önermesine karşı çıkmaktadır.

Tablo 54: Statü ve Geçim Sıkıntısına İlişkin Düşünceye Göre Dağılım

Geçim Sıkıntısı Azaldı												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	3	4,4	1	1,5	4	5,9	16	23,5	44	64,7	68	100
Taşeron İşçi	3	7,1	3	7,1	4	9,5	14	33	18	42,9	42	100
Toplam	6	5,5	4	3,6	8	7,3	30	27,3	62	56,4	110	100

Ekonomik meselelerle bağlantılı diğer bir konu olan “geçim sıkıntısı azaldı” önermesini kadrolu işçilerin %88,2’si ve taşeron işçilerin ise %76,2’si desteklememektedir (bkz. Tablo 54).

AKP hükümetinin ekonomi performansının değerlendirilmesini içeren bu üç önermeye tüm işçilerin itiraz etmesine karşın; en yüksek itirazın kadrolu işçilerden geldiği gözlenmektedir. Parti tercihleri temelinde bakıldığında genellikle CHP’ye oy vermiş kadrolu işçilerden farklı olarak; 2007 seçimlerinde çoğunluğu AKP’yi tercih etmiş olan taşeron işçiler ekonomik gidişata ilişkin daha iyimser bir görüntü sergilemektedir.

“Kesinlikle katılıyorum” yargısından, “kesinlikle katılmıyorum” yargısına uzanan bir skalada işçilerden, Türkiye’nin gündemini şekillendiren bazı AKP politikaları hakkındaki görüşlerini paylaşmaları istenmiştir.

Tablo 55: Statü ve Terör Politikasına İlişkin Tutumlara Göre Dağılım

Terör Konusunda Başarılı Bir Politika İzlenmiştir												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	5	7,4	11	16,2	7	10,3	16	23,5	29	42,6	68	100
Taşeron işçi	2	4,8	20	47,6	4	9,5	8	19	8	19	42	100
Toplam	7	6,4	31	28,2	11	10	24	21,8	37	33,6	110	100

Tablo 55'e göre, işçilerin ülkenin en önemli sorunları arasında sıraladığı terör konusunda yapılan değerlendirmeye (katılmıyorum %23,5, kesinlikle katılmıyorum %42,6) kadrolu işçilerin %66,1'i ve taşeron işçilerin %38'i katılmadığını ifade etmiştir.

Tablo 56: Statü ve Sağlık Politikalarına İlişkin Tutumlara Göre Dağılım

Sağlık Alanında Başarılı Bir Politika İzlenmiştir												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	2	2,9	18	26,5	10	14,7	10	14,7	28	41,2	68	100
Taşeron işçi	3	7,1	20	47,6	5	11,9	6	14,3	8	19	42	100
Toplam	5	4,5	38	34,5	15	13,6	16	14,5	36	32,7	110	100

“Katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” kategorilerindeki oranlar toplandığında, “sağlık alanında başarılı bir politika izlenmiştir” yargısına kadrolu işçilerin %55,9'u ve taşeron işçilerin ise % 33,3'ü itiraz etmektedir (bkz. Tablo 56).

Tablo 57: Statü ve Eğitim Politikalarına İlişkin Tutumlara Göre Dağılım

Eğitim Alanında Başarılı Bir Politika İzlenmiştir												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	1	1,5	12	17,6	7	10,3	19	27,9	29	42,6	68	100
Taşeron işçi	1	2,4	19	45,2	2	4,8	12	28,6	8	19	42	100
Toplam	2	1,8	31	28,2	9	8,2	31	28,2	37	33,6	110	100

Tablo 57'de görüleceği üzere, AKP'nin eğitim alanında uygulamakta olduğu politikaları kadrolu işçilerin %70,5'i ve taşeron işçilerin ise %47,6'sı desteklememektedir. Tablo 56 ve 57 birlikte incelendiğinde, işçilerin AKP'yi başarılı buldukları alanların eğitim ve sağlık olduğu gözlenmektedir.

Tablo 58: Statü ve Türban/İmam-Hatip Konusundaki Politikalara İlişkin Tutumlara Göre Dağılım

Türban/İmam-Hatip Konusunda Başarılı Bir Politika İzlenmiştir												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	5	7,4	6	8,8	8	11,8	19	27,9	30	44,1	68	100
Taşeron işçi	1	2,4	11	26,2	6	14,3	14	33,3	10	23,8	42	100
Toplam	6	5,5	17	15,5	14	12,7	33	30	40	36,4	110	100

AKP'nin iktidara gelmesinin ardından kamu gündemini en çok meşgul eden konulardan biri olan türban sorunsalı ile İmam-Hatip mezunlarının üniversiteye girişini engelleyen katsayı konusundaki politikaları değerlendiren kadrolu işçilerin %72'si, taşeron işçilerin ise %57,1'i bu politikalara katılmadığını belirtmiştir (bkz. Tablo 58).

Tablo 59: Statü ve Çalışma Hayatındaki Sorunlar Hususunda İzlenen Politikalara İlişkin Tutumlara Göre Dağılım

Çalışma Hayatındaki Sorunlar Hususunda Başarılı Bir Politika İzlenmiştir												
Statü	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Kadrolu işçi	1	1,5	4	5,9	5	7,4	24	35,3	34	50	68	100
Taşeron işçi	0	0	13	31	3	7,1	17	40,5	9	21,4	42	100
Toplam	1	0,9	17	15,5	8	7,3	41	37,3	43	39,1	110	100

Kadrolu işçiler AKP'nin çalışma yaşamındaki sorunların çözümüne ilişkin izlediği politikalara ciddi bir çoğunlukla (%85,3) karşı çıkarken; taşeron işçiler görece daha düşük bir oranla (%61,9) bu politikaları desteklememektedir (bkz. Tablo 59).

AKP iktidarının terörden türbana kadar geniş bir yelpazedeki uygulamalarının incelendiği bu veriler kısaca özetlenecek olursa, genel olarak AKP politikalarının tüm işçiler tarafından eleştirilmesine rağmen, 2007 genel seçimlerinde AKP'nin daha çok oy aldığı taşeron işçilerin hükümetin performansından görece daha memnun oldukları söylenebilir.

SONUÇ

“Sınıf” kavramı, sosyal bilimlerde iktisadi ve sosyal bir sistem olarak kapitalizmi ve yarattığı açmazları analiz etmede önemli bir metodolojik yaklaşımı temsil etmektedir. Birçok sosyal bilimci göç, kentleşme, gecekondulaşma, sanayileşme, yoksulluk, oy verme davranışı gibi sosyal gelişmeleri toplumsal bir fenomen olan sınıf olgusuyla soyutlamaktadır. Kapitalizmin erken dönemlerinde olduğu gibi bugün geldiği aşama olan Neo-Liberal küresel kapitalizm çağında da sınıf nosyonu toplumsal gerçekliği çözümlemede hâlâ etkili bir yöntemdir. Küreselleşme ile öne çıkan etnisite, dinsel kimlik, muhafazakârlaşma, yoksulluk gibi olguların kapitalizmin sömürü ve eşitsizlikten kaynaklanan çelişkilerini çözümlemede yetersiz kalması sınıfsal yaklaşımın geçerliliğini ve gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Sınıf kavramını temel referans noktası olarak kabul eden bu çalışmada, Neo-Liberalizmin getirdiği esnek üretim biçiminin işçi sınıfı içinde yarattığı statü ayrımı (kadrolu-taşeron) ve neden olduğu iktisadi, siyasi, kültürel bölünmenin sağcılaşma/muhafazakârlaşma eğiliminde yol açtığı aynı yönde ancak farklı derecedeki sonuçlar ampirik bir araştırma vasıtasıyla sorgulanmıştır.

Fordist üretim ve birikim rejimi ile Keynesyen iktisat politikalarının birlikteliğinin ortaya çıkardığı sosyal refah devletinin 1970’lerde girdiği tıkanıklığın Neo-Liberalizm ve Yeni-Sağın kurduğu ittifakla aşılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde planlama, korumacılık, istikrar, müdahalecilik, sosyal demokrasi, uzlaşma gibi kavram ve olguların yerini serbest piyasa, rekabet, risk, kuralsızlaşma, özelleştirme, esnek üretim gibi kavram ve olguların almıştır. Düzenleme Okulu’nun terminolojisine göre, 1945–73 yılları arasında yaşanan kapitalist altın çağın birikim rejimi ve düzenleme tarzı olan Fordist-Keynesçi sistem, içine girdiği kriz sonrası Post-Fordist birikim rejimine ve “düzenleyici/denetleyici” çalışma devletini içeren düzenleme tarzına dönüşmüştür. Yeni teknolojilere ve talebe göre küçük ölçekli üretime dayalı bu yeni üretim ve birikim rejiminin telkin ettiği esnek üretim; ücretlerin baskı altına alındığı, iş güvenliğinin zayıflatıldığı, sendikal hakların sınırlandırıldığı örgütsüz, zayıf ve enformel Neo-Liberal emek piyasasına yol açmıştır.

Değişen üretim ve birikim rejimi yalnızca maddi üretim sürecini değil; aynı zamanda toplumsal yapıyı da yeniden kurgulamaktadır. Bu bağlamda, Keynesçi

Refah Devleti'nin uzlaşma zemininde emeğe tanıdığı söz ve pazarlık hakkı, istikrarlı ekonomik ve siyasi yapı, yükselen yaşam standartları ve gelişen kitle demokrasisinin meydana getirdiği sosyal düzen de dönüşüme uğramıştır. Sınırlı/ kontrollü bir demokrasi anlayışı çerçevesinde her türlü kolektif yapının terk edilmesiyle bireyselleşmiş, risk ve rekabete dayalı, güvencesiz, bölünmüş bir toplum modeli; kendi nesnel yasalarına göre işleyen küresel kapitalist piyasaya bağlı olan yeni sosyal ve ekonomik düzenin temel bileşenlerin haline gelmiştir. Sermayenin çıkarları lehine toplumsal sınıfları iktisadi ve siyasi yönden baskı altına alan Neo-Liberal küreselleşme sürecinde hâkim olan bu sosyal yapının siyasi organizasyonu ise; kullandığı ahlaki ve dinsel referanslar ile muhafazakâr bir söyleme sahip olan Yeni-Sağdır.

Dünya sisteminde gerçekleşen bu dönüşüm, Türkiye'de de ithal ikameci sanayileşme modelinin 1970'lerin sonunda tıkanmasıyla sermayenin asker-sivil bürokrasiyle giriştiği işbirliği neticesinde ve dünyadaki gelişime paralel olarak Neo-Liberal küresel retoriğin devlet aygıtı tarafından resmileştirilmesiyle sağlanmıştır. Neo-Liberalizmin temellerinin atıldığı 1980 sonrası ve kurumsallaştığı 2000'li yıllarda Türkiye'de çok değişken büyüme oranlarına, sıcak para hareketlerine dayalı kırılgan bir ekonomik yapı, derinleşmiş gelir eşitsizliği, enformelleşmiş emek piyasası, sol ideolojinin ve sol siyasetin dışlandığı kısıtlı bir demokrasi, apolitik, rekabetçi, muhafazakâr bir toplum modelinin dinamikleri oluşmuştur.

Bu toplum biçimi, Türk modernleşmesinin sonuçlarından biri olan ve Neo-Liberal küreselleşme döneminde şiddetlenen kimlik ve kültür bölünmesinin sınıfsal ayrımla örtüşmesinin etkisiyle sosyal sınıflar içinde Kemalist-Laik ve İslamcı-Muhafazakâr şeklinde tanımlanan ikili bir yapı meydana getirmektedir.¹⁹⁸ Diğer toplumsal sınıflarda olduğu gibi, işçi sınıfı içerisinde de var olan Kemalist/Laik ve İslamcı/Muhafazakâr şeklindeki bölünmeye ek olarak; Neo-Liberal politikalar hem üretim sürecinde hem de sosyo-ekonomik yapıda ve toplumsal/siyasal algıda işçiler arasında ciddi farklılıklara yol açmıştır.

Bu toplumsal geçekliği, işçilerin nesnel sınıf konumlarını çevreleyen kültürel ve sosyal unsurları ihmal etmeden, Kocaeli Pirelli Lastik Fabrikası'nda yapılan alan

¹⁹⁸ "AKP Üzerine", s.6

araştırmasının desteğiyle sorgulayan bu çalışma; Neo-Liberal politikaların ve buna paralel olarak Yeni-Sağ değerlerin işçi sınıfı arasında, daha özelden kadrolu-taşeron işçi arasında, ne derece yaygınlık kazandığını siyasal davranışları vasıtasıyla saptamak gayreti içerisindedir. Bu amaçla gerçekleştirilen ampirik araştırmanın verilerine göre; kadrolu ve taşeron işçilerin eğilimleri arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Boratav'ın 1991 yılındaki çalışmasında bir bütün olarak mavi yakalı işçiler iktisadi konularda en "sol" tavrı sergilerken; bu çalışmada ise kadrolu işçilerin devletçilik, özel sektör, özelleştirme, esnek üretim gibi konularda sergilenen "sol" tavrı sürdürmesine karşın taşeron işçilerin bu gibi iktisadi konularda görece daha "sağ" bir tavra sahip olduğu söylenebilir.

Fordist-Keynesçi sistemin iktisadi/siyasi araçlarını elinde bulunduran, örgütlü, gelir düzeyi, yaşam standartları ve eğitim seviyesi görece yüksek, sınıfsal bilince sahip kadrolu işçiler kendilerini ağırlıklı sosyal demokrat olarak nitelermekte ve Kemalist/Laik çizgide yer almaktadır. Bunlar oy verme davranışı bakımından piyasa mekanizmasını ön plana çıkararak sosyal liberalizmi savunmasının yanı sıra, laik hayat tarzını ve Kemalist modernleşmenin kazanımlarını korumayı seçmenlerine vaat eden Cumhuriyet Halk Partisi'ni daha çok tercih etmektedirler. Diğer taraftan, Post-Fordist rejim ve esnek üretim modeli içinde çalışan, iş güvencesinden ve sendikal haklardan mahrum, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi daha düşük, görece daha genç, kendi için sınıf bilincinden uzak olan taşeron işçiler ise ağırlıklı milliyetçi/muhafazakâr dünya görüşüne sahiptir. Bu kesim sermayenin sınıfsal çıkarlarına yaslanan ve Neo-Liberal programı devam ettiren, düşük gelir düzeyli gruplara piyasa dışından seçici biçimde kaynak aktarmayı seçen Adalet ve Kalkınma Partisi'ne daha çok oy vermektedir. Küreselleşmeden zarar gören ve işsizlik, yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya olan taşeron işçiler, hâkim ideolojinin ve pratik faydanın etkisiyle görece küreselleşmeye, özelleştirmeye, esnek üretime taraftar olarak çelişkili bir sınıf konumu sergilemektedir. Taşeron işçilerin ve yeni kuşak genç işçilerin yükselen Yeni-Sağ tutum ve değerlere daha yatkın olduğu görülmektedir.

EK 1: Diğer Tablolar

Ek Tablo 1: Ek Gelirlere Göre Dağılım

Ek Gelir																						
Statü	Ek gelirim yok		Esim çalışıyor		Kira geliri		Faiz geliri		Köyden elde edilen gelir/erzak		Diğer		Dükkan geliri		Ek is yapıyoru m		Emekli maaşı		Faiz geliri, köyden erzak ve esim çalışıyor		Toplam	
	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%	Kş	%
Kadrolu işçi	52	75,4	4	5,8	7	10,1	0	0	4	5,8	0	0	1	1,4	1	1,4	0	0	0	0	69	100
Taşeron İşçi	30	71,4	0	0	4	9,5	1	2,4	2	4,8	2	4,8	1	2,4	1	2,4	1	2	0	0	42	100
Toplam	82	73,9	4	3,6	11	9,9	1	0,9	6	5,4	2	1,8	2	1,8	2	1,8	1	0,9	1	0,9	128	111

*Kş: kişi

Ek Tablo 2: Ev Sahipliğine Göre Dağılım

Oturduğu Ev Sahipliği						
Statü	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Kadrolu işçi	56	81,2	13	18,8	69	100
Taşeron İşçi	29	65,9	15	34,1	44	100
Total	85	75,2	28	24,8	113	100

Ek Tablo 3: Kira Miktarına Göre Dağılım

Kira Miktarı										
Statü	0-200		201-400		401-600		Yok		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Kadrolu işçi	0	0	8	11,6	5	7,2	56	81,2	69	100
Taşeron İşçi	5	11,4	9	20,5	2	4,5	28	63,6	44	100
Toplam	5	4,4	17	15	7	6,2	84	74,3	113	100

Ek Tablo 4: Memlekete Göre Dağılım

Memleket																
Statü	Marmara Bölgesi		Karadeniz Bölgesi		İç Anadolu Bölgesi		Doğu Anadolu Bölgesi		Ege Bölgesi		Akdeniz Bölgesi		Göçmen		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	42	60,9	16	23,2	2	2,9	7	10,1	1	1,4	0	0	1	1,4	69	100
Taşeron İşçi	29	65,9	8	18,2	1	2,3	2	4,5	2	4,5%	2	4,5	0	0	44	100
Toplam	71	62,8	24	21,2	3	2,7	9	8	3	2,7	2	1,8	1	0,9	113	100

Ek Tablo 5: Statü ve Köyde Toprak sahibi Olma Durumuna Göre Dağılım

Köyde Toprak						
Statü	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	37	53,6	32	46,4	69	100
Taşeron İşçi	25	56,8	19	43,2	44	100
Toplam	62	54,9	51	45,1	113	100

Ek Tablo 6: Memleket Bağlantısına Göre Dağılım

İşyerindeki Statü						
Memleket Bağlantısı	Kadrolu işçi		Taşeron İşçi		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Birinci Dereceden Yakın Akrabaların Olmasıyla	11	15,9	5	11,4	16	14,2
Düğün, Bayram, Yıllık İzin gibi Günlerde Akraba ziyareti	6	8,7	2	4,5	8	7,1
İşletilen Toprağımın veya Bakılan Hayvanlarımın Olmasıyla	0	0	3	6,8	3	2,7
Aldığım Maddi Yardımla	0	0	1	2,3	1	0,9
Memleketimle ilişkim kalmadı	4	5,8	4	9,1	8	7,1
Memleketimde Oturuyorum	33	47,8	25	56,8	58	51,3
Diğer	1	1,4	0	0	1	0,9
Yakın Akraba, Yıllık İzin ve Toprak	1	1,4	2	4,5	3	2,7
Yakın Akraba ve Düğün, Bayram	9	13	2	4,5	11	9,7
Akrabalar ile ve Memleketimde Oturuyorum	1	1,4	0	,0	1	0,9
Yakın Akraba, Yıllık İzin, Toprak ve Maddi yardım	1	1,4	0	0	1	0,9
Yakın Akraba, Yıllık İzin ve Memleketimde Oturuyorum	1	1,4	0	0	1	0,9
Yıllık izin, Maddi Yardım ve Memleketimde Oturuyorum	1	1,4	0	0	1	0,9
Toplam	69	100	44	100	113	100

Ek Tablo 7: Statü ve 1999 Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım

1999 Seçimleri														
Statü	DSP		MHP		FP		ANAP		DYP		CHP		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	10	18,1	13	23,6	6	10,9	4	7,2	4	7,2	18	32,7	55	100
Taşeron İşçi	4	15,3	4	15,3	6	23	2	7,6	2	7,6	8	30,7	26	100
Toplam	14	17,2	17	20,9	12	14,8	6	7,4	6	7,4	26	32	81	100

Ek Tablo 8: Statü ve 2002 Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım

2002 Seçimleri																		
Statü	AKP		CHP		DYP		MHP		ANAP		SP		DSP		Diğer		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	12	20,3	26	44,1	2	3,3	10	16,9	1	1,6	2	3,3	5	8,4	1	1,6	59	100
Taşeron İşçi	12	42,8	7	25	1	3,5	4	14	1	3,5	1	3,5	1	3,5	1	3,5	28	100
Toplam	24	27,5	33	38	3	3,4	14	16	2	2,2	3	3,4	6	6,8	2	2,2	87	100

Ek Tablo 9: Statü ve 2007 Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım

2007Seçimleri																
Statü	AKP		CHP		MHP		DP		GP		SP		Diğer		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	15	24,7	27	43,5	11	17,7	4	6,4	1	1,6	3	4,8	1	1,6	62	100
Taşeron İşçi	19	48,7	8	20,5	6	15,3	1	2,5	3	7,6	2	5,1	0	0	39	100
Toplam	34	33,6	35	34,6	17	16,8	5	4,9	4	3,9	5	4,9	1	0,9	101	100

Ek Tablo 10: Statü ve 2004 Yerel Seçimlerinde Verilen Oylara Göre Dağılım

2004 Yerel Seçimleri																
Statü	AKP		CHP		DSP		DYP		MHP		Diğer		SP		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kadrolu işçi	14	24,1	26	44,8	2	3,4	4	6,8	6	10,3	5	8,6	1	1,7	58	100
Taşeron İşçi	13	41,9	10	32,2	1	3,2	2	6,4	4	12,9	0	0	1	3,2	31	100
Toplam	27	30,3	36	40,4	3	3,3	6	6,8	10	11,2	5	5,6	2	2,2	89	100

EK2: Anket Formu

ANKET FORMU

(Ad ve Soyad verilmeden sorular cevaplanacaktır).

Yanıtlayacağınız anket Kocaeli Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalında yaptığım tez çalışmamı veri toplamak amacı ile tarafımdan hazırlanmıştır ve değerlendirilecektir. Bu ankete vereceğiniz cevaplar tez çalışmam dışında başka bir amaç için kullanılmayacak, sadece bu çalışmamın bütünlüğü dâhilinde değerlendirilecektir. Soruları lütfen kendi kararlarınız doğrultusunda cevaplayınız. Teşekkürler.

1. Cinsiyetiniz: Kadın Erkek
2. Doğum tarihiniz:
3. Aslen nerelisiniz:
4. Medeni durumunuz: Evli Bekar Dul / Boşanmış
5. Eğitim durumunuz :
 Okuryazar değil Düz Lise Meslek Yüksekokulu
 Okuryazar Meslek Lisesi Üniversite ve üstü
 İlkokul İmam Hatip Lisesi
 Ortaokul
6. Babanızın mesleği nedir?
 Özel sektörde işçi Esnaf Özel sektörden emekl
 Kamuda işçi Çiftçi Kamudan emekli
 Memur Diğer, belirtiniz.....
7. (Göç ettiyseniz) Hangi tarihte göç ettiniz?
- Göç etmedim.
8. Köyde toprağınız var mı? Evet Hayır
9. Köyden gelir veya erzak temin ediyor musunuz? Evet Hayır
10. Oturduğunuz evin mülkiyeti size aitse, değeri ne kadardır?
 0- 40.000 YTL 40.001- 80.000 YTL 80.001- 120.000 YTL
 120.001- 160.000 YTL 160.001- 200.000 YTL 200.001 YTL'den fazla

11. Oturduğunuz ev kiraysa, kira miktarı ne kadardır?

- 0 – 200 YTL 201 – 400 YTL 401 - 600 YTL
 601 - 800 YTL 801 - 1000 YTL 1001 YTL'den fazla

12. Hanenize giren aylık gelir ne kadardır?

- 0- 400 YTL 401- 800 YTL 801- 1.200 YTL
 1.201- 1.600 YTL 1.601- 2.000 YTL 2.001- 2.400
 2.401-2.800 YTL 2.801 YTL'den fazla

13. Maaşınız dışında düzenli bir ek geliriniz varsa, nedir belirtiniz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

- Köyden elde edilen gelir Eşim çalışıyor Kira geliri
 Faiz geliri Çocuklarım çalışıyor Diğer, belirtiniz
 Ek bir gelirim yok

14. Kaç yıldır çalışıyorsunuz?

- 0 – 5 Yıl arası 11 – 20 yıl arası
 6–10 Yıl arası 21 yıldan fazla

15. İşyerinde şu anki statünüz nedir?

- Vasıfsız işçi Usta Büro işçisi
 Vasıflı işçi Teknisyen Yönetici

16. İstihdam biçiminiz nedir?

- Kadrolu işçi Taşeron işçi Mevsimlik / Geçici işçi

17. Ne kadar süredir sigortalısınız? Belirtiniz:

- Sigortalı değilim

18. Çalışma hayatınız boyunca toplam ne kadar süre işsiz kaldınız?

- Belirtiniz: Hiç kalmadım

19. Sendikaya üyeyseniz, ne kadar süredir üyesiniz?

Belirtiniz: Üye değilim

20. Yalnızca geçim sıkıntısından dolayı değil, genel olarak kadınların çalışmasını destekliyor musunuz?

Evet Hayır

21. İşyerinizde ne tür insanlarla çalışmak istemezsiniz? (*Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.*)

Farklı dinden veya mezhepten insanlarla Farklı siyasi görüşten insanlarla
 Farklı memleketten insanlarla Karşı cinsten insanlarla
 Fark etmez

22. Düzenli olarak gazete alır mısınız?

Evet, her gün alırım Haftada birkaç kez alırım
 Sadece hafta sonları alırım Hayır almam

23. En çok hangi gazeteyi okursunuz? (Lütfen içlerinden sadece en çok okuduğunuz gazeteyi işaretleyiniz).

Milliyet Cumhuriyet Zaman Yeni Şafak
 Hürriyet Posta Radikal Yeni Çağ
 Evrensel / Birgün Tercüman Diğer, belirtiniz: Gazete Okumam

26. Kendinizi ilk olarak şu tanımlamalardan hangisiyle özdeşleştiriyorsunuz?

(*Sadece birini işaretleyiniz.*)

Etnik Kimlikle (Türk, Kürt, Laz, Çerkez vs.) Dini inanç ile
 Hemşerilik ile İşçi olmak ile
 Mezheple (Alevi, Suni, Hanefi... vs.) Diğer, belirtiniz:

24. Kendinizi ikinci olarak şu tanımlamalardan hangisiyle özdeşleştiriyorsunuz?

(*Sadece birini işaretleyiniz.*)

Etnik Kimlikle (Türk, Kürt, Laz, Çerkez vs.) Dini inanç ile
 Hemşerilik ile İşçi olmak ile
 Mezheple (Alevi, Suni, Hanefi... vs.) Diğer, belirtiniz:

25. Bugünün Türkiye'sindeki kutuplaşmalara ilişkin aşağıda sıralanan ayrımlardan hangisi size birinci derecede önemlidir? (*Sadece birini işaretleyiniz*).

- Zengin - Yoksul Laik - Dinci Türk - Kürt Sağcı - Solcu
 Alevi - Sünni İşçi - İşveren Diğer, belirtiniz:

26. Bugünün Türkiye'sindeki kutuplaşmalara ilişkin aşağıda sıralanan ayrımlardan hangisi size ikinci derecede önemlidir? (*Sadece birini işaretleyiniz*).

- Zengin - Yoksul Laik - Dinci Türk - Kürt Sağcı - Solcu
 Alevi - Sünni İşçi - İşveren Diğer, belirtiniz:

27. Aşağıda verilen yargılar hakkında "*kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum*" ifadelerinden size uygun olanı işaretleyiniz.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Toplumda kargaşa yaşanmaması için, ülkeyi ordunun yönetmesi iyi olur					
Toplumda kargaşa yaşanmaması için, ülkeyi sadece güçlü bir liderin yönetmesi iyi olur					
Eğitim, sağlık, ekonomi gibi alanlarda, hükümet yerine uzman olan kişilerin ülkeyi yönetmesi iyi olur					
Ülkenin daha iyi yönetilmesi için yüzde 10 seçim barajı gereklidir.					

28. Son üç genel seçimde hangi parti ya da partilere oy verdiniz?

- 1999, belirtiniz: 2002, belirtiniz: 2007, belirtiniz:

() Oy kullanmadım () Oy kullanmadım () Oy kullanmadım

29. Son yerel seçimde hangi partiye oy verdiniz?

- 2007, belirtiniz:

() Oy kullanmadım

30. Kesinlikle oy vermeyeceğiniz parti hangisidir? (Sadece birini işaretleyiniz).

- Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)
- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Türkiye Komünist Partisi (TKP)
- Demokratik Toplum Partisi (DTP) Duruma göre, hepsine oy verebilirim.

31. Oy tercihinizde kimler veya neler sizi etkiler? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz).

- Aile bireyleri İş arkadaşlarım Diğer arkadaşlarım
- Üstler (Amirlerim) Hemşerilerim Görüşlerini önemseydiğim kimseler
- Televizyon, gazete Partilerin seçim kampanyaları Hiçbiri

32. Oyunuzu kullanırken desteklediğiniz partide ilk olarak hangi unsuru göz önünde bulurdunuz? (Sadece birini işaretleyiniz).

- İşsizliği azaltacağına inanmış olmam Parti liderini beğenmiş olmam
- Dini değerlere sahip çıkıyor olması Ulusal güvenliği koruyacağına inanmış olmam
- Hayat pahalılığını azaltacağına güveniyor olmam
- Laik cumhuriyet değerlerine sahip çıkıyor olması
- Yoksul/ezilen insanların çıkarlarını gözeteyeceğine inanıyor olmam
- Diğer, belirtiniz:

33. Oyunuzu kullanırken desteklediğiniz partide ikinci olarak hangi unsuru göz önünde bulurdunuz? (Sadece birini işaretleyiniz).

- İşsizliği azaltacağına inanmış olmam Parti liderini beğenmiş olmam
- Dini değerlere sahip çıkıyor olması Ulusal güvenliği koruyacağına inanmış olmam
- Hayat pahalılığını azaltacağına güveniyor olmam
- Laik cumhuriyet değerlerine sahip çıkıyor olması
- Yoksul/ezilen insanların çıkarlarını gözeteyeceğine inanıyor olmam
- Diğer, belirtiniz:

34. Aşağıda verilen yargılar hakkında 2002-2007 dönemini göz önünde bulundurarak, “kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” ifadelerinden size uygun olanı işaretleyiniz.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
İşsizlik azaldı					
Yoksulluk azaldı					
Geçim sıkıntısı azaldı					

35. Temmuz 2007 seçim döneminde sizi en çok ilgilendiren konu hangisiydi? (*Sadece birini işaretleyiniz*).

- İrtica - Laiklik İşsizlik Terör
 Geçim sıkıntısı Sosyal Güvenlik Türban sorunu
 Cumhurbaşkanlığı Seçimi 27 Nisan’da Ordunun internette yayınladığı bildiri

36. Siyasi partilerin seçimler sırasında seçmenlere birtakım sosyal yardımlarda (erzak dağıtımı, kömür dağıtımı, eğitim bursu vs.) bulunmalarını destekliyor musunuz?

- Evet Hayır

37. Herhangi bir siyasi parti size veya çevrenizdekilere sosyal yardımda bulundu mu?

- Evet Hayır

38. Siyasi ve dünya görüşünüz açısından kendinizi öncelikle aşağıdakilerden hangisiyle tanımlarsınız? (*Sadece birini işaretleyiniz*).

- Kemalist Ülkücü Dindar (Mukaddesatçı)
 Sosyal Demokrat Milliyetçi Liberal
 Sosyalist Muhafazakar Hiçbiri

39. Oy verdiğiniz partiden çözmelerini beklediğiniz aşağıda yazılı problemleri öncelik sırasına göre numaralandırınız. (1. Önceliği ilk sırada olan, 8. Önceliği son sırada olan).

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Öncelikle işsizlik sorununu çözmeli								
Öncelikle geçim sıkıntısı sorununu çözmeli								
Öncelikle başörtüsü/türban sorununu çözmeli								
Öncelikle rüşvet/yolsuzluk sorununu çözmeli								
Öncelikle sağlık sorunlarını çözmeli								
Öncelikle eğitim sorunlarını çözmeli								
Öncelikle terör/ulusal güvenlik sorununu çözmeli								
Öncelikle yoksulluk sorununu çözmeli								

40. 2002 - 2007 yılları arasında hükümetin performansını değerlendiren yargılar hakkında “kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” ifadelerinden size uygun olanı işaretleyiniz.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Terör konusunda başarılı bir politika izlemiştir					
Geçim sıkıntısı hususunda başarılı bir politika izlemiştir					
Sağlık alanında başarılı bir politika izlemiştir					
Eğitim alanında başarılı bir politika izlemiştir					
Türban ve İmam-Hatip liseleri konusunda başarılı bir politika izlemiştir					
Çalışma hayatına ilişkin sorunların çözümünde başarılı bir politika izlemiştir					
Ekonomik istikrar konusunda başarılı bir politika izlemiştir					

41. Aşağıda sıralanan hangi konu ve örgütlere karşı veya taftarsınız?

GÖRÜŞLER	TARAFTAR	KARŞI	GÖRÜŞÜ YOK
Düşünce Özgürlüğü			
Laiklik			
Devletçilik			
Özel Teşebbüs			
Avrupa Birliğine Katılım			
Özelleştirme			
Esnek Üretim			
Sendikal Haklar (Örgütlenme, toplu pazarlık, grev hakkı...vs)			
Küreselleşme			
TÜSİAD (Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği)			
MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği)			
IMF/Dünya Bankası			

KAYNAKÇA

“AKP Üzerine”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 483–484, 2007, s. 3–13.

Aglietta, Michel, *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*, Brooklyn: Verso, 2000.

Akdoğan, Yalçın, “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi”, www.akpartibursa.org.tr/muhafazakar.doc?UMenuID=60, 2004, (erişim 05.01.2009).

Akgüç, Öztin, “AKP Döneminde Ekonomide Gelişmeler” *İktisat Dergisi*, Sayı: 483–484, 2007, s. 14–27.

AKP, “Ekonomik Anlayışımız”, <http://www.akparti.org.tr>, (erişim 14.08.2001).

Aktaş, Ahmet Salih, “Türkiye Örneğinde Sınıf Analizleri ve Sınıf Şemaları”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 90, 2001, s. 210–228.

Almond, A. Gabriel ve Verba, Sidney, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. (Con. Gabriel Almond), California: Sage, 1989.

Ansal, Hacer, “Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar”, Birleşik Metal-İş Sendikası Bülteni, <http://members.tripod.com/~metalworkers/yayin/esnek0.htm>, (erişim 25.03.2009)

Ansal, Hacer, “Esneklik: Fordizmden Post-Fordizme Dönüşümün Anahtarı”, *'95- '96 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 721–732.

Arrighi, Giovanni, “The Global Market, Journal of World System Research”, vol v, 2, 1999, <http://jwsr.ucr.edu/volumes/vol5/Arrighi-v5n2.pdf>, (erişim 20.03.2009), s. 217-251.

Arrighi, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (çev: Recep Boztemur), Ankara: İmge Yayınları, 2000.

Bakırezer, Güven ve Demirer, Yücel, “AK Parti'nin Sosyal Siyaseti”, (der.) Uzgel ve Duru, *AKP Kitabı* içinde, Ankara, Phoenix Yayınevi: 2009, s. 153–178.

Barry, P. Norman, *The New Right*, New York: Routledge, 1987.

Baş, Nilgün, “Emek Piyasası İle İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye’de Emek Piyasası”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, 2002).

Belgenet, “1999 Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13, (erişim 22.02.2009).

Belgenet, “2007 Türkiye Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15, (erişim 22.02.2009).

Belgenet, “2002 Türkiye Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14, (erişim 22.02.2009).

Berber, Özge, “Toplumsal İlişkiler Bağlamında Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Seydişehir Eti Alüminyum Fabrikası Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, 2003).

Bianet, “Pirelli’den Sonra Brisa’da İşçi Çıkıyor”, <http://www2.bianet.org/bia>, 22.10.2001, (erişim 22.02.2009).

Boratav, Korkut, “AKP’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Uzgel ve Duru (der.), *AKP Kitabı* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009, s. 463–472.

Boratav, Korkut, “Görelî Fiyatlar, Koruma-Müdahale Rantları ve Dağılımı” *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler: Türkiye Ekonomisi 1980–85* içinde, 3.Baskı İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987, s. 225–238.

Boratav, Korkut, *İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*, 3. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990.

Boratav, Korkut, *Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1991.

Bourdieu, Pierre, “The Esence of Neoliberalism”, *Le Monde Diplomatique*, 1998, <http://www.analitica.com/Bitblbio/bourdieu/neoliberalism.asp>, (erişim 22.03.2009).

Braudel, Fernard, *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century: The Wheels of Commerce*, California: University of California Press, 1992.

Buğra, Ayşe, *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Castells, Manuel, *Enformasyon Çağı*, I.Cilt (Ağ Toplumunun Yükselişi), (çev. Ebru Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Castells, Manuel, *Enformasyon Çağı*, III. Cilt, (Binyılın Sonu), (çev. Ebru Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Clarke, Simon, “Neoliberal Toplum Kuramı”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 91–105.

Colas, Alenjandro, “Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 123–139.

Çelik, Aziz, “Yeni İş Yasasının Anlamı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 48, 2003, http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/yeni_is_yasasinin_anlami.pdf, (erişim 12.05.2009), s. 1–24.

Çetin, Halis, *Türk Toplum Sözleşmesi*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2004.

Dillard, Dudley, *The Economics of John Maynard Keynes: The Theory of Monetary Economy*, Montana: Kessinger Publishing, 2005.

Duménil, Gerard. ve Lévy, Dominique, “Neoliberal (Karşı) Devrim”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 25–41.

Dumlu, Ufuk ve Aydın, Özlem, “Ekonometrik Modellerle Türkiye için 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2008, s. 373–393.

Ekzen, Nazif, “AKP İktisat Politikaları: 2002–2007”, Uzgel ve Duru (der.), *AKP Kitabı* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009, s. 473–491.

Ercan, Fuat, “Daralan Alanda Paslaşmalar: Siyasal Olan ve Siyasal Alan Üzerine Düşünceler”, 2007, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=14023, (erişim 02.01.2009).

Ercan, Fuat, “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik”, *'95- '96 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 661–692.

Ercan, Fuat. ve Özer, Şemsa, “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 86, 2000, s. 22–71.

Esmer, Yılmaz, *Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye 'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler*, İstanbul: TESEV Yayınları, 1999.

Eurobarometre, “Eurobarometre 70 Avrupa Birliği’nde Kamuoyu”, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb70/eb70_tr_nat.pdf, (erişim 21.02.2009).

Filho, Alfredo, “Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm içinde*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 191–201.

Ford, Henry, *My Life and Work*, New York: Cosimo, 2007.

Giddens, Antony, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, (çev. Nihat Şad), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001.

Gököz, Gökhan, “Post-Fordist Üretim Yapılanmasının İşçiler/Çalışanlar/Emek Üzerindeki Sosyo-Kültürel Yansımaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 2007).

Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri*, (çev. Adnan Cemgil), 5. Baskı, İstanbul: Belge yayınları, 2003.

Harvey, David, “Esneklik: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 56–61, 1993, s. 83–92.

Harvey, David, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into The Origins of Cultural Change*, Hoboken: Wiley-Blackwell, 1989.

Hayek, A. Friedrich, *The Road of Serfdom*, 2. Edition, New York: Routledge, 2001.

Hoggart, Lesley, “Neoliberalizm, Yeni Sağ ve Cinsel Siyaset”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm içinde*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 248–258.

Jessop, Bob, *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, Betül Yarar ve Alev Özkazanç (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Johnston, Deborah, “Yoksulluk ve Bölüşüm: Yeniden Mi Neoliberal Gündemde?”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 225–235.

Kazgan, Gülten, *İktisadi Düşünce*, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

Kepek, Yakup ve Yentürk, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, 14. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

Keyder, Çağlar, “Globalleşme ve Devlet” , 2007, <http://www.bilgininadresi.net>, (erişim 25.03.2009).

Keyder, Çağlar, *Türkiye’ de Devlet ve Sınıflar*, 10. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

KocaeliTV, <http://www.kocaelitv.com.tr/>. 28.01.2009, (erişim 25.02.2009).

Konukman, Aziz, “AKP Hükümeti Karar Aşamasında: IMF ile Tamam mı? Devam mı?”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/bsb_toplum.html, (erişim 31 Mayıs 2004).

Koray, Meryem, “Esneklik ya da Emek Piyasasının Küreselleşmesi” , ’95-’96 *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul, Petrol-İş Yayını, 1997, s. 747–716.

Koray, Meryem. “Reel Küreselleşme veya Küreselleşmenin Realitesi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 7, 2005, s. 11–45.

Köse, H. Ahmet ve Öncü, Ahmet, “İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi”, Köse, Şenses ve Yeldan (der.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 93–141.

Köse, H. Ahmet ve Yeldan, Erinç, “Dışa Açılım Sürecinin Dinamikleri” , *Toplum ve Bilim*, sayı: 77, 1998, s. 45–67.

Köse, H. Ahmet. ve Bahçe, Serdal, “Hayırsever Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, Uzel ve Duru (der), *AKP Kitabı* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009, s. 492–509.

Köse, H. Ahmet. ve Bahçe, Serdal, “Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflara Dönmek”, 2007, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/uyecalis.html>, (erişim 21. 02. 2009).

Köymen, Oya, *Sermaye Birikirken Osmanlı Türkiye Dünya*, İstanbul: Yordam Yayınları, 2007.

Kurt, Ümit, “AKP’nin ‘(a)Sosyal’ Sosyal Politikası”, *Radikal*, 13.01.2008.

MacGregor, Susanne, “Refah Devleti ve Neoliberalizm”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm içinde*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 236–247.

Mandel, Ernest, *Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları*, (çev. Doğan Işık), İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1986.

Marx, Karl, *1844 Felsefe Yazıları*, (çev. Murat Belge), 2. Baskı, İstanbul: Payel Yayınları, 1975.

Marx, Karl, *Kapital Cilt I*, (çev. Alaattin Bilgi), 3. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1986.

McChesney, W. Robert, “Küresel İletişimin Politik Ekonomisi”, McChesney, Wood ve Foster (der.), (çev. Nil S. Çıngır, v.d.), *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı içinde*, Ankara: EposYayınları, 2003, s. 7–38.

Munck, Ronaldo, “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm içinde*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 106–122.

O’Connor, James, *Birikim Bunalımı: Yeni Bireycilik, Sınıf Mücadelesi ve Çağdaş Kapitalizm*, (çev. Ali Çarkoğlu), İstanbul: Belge Yayınları, 1995.

Onaran, Özlem, “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği” *Toplum ve Bilim*, Sayı: 86, 2000, s. 194–210.

Öngen, Tülin, “Marksist Sınıf Kavramının ve Sınıf Analizinin Ayırt Edici Özellikleri”, *Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak içinde*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2006, s. 23–31.

Öngen, Tülin, “Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik”, *’95-’96 Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul, Petrol-İş Yayını, 1997, s. 829–848.

Öngen, Tülin, “Yeni Liberal’ Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, Köse, Şenses ve Yeldan (der.), *Küresel Düzen: Birikim*, Devlet ve Sınıflar içinde, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 161–189.

Öngen, Tülin, *Prometheus’un Sönmeyen Ateşi*, 2. Baskı, İstanbul: Alan Yayınları, 1996.

Özalp, Ahmet, “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, 2008, s. 106–119.

Palley, I. Thomas, “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, Filho ve Johnston (der.), (çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel), *Neoliberalizm* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 42–58.

Pirelli, <http://www.pirelli.com.tr>, 17.04.2008, (erişim 15.02.2009)

Pirelli, <http://www.pirelli.com.tr/web/company/about-pirelli-tyre/pirelli-worldwide/default.page>, (erişim 14.01.2009).

Polanyi, Karl, *Büyük Dönüşüm*, (çev. Ayşe Buğra) 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Saklı, Alırıza, “Kapitalist Gelişme Sürecinde Fordizm ve Post Fordizm”, 2007, <http://www.ses.org.tr/images/dokuman/fordizmpostfordizm.pdf>, (erişim 07. 01. 2009), s. 2–17.

Savran, Sungur, “AKP ve Burjuvazinin İç Savaşı”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 483–484, 2007, s. 29–37.

Shutt, Harry, *The Trouble with Capitalism: An Enquiry into The Causes of Global Economic Failure*, London: Zed Books, 1998.

Sönmez, Sinan, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İstanbul: İmge Kitabevi, 1998.

Süerdem, Ahmet ve Kirmanoğlu, Hasan, “Globalleşmenin Ekonomik Sonuçları ve Türkiye’de Aşırı Sağın Yükselişi”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 431, 2002, s. 52–59.

Şafak, Can, “*MESS Grevleri (1977–1980)*”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 2, 2007, s. 11–62.

Şenses, Fikret, “İşgücü Piyasalarında Esneklik Türkiye için Geçerli Bir Kavram mıdır?”, *’95-’96 Petrol-İş Yılığ*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 693–705.

Taylor, W. Frederick, *Scientific Management*, Newyork: Harper International Student Reprint, 1947.

Taymaz Erol, "Esnek Üretime Dayalı Bir Rekabet Stratejisi Geliştirilebilir mi? Türkiye'de Fason Üretim", '95-'96 *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997, s. 707-716.

Taymaz, Erol, "Kriz ve Teknoloji", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 56-61, 1993.

TESEV Raporu, "Milletin Bölünmez Bütünlüğü, Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçik(ler)", 2007, <http://www.tesev.org.tr>, (erişim 10.02.2009).

Timuroğlu, Vecihi, *Türk-İslam Sentezi*, Ankara: Başak Yayınları, 1991.

Topak, Oğuz, "Türkiye Sendikal Hareketi, Enternasyonalizm ve Milliyetçilik", 3. *Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Türkiye İşçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor mu?* içinde, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2008, s. 108-131.

Topal, Aylın, "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ", *Praksis*, Sayı: 7, 2002, s. 63-84.

TÜİK, "Hanehalkı İşgücü Anketi", <http://www.tuik.gov.tr/yillik/yillik.pdf>, Temmuz 2008, (erişim 18.02.2009).

"Türkiye'de Seçimler", *İktisat Dergisi*, Sayı: 431, 2002, s. 8-24.

Türkiye Gelir Adaletinde 55. Sırada, *Milliyet Gazetesi*, 20. 04. 2005.

Wallerstein, Immanuel, *Modern Dünya Sistemi*, I. Cilt, (çev: Latif Boyacı), İstanbul: Bakış Yayınları, 2004.

Wood, M. Ellen, "Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm", McChesney, Wood ve Foster (der.), (çev. Nil S. Çingir, v.d.), *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı* içinde, Ankara: EposYayınları, 2003, s. 39-65.

Wood, M. Ellen, *Empire of Capital*, Brooklyn: Verso, 2005.

Yeldan, Erinç, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış", '97-'99 *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 1997/99, s. 271-293.

Yeldan, Erinç, “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, Köse, Şenses ve Yeldan (der.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 427–451.

Yentürk, Nurhan, “Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 56–61, 1993, s. 42–56.

Yerelnet, “2004 Yerel Seçim Sonuçları”, <http://www.yerelnet.org.tr/iller/il.php>, (erişim 23.02.2009).

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında İstanbul’da doğdu. Lise eğitimini 1995/99 yılları arasında Prof. Dr. Faik Somer Anadolu Lisesi’nde ve Lisans eğitimini 2000–2005 yılları arasında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü’nde tamamladı.